

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, 1980-2010»**

Διακομιχάλη Βέρα

Επιβλέπων καθηγητής: Γ. Σταθάκης, Καθηγητής Π.Κ

Μέλη τριμελούς επιτροπής : Α. Παπαδόπουλος, Καθηγητής Π.Κ

Μ. Κουκουριτάκης, Λέκτορας Π.Κ

Ρέθυμνο 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Ευχαριστίες.....	σελ.5
	Αφιερώσεις.....	σελ.5
	Περίληψη.....	σελ.5
	Abstract.....	σελ.6
	Εισαγωγή.....	σελ. 7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	ΟΡΙΣΜΟΣ- ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ	
1.1	Ορισμός δημοσίου χρέους.....	σελ.8
1.1.α	<i>Το ποσοστό του δημοσίου χρέους</i>	σελ.8
1.1.β	<i>Η ευρύτητα της έννοιας δημόσιο χρέος.....</i>	σελ.8
1.1.γ	<i>Καθαρό και ακαθάριστο δημόσιο χρέος.....</i>	σελ.10
1.1.δ	<i>Εσωτερικό και εξωτερικό χρέος.....</i>	σελ.10
1.1.ε	<i>Βραχυπρόθεσμο, μεσομακροπρόθεσμο και πάγιο δημόσιο χρέος.....</i>	σελ.11
1.2	Δημόσια ελλείμματα και δημοσιονομική πολιτική.....	σελ.12
1.3	Η έννοια της κρίσης.....	σελ.14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	Η ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ	
2.1	Το χρονικό διάγκωσης του χρέους.....	σελ.15
2.1.α	<i>Αίτια της αύξησης του χρέους και πρακτικές διαχείρισης δημοσιονομικών οικονομικών.....</i>	σελ.15
2.1.β	<i>Παράγοντες που συντηρούν- επιδεινώνουν την κατάσταση.....</i>	σελ.21
2.1.γ	<i>Σταθεροποιητικά προγράμματα.....</i>	σελ.26
2.2.	Η εξέλιξη της δημοσιονομικής πολιτικής στην Ελλάδα.....	σελ.27
2.3	Προβλήματα εγκυρότητας των ελληνικών στατιστικών και οι αντιδράσεις στην Ε.Ε.....	σελ.28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ	
3.1	Η οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ, 1981- 1989.....	σελ.35
3.1.α	<i>Η πρώτη διακυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου.....</i>	σελ.39

3.1.β	<i>Η στροφή της οικονομικής πολιτικής προς την οικονομική ορθοδοξία, 1986-1989.....</i>	σελ.42
3.2	Νέα Δημοκρατία και η Νεοφιλελεύθερη στροφή της οικονομικής πολιτικής, 1990-1993.....	σελ.44
3.2.α	<i>Η διακυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη.....</i>	σελ.47
3.3.	Ο τελευταίος πολιτικός κύκλος του Α. Παπανδρέου, 1993- 1996.....	σελ.49
3.4	Η διακυβέρνηση του Κ. Σημίτη, 1996- 2000.....	σελ.52
3.5	Περίοδος 2000-2010 : Η Ελλάδα στο χείλος της καταστροφής...	σελ.54
3.5.α	<i>Συνέχεια της διακυβέρνησης Σημίτη.....</i>	σελ.54
3.5.β	<i>Η διακυβέρνηση του Κ. Καραμανλή.....</i>	σελ.55
3.5.γ	<i>Η διακυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου από το 2009 – σήμερα.....</i>	σελ.57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008 ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ	
4.1	Η εμφάνιση της κρίσης.....	σελ.61
4.2	Αίτια.....	σελ.63
4.3	Επιπτώσεις.....	σελ.65
4.4	Μέτρα για την ανάκαμψη.....	σελ.67
4.5	Η κρίση στην Ελλάδα.....	σελ.69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	Η ΔΝΤ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ Η “ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ”, ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ	
5.1	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.....	σελ.74
5.2	Συσχετισμός με την περίπτωση της Αργεντινής.....	σελ.75
5.2.α	<i>Ομοιότητες με την ελληνική περίπτωση.....</i>	σελ.76
5.2.β	<i>Διαφορές με την ελληνική περίπτωση.....</i>	σελ.77
5.3	Μνημόνιο: προοπτικές για την αντιμετώπιση του δημοσίου ελλείμματος και χρέους	
5.3.α	<i>Μέτρα Δ.Ν.Τ στην Ελλάδα.....</i>	σελ.79
5.3.β	<i>Κρίση των PIIGS ή κρίση της ONE ;.....</i>	σελ.81
5.3.γ	<i>Ανάκαμψη ή χρεοκοπία;.....</i>	σελ.85
	Συμπεράσματα.....	σελ.90
	Βιβλιογραφία.....	σελ.92
	Κατάλογος πινάκων και διαγραμμάτων	σελ.98

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της προσπάθειας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της μεταπτυχιακής μου διατριβής, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης, κ. Γ. Σταθάκη για την επιστημονική καθοδήγηση και την αμέριστη εμπιστοσύνη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μας, δημιουργώντας έτσι τις συνθήκες για μία άψογη συνεργασία.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης, όλους τους διδάσκοντες Καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Οικονομικής Θεωρίας και Πολιτικής του Πανεπιστημίου Κρήτης για τη συμβολή τους στη διαμόρφωση του τρόπου σκέψης μου και της ακαδημαϊκής μου κουλτούρας.

ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ

Με την ευκαιρία ολοκλήρωσης των μεταπτυχιακών μου σπουδών, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω και να αφιερώσω τη διπλωματική μου στην οικογένεια μου για την ηθική και συνολική υποστήριξη τους καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου.

Επίσης και στους φίλους μου και συμφοιτητές μου για την βοήθεια που μου παρείχαν κατά την διάρκεια αυτών των χρόνων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Το θέμα το οποίο πραγματεύεται η παρούσα διατριβή είναι η δημοσιονομική κρίση που αντιμετωπίζει η χώρα μας, κρίση η οποία είναι δημιούργημα της δεκαετίας του 1980. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής αναπτύχθηκαν έντονες δημοσιονομικές ανισορροπίες, με αποτέλεσμα την εκρηκτική διόγκωση του δημόσιου χρέους. Σήμερα, η Ελλάδα βρίσκεται στο κρισιμότερο σταυροδρόμι για την οικονομία της, καθώς οι οικονομικές πολιτικές των τριών τελευταίων δεκαετιών την έχουν οδηγήσει στα πρόθυρα της χρεοκοπίας και στην προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης, με βάση τον οποίο απαιτήθηκε η λήψη εξαιρετικά επώδυνων μέτρων για την ανάκαμψη της οικονομίας.

Ειδικότερα, στο 1^ο κεφάλαιο της εργασίας, ορίζονται και διερευνώνται θεωρητικά οι βασικές της έννοιες, όπως το δημόσιο χρέος και το δημοσιονομικό έλλειμμα.

Στη συνέχεια, στο 2^ο κεφάλαιο πραγματοποιείται η ιστορική αναδίφηση της διερεύνησης και η ανάλυση της χρονολογικής διαμόρφωσης και της εξέλιξης του δημοσίου χρέους από το 1980 ως σήμερα. Αναφέρονται τα αίτια που οδήγησαν στην εμφάνιση και στη διόγκωση του, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν καθώς και οι παράγοντες που συντηρούν την κατάσταση.

Στο 3^ο κεφάλαιο διερευνάται η σχέση μεταξύ της αύξησης του δημοσίου χρέους και των εθνικών εκλογών και αναλύονται οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, ενώ το 4^ο κεφάλαιο αναφέρεται στο θεσμικό πλαίσιο της ONE. Γίνεται λόγος για την ένταξη της Ελλάδας στην ONE, τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική στα πλαίσια της και τέλος, θίγεται το ζήτημα των επιπτώσεων από την εισδοχή της σε αυτήν.

Στο 5^ο κεφάλαιο περιγράφεται και αναλύεται η κρίση του 2008, η μεγαλύτερη κατά πολλούς οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση μετά από εκείνη του 1929. Συνοψίζονται οι κύριες αιτίες που οδήγησαν στην κρίση, οι επιπτώσεις της στη διεθνή και ελληνική οικονομία και περιγράφονται τα μέτρα που λήφθηκαν για την αντιμετώπισή της.

Το 6^ο και τελευταίο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην διαχείριση της κρίσης και στην προσφυγή της χώρας στο μηχανισμό στήριξης από την Ε.Ε και το Δ.Ν. Τ.

Αρχικά γίνεται σύντομη αναφορά στη δημιουργία και στο ρόλο του Δ. Ν. Τ. Στη συνέχεια, συσχετίζεται η περίπτωση της προσφυγής της χώρας στο Δ.Ν.Τ με την περίπτωση της Αργεντινής. Επιπρόσθετα, αναφέρονται τα μέτρα που έχουν ληφθεί σύμφωνα με το πρόγραμμα δανειοδότησης από την Ε.Ε και το Δ. Ν. Τ , καθώς επίσης και η πιθανότητα που υπάρχει για χρεοκοπία της Ελλάδας ή για αναδιάρθρωση του χρέους της.

Τέλος, διατυπώνονται τα βασικά συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η διατριβή.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to present the evolution of the fiscal deficit and public debt of the Greek Economy for the period 1980- 2010. Primarily it investigates the dynamic characteristics of the deficits of the Greek Economy and analyzes the reasons behind this increase. Over and above it presents the main causes which have led to the economic crisis of 2008 and its sequences. Finally, it describes the measures obtained by the Greek government under the loan program from the European Union and the International Monetary Fund, as well as the possibilities of bankruptcy in Greece or the debt restructuring.

Σήμερα, η Ελλάδα βρίσκεται σε μία σημαντική καμπή της σύγχρονης ιστορίας της καθώς έχει να αντιμετωπίσει τις διαρθρωτικές ανισορροπίες της οικονομίας της, ανισορροπίες που την υποχρέωσαν να λάβει τα επαχθή μέτρα που ορίστηκαν μετά από την προσφυγή της στο μηχανισμό στήριξης. Το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας μας έχει τις ρίζες του στην οικονομική πολιτική της δεκαετίας του 1980. Συνεπώς, για την κατανόηση των αιτίων που έφεραν τη χώρα μας στο "χείλος της καταστροφής" θα πρέπει να γίνει μια ιστορική αναδρομή των πολιτικών που ακολουθήθηκαν από το 1980 έως και σήμερα.

Η εργασία αυτή έχει ως αντικείμενο την διερεύνηση της δημοσιονομικής κρίσης της ελληνικής οικονομίας κατά τη χρονική περίοδο 1980- 2010, την εξέταση της εξέλιξης του δημόσιου χρέους, καθώς και του παράγοντα που προκάλεσε τη διόγκωσή του στην χώρα μας. Περαιτέρω, τίγεται το ζήτημα των επιπτώσεων στην ελληνική οικονομία από την εισδοχή της στην ΟΝΕ και την άσκηση ενιαίας νομισματικής πολιτικής, και εξετάζονται οι επιπτώσεις της διεθνούς κρίσης του 2008 στην ελληνική οικονομία. Τέλος, θα αναφερθούν τα μέτρα που λήφθηκαν για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας μετά από την προσφυγή στο μηχανισμό στήριξης και οι απόψεις που διατυπώνονται για την επιτυχία ή την αποτυχία της παρά τα μέτρα που έχουν ληφθεί.

"Let me issue and control a nation's money and I care not who writes the laws."

Mayer Amsteel Rothschild

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 :

ΟΡΙΣΜΟΣ- ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

Αρχικά κρίνεται σημαντική η διασαφήνιση της έννοιας του δημόσιου χρέους καθώς αποτελεί μια από τις βασικότερες έννοιες της παρούσας εργασίας. Δημόσιο Χρέος λοιπόν, είναι το μέγεθος που αναφέρεται στον υφιστάμενο συνολικό δανεισμό του δημοσίου σε δεδομένο χρονικό σημείο, με σύνηθες χρονικό σημείο αναφοράς το τέλος κάθε χρόνου. Το δημόσιο χρέος δημιουργείται με τον δημόσιο δανεισμό, ο οποίος συνιστά ένα από τα τρία μέτρα χρηματοδότησης των δημόσιων δαπανών. Υπάρχουν και άλλοι τρόποι, όπως η φορολογία και η έκδοση νέου χρήματος ,μέτρο που όμως καταργήθηκε αναπόφευκτα με την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ.¹

Στη συνέχεια αυτής της ενότητας θα αναλυθούν ζητήματα όπως η έννοια του ποσοστού του δημοσίου χρέους, η ευρύτητα της έννοιας του καθώς και οι διακρίσεις του.

1.1.α. Το ποσοστό του δημοσίου χρέους

Το ποσοστό του δημοσίου χρέους προκύπτει αν διαιρέσουμε το Χρέος προς το ΑΕΠ της χρονιάς και το πολλαπλασιάσουμε με το 100.

Ποσοστό Χρέους =(Δημόσιο Χρέος / ΑΕΠ)*100

1.1.β. Η ευρύτητα της έννοιας “δημόσιο χρέος”

Προτού αναλυθεί το δημόσιο χρέος ως προς τις διακρίσεις του, θα πρέπει να εξεταστεί το περιεχόμενο του όρου “δημόσιο” και κατά πόσο αυτός χρησιμοποιείται με την εθνολογική έννοια της γενικής κυβέρνησης, δηλαδή περιλαμβάνει μόνο την κεντρική διοίκηση ή την κεντρική κυβέρνηση, την τοπική αυτοδιοίκηση, τους

¹ Ι. Βαβούρας (1993), *Δημόσιο χρέος, θεωρία και ελληνική εμπειρία*, σελ.15

οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης και τα νομικά πρόσωπα δημόσιου δικαίου ή χρησιμοποιείται με την έννοια του ευρύτερου δημόσιου τομέα, οπότε περιλαμβάνονται και οι δημόσιες επιχειρήσεις. Το δημόσιο χρέος είναι χρήμα το οποίο κατέχεται από οποιοδήποτε διοικητικό επίπεδο. Είτε πρόκειται για κεντρική κυβέρνηση, είτε για ομοσπονδιακή κυβέρνηση, είτε για δημοτική ή για τοπική. Η χρησιμοποίηση του όρου 'δημόσιο χρέος' με την έννοια του χρέους του δημόσιου τομέα παρέχει μια περισσότερο αξιόπιστη εικόνα του συνολικού δημόσιου δανεισμού, γιατί, ως γνωστόν, τμήμα των εσόδων των δημόσιων επιχειρήσεων προέρχεται από επιχορηγήσεις του τακτικού προϋπολογισμού και του προγράμματος δημόσιων επενδύσεων. Τα έσοδα αυτά επηρεάζουν το μέγεθος της δαπάνης της κεντρικής διοίκησης ή της γενικής κυβέρνησης και επομένως και το μέγεθος των ελλειμμάτων και του χρέους των φορέων αυτών.

Στο βαθμό όμως που οι δημόσιες επιχειρήσεις χρηματοδοτούν τις ανάγκες τους σε κεφάλαια με εξωτερικό ή εσωτερικό δανεισμό, ο δανεισμός αυτός δεν επηρεάζει το μέγεθος της δαπάνης της κεντρικής διοίκησης ή της γενικής κυβέρνησης-και κατά συνέπεια και το χρέος αυτών-, αυξάνει όμως το χρέος των δημόσιων επιχειρήσεων.

Τυχόν αναφορά μόνο στο χρέος της κεντρικής διοίκησης θα αγνοούσε τον τυχόν δανεισμό των δημόσιων επιχειρήσεων, μέρος του οποίου αποτελεί εν δυνάμει έλλειμμα της κεντρικής διοίκησης, αφού συχνά οι δημόσιες επιχειρήσεις αδυνατούν αν εξυπηρετήσουν τα δάνεια τους, που είναι εγγυημένα από το Δημόσιο, τα οποία όταν καταπίπτουν επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό για την εξόφλησή τους. Εξάλλου, συχνά, μέρος του χρέους του δημόσιο-επιχειρηματικού τομέα μεταφέρεται στο χρέος της κεντρικής διοίκησης.

Στις διεθνείς όμως συγκρίσεις, εξαιτίας αφενός της ανεπάρκειας των στατιστικών στοιχείων και αφετέρου εξαιτίας των διαφορών ως προς τον ορισμό των δημόσιων επιχειρήσεων, η χρησιμοποίηση του όρου δημόσιο χρέος με την έννοια του χρέους της γενικής κυβέρνησης φαίνεται ότι είναι η περισσότερο ενδεδειγμένη, δεδομένου ότι εξασφαλίζει σχετική συγκρισιμότητα μεταξύ των διαφόρων χωρών και συνέπεια με το σύστημα των εθνικών λογαριασμών.²

² Ι. Σ. Βαβούρας, *Δημόσιο χρέος, Θεωρία και ελληνική εμπειρία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1993, σελ.16

1.1.γ. Καθαρό και ακαθάριστο δημόσιο χρέος

Ένα δεύτερο ζήτημα που παρουσιάζεται αφορά τη διάκριση μεταξύ ακαθάριστου και καθαρού δημόσιου χρέους. Το καθαρό χρέος του ευρύτερου δημόσιου τομέα προκύπτει από το ακαθάριστο χρέος του, δηλαδή το σύνολο των χρηματικών υποχρεώσεων του, αφού αφαιρεθούν τα διαθέσιμα, ρευστά και καταθέσεις όψεως και προθεσμίας, των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών. Το ακαθάριστο δημόσιο χρέος σχετίζεται άμεσα με το ύψος των δαπανών εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους (κυρίως χρεολύσια και τόκοι), οι οποίες αποτελούν μια από τις σημαντικότερες όψεις του προβλήματος του δημόσιου χρέους.

1.1.δ. Εσωτερικό και εξωτερικό χρέος

Ανάλογα με την προέλευση του, το δημόσιο χρέος διακρίνεται σε εσωτερικό, έναντι δανειστών στο εσωτερικό της χώρας και εξωτερικό, οφειλόμενο σε ξένους δανειστές. Το εξωτερικό δημόσιο χρέος διαφέρει από το χρέος σε συνάλλαγμα, γιατί το δεύτερο εκτός από το εξωτερικό δημόσιο χρέος, περιλαμβάνει και τα εσωτερικά δάνεια που έχουν εκδοθεί σε ξένο νόμισμα και το κράτος έχει αναλάβει τη σε ξένο νόμισμα εξυπηρέτηση τους. Στο εξωτερικό δημόσιο χρέος περιλαμβάνεται μέρος μόνο των δανείων του Δημοσίου που έχουν εκδοθεί με ασφαλιστικές ρήτρες ευρώ ή νομισμάτων άλλων χωρών. Επιπλέον, τα κεφάλαια του εξωτερικού δανεισμού αντιπροσωπεύουν ξένη αποταμίευση, ενώ τα κεφάλαια του εσωτερικού δανεισμού αντιπροσωπεύουν ημεδαπή αποταμίευση.

Ο εσωτερικός και ο εξωτερικός δανεισμός διαφέρουν και ως προς τις μακροοικονομικές επιπτώσεις τους. Ειδικότερα, η υπερβολική προσφυγή είτε στον εξωτερικό είτε στον εσωτερικό δημόσιο δανεισμό έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μακροοικονομικών ανισορροπιών. Ο εξωτερικός δανεισμός μπορεί να επιφέρει υπερτιμημένες συναλλαγματικές ισοτιμίες, τη διεύρυνση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και την αύξηση του βαθμού εξάρτησης της χώρας από εξωγενείς ως προς αυτήν παράγοντες. Αντίστοιχα, η υπερβολική προσφυγή στον εσωτερικό δημόσιο δανεισμό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των πραγματικών επιτοκίων στο εσωτερικό και την «εκτόπιση» ή τον περιορισμό των εγχώριων επενδύσεων.

1.1.ε. Βραχυπρόθεσμο, μεσομακροπρόθεσμο και πάγιο δημόσιο χρέος

Μια άλλη διάκριση του δημοσίου χρέους είναι με βάση την διάρκεια αποπληρωμής. Έτσι το δημόσιο χρέος διακρίνεται :

- i) σε βραχυπρόθεσμο, το οποίο συνίσταται από δάνεια των οποίων η ληκτικότητα δεν υπερβαίνει το ένα έτος,
- ii) σε μεσοπρόθεσμο, το οποίο συνίσταται από δάνεια των οποίων η ληκτικότητα είναι από ένα έως δέκα έτη και
- iii) μακροπρόθεσμο, το οποίο έχει διάρκεια μεγαλύτερη από δέκα έτη.

Βέβαια ο ακριβής προσδιορισμός των χρονικών περιόδων ποικίλλει και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες της κάθε αγοράς. Ο βραχυπρόθεσμος δημόσιος δανεισμός δημιουργείται κυρίως για την αντιμετώπιση ταμειακών δυσχερειών του δημόσιου τομέα που προκύπτουν από τον ετεροχρονισμό των δημόσιων εσόδων (εισπράξεις φόρων) και των δημόσιων δαπανών (πληρωμές σε μισθούς, συντάξεις κ.α.), οπότε οι δημόσιοι φορείς αναγκάζονται να προσφύγουν σε βραχυπρόθεσμο δανεισμό από την ευρωπαϊκή τράπεζα, τις εμπορικές τράπεζες ή το ευρύ κοινό π.χ. μέσω των λαϊκών ομολόγων.

Ο βραχυπρόθεσμος δημόσιος δανεισμός χρησιμοποιείται ως μέσο χρηματοδότησης των δημόσιων δαπανών, εάν οι αποταμιευτές είναι διστακτικοί να προβούν σε μεσομακροχρόνιες τοποθετήσεις σε κρατικά χρεόγραφα, όπως συμβαίνει συχνά σε περιόδους υψηλού πληθωρισμού, γεγονός βέβαια το οποίο εξαρτάται και από τους όρους δανεισμού (σταθερό ή κυμαινόμενο επιτόκιο, για παράδειγμα). Στις περιπτώσεις εκείνες μάλιστα όπου το κράτος προσφεύγει σε βραχυπρόθεσμα δάνεια, με την έκδοση κυρίως εντόκων γραμματίων του τρίμηνης ή εξάμηνης λήξης, συχνά ανανεώνει τους τίτλους αυτούς με την λήξη τους, με συνέπεια να επιτυγχάνει στην ουσία μεσομακροπρόθεσμο δανεισμό. Τέλος, ενώ ο δημόσιος δανεισμός χρησιμοποιείται για την χρηματοδότηση τόσο των παραγωγικών όσο και των μη παραγωγικών δημόσιων δαπανών, συνήθως δεν μπορεί να διακριθεί ως προς το είδος των δαπανών που χρηματοδοτεί και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε αρνητικά αποτελέσματα αν χρησιμοποιηθεί με ανορθόδοξο τρόπο.

Σε περιόδους κατά τις οποίες η οικονομία χαρακτηρίζεται από οικονομική ύφεση, η έκδοση βραχυπρόθεσμων δανείων για την απορρόφηση από τον δημόσιο τομέα των αδρανούντων αποταμιευτικών πόρων για την αύξηση της συνολικής ζήτησης θεωρείται προτιμότερη από την έκδοση μεσομακροπρόθεσμων δανείων, γιατί τα βραχυπρόθεσμα δάνεια και συνδέονται με σχετικά χαμηλότερα επιτόκια και

το κράτος αποφεύγει με αυτά τις μεγάλης διάρκειας δεσμεύσεις του μεσομακροπρόθεσμου δανεισμού. Βέβαια από την άλλη είναι γεγονός ότι ένα μεγάλο βραχυπρόθεσμο δημόσιο χρέος δημιουργεί κινδύνους εκδήλωσης πληθωρισμού, δεδομένου ότι οι τίτλοι του βραχυπρόθεσμου χρέους(έντοκα γραμμάτια) συνδέονται με σχετικά μεγαλύτερο βαθμό ρευστότητας, ιδιαίτερα όταν κατέχονται από το ευρύ κοινό.

Ο μεσομακροπρόθεσμος δημόσιος δανεισμός δημιουργείται για την χρηματοδότηση δημόσιων επενδύσεων αλλά και καταναλωτικών δημόσιων δαπανών ή και μεταβιβαστικών πληρωμών του Δημοσίου, δηλαδή μεταβιβάσεων και τόκων του δημόσιου χρέους. Βασικός σκοπός του μεσομακροπρόθεσμου δανεισμού είναι η βελτίωση της διαχρονικής κατανομής του κόστους των δαπανών του δημόσιου τομέα, ιδιαίτερα των δημόσιων επενδύσεων, με σκοπό να αποφευχθεί η υπερβολική αύξηση της τρέχουσας φορολογικής επιβάρυνσης. Άλλωστε, δεδομένου ότι η κυβέρνηση αντλεί τα έσοδά της από μεγάλο μέρος του πληθυσμού, το δημόσιο χρέος είναι ένα έμμεσο χρέος των φορολογουμένων.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το δημόσιο χρέος δεν αποτελείται μόνο από δάνεια ορισμένης ληκτικότητας (βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα, μακροπρόθεσμα), αλλά και από δάνεια που γίνονται απαιτητά με την εμφάνιση του τίτλου, καθώς και από δάνεια τα οποία ή το Δημόσιο δεν αναλαμβάνει την ευθύνη να εξοφλήσει (γνήσια πάγια δάνεια) ή δεν δεσμεύεται μεν να εξοφλήσει σε συγκεκριμένη ημερομηνία, διατηρεί όμως το δικαίωμα εξόφλησής τους όταν αυτό κρίνει (μη γνήσια πάγια δάνεια). Οι τελευταίες δύο κατηγορίες δανείων, τα γνήσια και τα μη γνήσια πάγια δάνεια, συνιστούν το πάγιο δημόσιο χρέος. Είναι προφανές, ότι οι κάτοχοι τίτλων του πάγιου δημόσιου χρέους μπορούν να τους ρευστοποιήσουν μόνο με την πώλησή τους στο χρηματιστήριο.

1.2 Δημόσια ελλείμματα και δημοσιονομική πολιτική

Η δημοσιονομική κρίση με την οποία η ελληνική οικονομία είναι σήμερα αντιμέτωπη οφείλεται στο γεγονός ότι από το 1980 μέχρι το 2010 ο προϋπολογισμός είναι κάθε χρόνο ελλειμματικός εξαιτίας της μόνιμης υστέρησης των εσόδων έναντι των δαπανών. Όπως διαπίστωσε ο ΟΟΣΑ το 1991, «το πιο καταπληκτικό και ίσως το πιο καταστροφικό χαρακτηριστικό της μακροοικονομικής διαχείρισης κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας ήταν η απότομη αύξηση (σχεδόν 15% του ΑΕΠ) του

ελλείμματος του δημόσιου τομέα».³ Από θεωρητικής άποψης η εμφάνιση των δημοσίων ελλειμμάτων, σε μια χώρα, οφείλεται κυρίως:

- Στην κακή διάρθρωση του φορολογικού συστήματος, το οποίο δεν είναι κατάλληλα προσαρμοσμένο στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες κάθε χώρας. Ειδικότερα, η κατανομή του συνολικού φορολογικού βάρους, ανάμεσα σε έμμεσους και σε άμεσους οφείλει να γίνει με τρόπο, ο οποίος να μεγιστοποιεί το αποτέλεσμα.
- Στην κακή εφαρμογή της φορολογικής νομοθεσίας, η οποία ευνοεί μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή αλλά και φοροαπαλλαγή
- Στην ανελαστικότητα των φορολογικών εσόδων, όταν ανέρχεται το εισόδημα.⁴

Συμπερασματικά, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το ελληνικό δημόσιο χρέος και τα ελλείμματα⁵ σε αντίθεση με ότι επικρατεί, σχετικά, διεθνώς, δεν έχουν ελπίδες περιορισμού τους χωρίς τη δραστική μεταβολή θεσμών και διαρθρώσεων. Η διαμόρφωση ενός συστήματος δημοσίων δαπανών που συγκλίνει σχεδόν απόλυτα με τους ευρωπαϊκούς μέσους όρους, συνυπάρχει με ένα φορολογικό σύστημα που συνιστά «ελληνική ιδιαιτερότητα» και αποτελεί βασικό μηχανισμό προστασίας και ασυλίας των εισοδηματικά ανώτερων στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας. Ακόμα και σήμερα, με την εφαρμογή των μέτρων, οι πόροι για την αύξηση των εσόδων αναζητούνται από τους μισθωτούς. Οι ρυθμίσεις αυτές προέκυψαν από τον ενισχυμένο ρόλο του δημόσιου τομέα σε μία περίοδο φιλελευθεροποίησης και διεθνοποίησης της οικονομίας. Τελικά, η ελληνική οικονομία είναι εγκλωβισμένη από τις «αθεράπευτες αντινομίες» της.⁶

³ OECD : *Greece. Economic Survey 1990-1991*, Paris 1991, p.13

⁴ Μ. Νεγροπόντη- Δελιβάνη, *Ελληνικό δημόσιο χρέος και ελλείμματα*, Εκδόσεις Σακκουλα, Θεσσαλονίκη 1994, σελ.52

⁵ Η σχέση μεταξύ χρέους και ελλείμματος είναι αμφίδρομη καθώς το έλλειμμα σε ένα δεδομένο έτος αυξάνει το χρέος που έχει συσσωρευτεί από τα προηγούμενα έτη αλλά και το συσσωρευμένο χρέος των προηγούμενων ετών αυξάνει το έλλειμμα στο τρέχον έτος(οι πληρωμές τόκων που αφορούν το χρέος, το οποίο έχει συσσωρευτεί από προηγούμενα έτη, αποτελούν δαπάνη κατά το τρέχον έτος και προστίθεται στο έλλειμμα αυτού του έτους).

⁶ Γ. Σταθάκης, *Η δημοσιονομική κρίση της ελληνικής οικονομίας, μια ιστορική ματιά*, Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 108, σελ.9

1.3 Η έννοια της κρίσης

Ως κρίση ορίζεται η εκτροπή από την κατάσταση της κανονικότητας και μπορεί να προσλάβει διαβαθμίσεις αντικανονικότητας από μια κατάσταση απλής διαταραχής μέχρι κατάσταση μη ελεγχόμενων εκρηκτικών γεγονότων και την κατάσταση του χάους και του πανικού.

Για να οριστεί η οικονομική κρίση χρησιμοποιούνται συνήθως οι έννοιες από τη θεωρία των οικονομικών διακυμάνσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οικονομικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι είναι το φαινόμενο των επαναλαμβανόμενων διακυμάνσεων της γενικής οικονομικής δραστηριότητας, που παρατηρούνται για μια περίοδο ετών. Μία κρίση μπορεί να αποτελείται από τέσσερα διαφορετικά και διακριτά στάδια. Ο συνήθης κύκλος ζωής μιας κρίσης ακολουθεί τα παρακάτω στάδια:

1. Στάδιο διαμόρφωσης της κατάστασης ή πρόδρομων συμπτωμάτων
2. Στάδιο εκδήλωσης- κορύφωσης της κρίσης
3. Στάδιο των επιπτώσεων
4. Στάδιο επίλυσης- ομαλοποίησης

Στο στάδιο του βιομηχανικού καπιταλισμού που μελέτησε ο Μαρξ, οι κρίσεις εμφανίζονταν με μεγάλη κανονικότητα και ομοιομορφία, πράγμα που δεν συμβαίνει σήμερα.⁷ Τίθενται όμως ερωτήματα ως προς τον τρόπο εφαρμογής της ανάλυσης του Μαρξ. Ορισμένοι μαρξιστές έχουν προτείνει μια μεθοδολογία με τρία επίπεδα ανάλυσης: εκείνο της βασικής θεωρίας των κρίσεων, εκείνο της ανάλυσης του ιστορικού σταδίου στη διάρκεια του οποίου εκδηλώνεται μια κρίση. Και τρίτο, εκείνο της ανάλυσης της συγκεκριμένης κρίσης.

Αυτή η ιστορική- λογική προσέγγιση θεωρεί, δηλαδή, ότι η θεωρητική δυνατότητα των κρίσεων και οι βαθύτερες αιτίες τους υπάρχουν μέσα στο ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα. Ταυτόχρονα, όμως, η κάθε κρίση αποκτά τις ιδιαίτερες μορφές που αντιστοιχούν στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες αυτή εκδηλώνεται. Τέλος, η κάθε κρίση έχει τη δική της ιδιαίτερη ταυτότητα, έχει τα δικά της εντελώς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.⁸

⁷ Γ. Δραγασάκης (28/09/2008) , *Τρία ερωτήματα για την τρέχουσα κρίση*, Εποχή

⁸ Στην Ελλάδα η κρίση εκδηλώθηκε κυρίως ως δημοσιονομική κρίση (εκτίναξη του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 13,6% του ΑΕΠ και του δημόσιου χρέους στο 120% του ΑΕΠ)

There are 10^{11} stars in the galaxy. That used to be a huge number. But it's only a hundred billion. It's less than the national deficit! We used to call them astronomical numbers. Now we should call them economical numbers». Richard Feynman

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

Η ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

2.1 Το χρονικό διάγκωσης του χρέους

Το υψηλό δημόσιο χρέος της Ελλάδας άρχισε να διαπιστώνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και συνέχισε να αυξάνεται, με μικρότερο ρυθμό, κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000. Το 1980 το χρέος ήταν μόλις 20% του ΑΕΠ, το 1990 ήταν 80% και το 1993 ήταν 120%. Έκτοτε περιστρέφεται γύρω στο 100-120% του ΑΕΠ.⁹

Πού οφείλεται όμως η υπερβολική αύξηση του χρέους της γενικής κυβέρνησης?

2.1.α Αίτια της αύξησης του χρέους και πρακτικές διαχείρισης δημοσιονομικών οικονομικών.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η διερεύνηση των αιτίων της σημερινής κρίσης, καθώς εξακολουθεί να επικρατεί μια σύγχυση σχετικά με το ποια αίτια έφεραν την Ελλάδα στη σημερινή δυσχερή θέση και καθώς για την επίλυση του προβλήματος του υψηλού χρέους και ελλείμματος είναι απαραίτητος ο εντοπισμός και η αντιμετώπιση των παραγόντων που τα δημιούργησαν.

Ο Τ. Γιαννίτσης υποστηρίζει ότι συνέπεσαν η διεθνής κρίση με ένα μοναδικό συνδυασμό «αναπτυξιακών ελλειμμάτων» στη χώρα μας. Δηλαδή, με τη θεαματική δημοσιονομική ελλειμματικότητα, την κατάρρευση της ανταγωνιστικότητας του παραγωγικού μας συστήματος, την έλλειψη του δημοσίου συμφέροντος και τα διαλυτικά φαινόμενα στη δημόσια διοίκηση, την κατάπτωση των αξιών και των θεσμών, τη διαφθορά, τη δημιουργία συνθηκών για εύκολο και μεγάλο κέρδος έξω από παραγωγικές δραστηριότητες. Έτσι, παγιδευτήκαμε τόσο μακροοικονομικά, όσο και αναπτυξιακά. Και επιπλέον παγιδευτήκαμε από θεσμική σκοπιά, καθώς τα

⁹ Γ. Σταθάκης (16/5/2010), Αυγή

οικονομικά είναι μια μικρή μόνο πλευρά της κρίσης που ζούμε. Από το 1980 ακολουθήθηκαν πολιτικές που εξασφάλιζαν επίπλαστη ευημερία, πολλές φορές γνωρίζοντας ότι αυτό θα έχει περιορισμένη διάρκεια και ότι τότε, οι συνέπειες θα είναι επώδυνες. Όπως υποστηρίζει « Δεν θελήσαμε ποτέ να δούμε πόσο αρνητικές επιπτώσεις μπορούσαν να έχουν για το μέλλον μας αποφάσεις που μάγευαν το παρόν μας. Η κρίση επιτάχυνε και αποκάλυψε όλες αυτές τις συστημικές αδυναμίες της κοινωνίας μας».¹⁰

Ο Γ. Αλογοσκούφης, αντίστοιχα, υποστηρίζει ότι η αύξηση του χρέους της γενικής κυβέρνησης κατά τη δεκαετία του 1980 οφειλόταν κυρίως στα υψηλά πρωτογενή δημοσιονομικά ελλείμματα καθώς, οι κυβερνήσεις Παπανδρέου ακολούθησαν μία επεκτατική πολιτική που χρηματοδοτήθηκε κατά κύριο λόγο μέσω του εσωτερικού και εξωτερικού δανεισμού και των εισροών από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Στη δεκαετία 1981- 1990 το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ήταν κατά μέσο όρο 12,9% του ΑΕΠ, κάτι που ποτέ πριν δεν είχε συμβεί στην Ελλάδα για τόσο μεγάλο διάστημα.¹¹

Σύμφωνα με τον Γ.Αλογοσκούφη:

1. Η εντυπωσιακή επιδείνωση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης στη δεκαετία του 1980 οφείλεται κυρίως στα πρωτογενή ελλείμματα, τα οποία ήταν η γενεσιουργός αιτία της δημοσιονομικής εκτροπής. Από ένα σημείο και μετά, οι δαπάνες για τόκους του δημοσίου χρέους απέκτησαν τη δική τους δυναμική, τόσο λόγω της αύξησης του ύψους του χρέους όσο και λόγω της αύξησης των ονομαστικών επιτοκίων. Τόσο τα ονομαστικά όσο και τα πραγματικά επιτόκια αυξήθηκαν σημαντικά μετά τη σταδιακή απελευθέρωση των χρηματαγορών από τα μέσα της δεκαετίας του 1980.
2. Εκτός από τα δημοσιονομικά ελλείμματα, η δεύτερη πηγή αύξησης του ποσοστού του χρέους ως προς το ΑΕΠ ήταν η καθήλωση της οικονομικής ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό προκάλεσε περαιτέρω διεύρυνση της διαφοράς μεταξύ των πραγματικών επιτοκίων και του ποσοστού ανάπτυξης, και επιτάχυνε τη διαδικασία της συσσώρευσης χρέους.
3. Τέλος, παράλληλα με τους δύο προαναφερθέντες λόγους, ο Γ. Αλογοσκούφης συμπληρώνει ότι κατά τη δεκαετία του 1980 σημειώθηκε μια έκρηξη στις

¹⁰ Τ. Γιαννίτσης (04/07/2010), *Υπάρχει διέξοδος από την κρίση?*

¹¹ Γ. Αλογοσκούφης(2009), *Η Ελλάδα μετά την κρίση*, Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.77

εγγυήσεις του Δημοσίου για δάνεια από ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς, καθώς και εκρηκτική αύξηση στα χρέη των ΔΕΚΟ και των αγροτικών συνεταιρισμών. Το 1989 οι εγγυήσεις του Δημοσίου ανήλθαν στο 32% του ΑΕΠ και τα επόμενα τρία χρόνια περίπου οι μισές είχαν καταπέσει και επιβάρυναν το δημόσιο χρέος.¹²

Γενικά, τα βασικά αίτια της δημοσιονομικής κρίσης της ελληνικής οικονομίας είναι τα εξής :

1) Το γεγονός ότι επί 30 συνεχόμενα χρόνια , από το 1980 – 2010, ο προϋπολογισμός ήταν ελλειμματικός .

Για την ακρίβεια, ο ελληνικός προϋπολογισμός είναι ελλειμματικός , με διακυμάνσεις από -5% (1999) έως -16% (1990), κατά μέσο όρο γύρω στο 7% του ΑΕΠ. Το γεγονός ότι το χρέος δεν είναι ακόμα μεγαλύτερο οφείλεται στις περιόδους χαμηλών επιτοκίων. Συνεπώς, το βασικό ερώτημα είναι γιατί τα έσοδα υστερούν πάντοτε των δαπανών, γιατί τελικά δεν σταθεροποιήθηκαν και αυτά στο 45% του ΑΕΠ, αλλά γύρω στο 35%- 40% του ΑΕΠ;¹³

Η αιτία εδράζεται στο φορολογικό σύστημα και την επικράτηση ενός σύνθετου συστήματος νόμιμης φοροαπαλλαγής. Η φοροδιαφυγή είναι δευτερεύον φαινόμενο. Τα φορολογικά έσοδα προέρχονται κυρίως από τους έμμεσους φόρους που συνιστούν το 66% των φορολογικών εσόδων (ΦΠΑ, βενζίνη, ποτά, τσιγάρα, κλπ) και κατά 34% από τους άμεσους (17% οι μισθωτοί, 10% οι Α.Ε., 4% οι 800000 μικρομεσαίες επιχειρήσεις και μόλις 3% το σύνολο των ελεύθερων επαγγελματιών).¹⁴ Καθώς το 20-30 % των πιο ευκατάστατων στρωμάτων που ελέγχουν το 50% του ΑΕΠ δεν πληρώνουν φόρους, είναι αδύνατο να αυξηθούν τα έσοδα στο επιθυμητό ή το αναγκαίο επίπεδο.¹⁵ Δηλαδή, το φορολογικό σύστημα νομιμοποιεί τη φοροαπαλλαγή των πιο ευκατάστατων κοινωνικών στρωμάτων. Τα στρώματα αυτά κατέκτησαν ειδικά φορολογικά καθεστώτα που διασφαλίζουν την φοροασυλία τους ή την παράκαμψη του «πόθεν έσχες». Η ιδέα περί φοροδιαφυγής είναι παραπλανητική, καθώς πρόκειται για φοροασυλία που επιτεύχθηκε με την κατασκευή ενός σύνθετου

¹² Γ. Αλογοσκούφης, *Η Ελλάδα μετά την κρίση*, σελ. 78-79

¹³ Γ. Σταθάκης (16/05/2010), *Ένα σχεδιάγραμμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης*, Κυριακάτικη Αυγή

¹⁴ Γ. Σταθάκης (10/01/2010), *Το τριετές πρόγραμμα σταθεροποίησης* , Κυριακάτικη Αυγή

¹⁵ Γ. Σταθάκης (16/05/2010), *Ένα σχεδιάγραμμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης, Η δημιουργία του ελληνικού δημόσιου χρέους*, Κυριακάτικη Αυγή

και περίτεχνου φορολογικού συστήματος προστασίας των υψηλών εισοδημάτων. Ούτε η αύξηση του ΑΕΠ ούτε τα σταθεροποιητικά προγράμματα έλυσαν το πρόβλημα, καθώς δεν έθιξαν τη βασική αιτία.

Το 1952 ο Βαρβαρέσος υποστήριξε ότι «αυτό που είναι λάθος στο ελληνικό φορολογικό σύστημα είναι η άδικη κατανομή των φόρων. Περίπου το 80% των εσόδων της κυβέρνησης προέρχονται από την έμμεση φορολογία, και αυτή βαραίνει δυσανάλογα τις χαμηλές εισοδηματικές ομάδες». Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω λίγα πράγματα άλλαξαν από τότε.

Πίνακας 2.1 : Η δυναμική της άμεσης και έμμεσης φορολογικής επιβάρυνσης της ελληνικής κοινωνίας και σύγκριση με την ΕΕ

Περίοδος	Άμεσοι φόροι ως %ΑΕΠ	Έμμεσοι φόροι ως % ΑΕΠ	Λόγος Άμεσων προς έμμεσους φόρους
1982-89	7,6%	18,4%	1: 2,42
1990-94	6,6%	14,9%	1: 2,26
1995-96	7,8%	14,3%	1: 1,83
1997-2004	9,4%	14,5%	1: 1,54
ΕΕ (1997-2004)	13,5%	13,6%	1:1,00

Πηγή: εκθέσεις Διοικητή Τράπεζας της Ελλάδος και European Economy 2004

Στον παραπάνω πίνακα δίνονται οι άμεσοι και οι έμμεσοι φόροι ως ποσοστό του ΑΕΠ και η σχέση μεταξύ τους για την περίοδο 1982-2004 και με διάκριση σε τέσσερις υποπεριόδους:

- 1) Η περίοδος 1982-89 παρουσιάζει μια υψηλή σχέση έμμεσων προς άμεσους φόρους, που παραμένει πολύ σταθερή σε όλη τη διάρκεια της.
- 2) Το 1990-94 και οι δύο ομάδες φόρων μειώνονται ως ποσοστό του ΑΕΠ, εξέλιξη που ήταν καθοριστική για την επιδείνωση τόσο των δημοσιονομικών ελλειμμάτων όσο και του δημόσιου χρέους.

- 3) Μια σημαντική αλλαγή σημειώνεται το 1995-96, με την αύξηση των άμεσων φόρων και την μείωση της φοροδιαφυγής που βρίσκεται πίσω από αυτήν, ενώ οι έμμεσοι φόροι παραμένουν σταθεροί (ως % ΑΕΠ).
- 4) Στην περίοδο 1997-2004 υπάρχει μια σαφής και συνεχής βελτίωση στη σχέση των δύο μεγεθών. Στην περίοδο αυτή αυξάνει αισθητά το σχετικό βάρος της άμεσης φορολογίας και μειώνεται το σχετικό βάρος της έμμεσης φορολογίας. Ο λόγος άμεσων προς έμμεσους φόρους από 1: 2,2/2,4 στα χρόνια 1982-89 μειώνεται στο 1: 1,54, που είναι πολύ πιο ισορροπός απ' ό,τι σε προγενέστερες φάσεις, αλλά εξακολουθεί να είναι αρκετά υψηλότερος σε σύγκριση με τη δομή της φορολογίας στην ΕΕ των 15.

Το ελληνικό φορολογικό σύστημα είναι το μόνο στην Ευρώπη όπου η σχέση άμεσων και έμμεσων φόρων παραμένει αντεστραμμένη. Ενώ δηλαδή στην Ευρώπη οι άμεσοι φόροι είναι τα δύο τρίτα και οι έμμεσοι το ένα τρίτο των εσόδων, εδώ συμβαίνει το αντίθετο. Επιπλέον, καθώς το πλουσιότερο 30% της ελληνικής κοινωνίας φοροαπαλλάσσεται ή φοροδιαφεύγει, τα φορολογικά βάρη πληρώνονται κυρίως από τα μεσαία μισθωτά και φτωχότερα στρώματα. Εν κατακλείδι το χρέος είναι, με μια έννοια, η συσσωρευμένη φοροαποφυγή των πιο ευκατάστατων αστικών και μικροαστικών στρωμάτων επί τρεις δεκαετίες.

2) *Επέκταση του κράτους στην οικονομία:*¹⁶

- a) αφορούσε την επέκταση των κοινωνικών δαπανών: της υγείας, της παιδείας, των συντάξεων.
- b) Επιπλέον, τη δεκαετία του 1980 το κράτος ανέλαβε τη διαχείριση των προβληματικών επιχειρήσεων. Οι κρατικοποιήσεις των επιχειρήσεων ξεκίνησε από τη ΝΔ. Επρόκειτο για επιχειρήσεις που δοκιμάζονταν από τη διεθνή κρίση και το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού. Το ΠΑΣΟΚ τις διαχειρίστηκε ως "προβληματικές", μεταφέροντας το βάρος τους από το τραπεζικό σύστημα στον δημόσιο προϋπολογισμό. Οι δημόσιες δαπάνες επεκτάθηκαν από το 25% στο 40% του ΑΕΠ και λίγο αργότερα στο 45% όπου και μονιμοποιήθηκαν.

¹⁶ Το χρέος προέκυψε από την επέκταση του κράτους στην οικονομία. Οι δημόσιες δαπάνες επεκτάθηκαν τότε από το 25% στο 40% του ΑΕΠ και λίγο αργότερα έφθασαν στο 45%, στο οποίο και μονιμοποιήθηκαν μέχρι σήμερα. Γ. Σταθάκης (16/05/2010), Αυγή

3) Υστέρηση ανάπτυξης :

Η ανάπτυξη υπήρξε αλλά δεν διανεμήθηκε δίκαια. Σταδιακά στη δεκαετία του 1990 και μέχρι την κρίση του 2008, οι ρυθμοί ανόδου του ΑΕΠ ήταν σχετικά υψηλοί.

Πρόκειται για ένα «αδιαίτερο μοντέλο ανάπτυξης» το οποίο επέφερε μια ριζική αναδιάταξη της δομής της ελληνικής οικονομίας. Αυτή η «νέα οικονομία υπηρεσιών», είχε κύριο χαρακτηριστικό της την ιδιότυπη συνένωση της κρατικής επέκτασης και της ιδιωτικοποίησης της οικονομίας.

Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας από το 1995 και μετά στηρίχθηκε στην ιδέα της ενίσχυσης των τομέων με διεθνή ανταγωνιστικότητα (ναυτιλία, τουρισμός, τράπεζες, κατασκευές, τηλεπικοινωνίες). Μαζικές ιδιωτικοποιήσεις και η επέκτασή τους στα Βαλκάνια επεδίωξαν να στηρίξουν αυτόν τον προσανατολισμό.

Η «νέα οικονομία» προϋπέθετε την πολιτική της σκληρής δραχμής¹⁷ και της ένταξης στο ευρώ. Αναπόφευκτα η γεωργία συρρικνώθηκε στο 4% του ΑΕΠ και η βιομηχανία στο 10% . Η ελληνική οικονομία εξαρτάται πλέον από τη ροή συναλλαγματικών πόρων. Οι εισαγωγές, που συνιστούν 40% του ΑΕΠ, χρηματοδοτούνται από τις εξαγωγές, το ναυτιλιακό και το τουρισμό (10% το καθένα) το υπόλοιπο κενό το κάλυπταν τα δάνεια.¹⁸

4) Στην έμφαση της επίτευξης δημοσιονομικής ισορροπίας και ισοζυγίων και την ακόλουθη αναγκαία μείωση των ρυθμών πληθωρισμού που οδήγησαν στην ανάγκη διατήρησης υψηλών επιπέδων επιτοκίων. Τα υψηλά επιτόκια επιδείνωσαν την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους.

5) Στην αύξηση της παραοικονομίας ως ποσοστό του ΑΕΠ

6) Στην ανερχόμενη ανεργία η οποία συνδέθηκε με αυξημένα επιδόματα ανεργίας και με τον περιορισμό των φορολογικών εσόδων.¹⁹

¹⁷ Πολιτική σκληρής δραχμής: συνίστατο στη σύνδεση της ισοτιμίας της δραχμής με τα ευρωπαϊκά νομίσματα, κυρίως με το μάρκο. Στόχο είχε με τη διατήρηση των σταθερών ισοτιμιών να συγκρατήσει τον εισαγόμενο πληθωρισμό. Πριν από αυτή οι διαφορές καλύπτονταν με τη διολίσθηση της δραχμής ως προς τα ανταγωνιστικά νομίσματα. Οι συνέπειες της πολιτικής της σκληρής δραχμής ήταν η συμπίεση των μισθών και οι ελαστικές μορφές εργασίας. Συνοπτικά η πολιτική της σκληρής δραχμής (1994) ήταν πολιτική υψηλών επιτοκίων που αποσκοπούσε στη μείωση του πληθωρισμού.

¹⁸ Γ. Σταθάκης, (16/05/2010), Ένα σχεδιάγραμμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης, Η δημιουργία του ελληνικού δημόσιου χρέους, Κυριακάτικη Αυγή,

¹⁹ Μ., Νεγροπόντη- Δελιβανη , σελ.48-49

Στο τέλος της δεκαετίας του 1980 είχε πλέον καταστεί σαφές ότι το δημόσιο χρέος αποτελούσε μέγιστη απειλή για την οικονομία της χώρας.

2.1.β Παράγοντες που συντηρούν- επιδεινώνουν την κατάσταση

Παρά την επιδείνωση και τη διατήρηση της κακής δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας μας, δεν δόθηκε η απαραίτητη σημασία στην αντιμετώπιση των παραγόντων που συντηρούσαν το πρόβλημα. Οι παράγοντες αυτοί είναι οι εξής:

1. *Η ένταξη στην ONE δεν οδήγησε σε αλλαγή διαχειριστικών πολιτικών . Συνεχίστηκε μια αρκετά χαλαρή εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική, με αποτέλεσμα να διαβρωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας κατά 25% έναντι των ευρωπαϊών εταίρων μας. Παράλληλα, η μείωση του κόστους δανεισμού διευκόλυνε την υπερχρέωση του ελληνικού δημοσίου. Τα χαμηλά επιτόκια δανεισμού που εξασφάλιζε το ευρώ συνέβαλαν και στην δαπάνη με καταναλωτικά – πελατειακά κριτήρια, και όχι με επενδυτικά.*
2. *Η νεοφιλελεύθερη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ²⁰που απέκλειε τη στήριξη των δημόσιων οικονομικών της Ευρωζώνης με απευθείας δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, αλλά υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να αντλούν δάνεια μόνο από τις εμπορικές τράπεζες και γενικότερα τις χρηματοπιστωτικές αγορές, με αποτέλεσμα την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού στη συγκυρία της κρίσης. Παράλληλα, η ελληνική κυβέρνηση εμμένει στις νεοφιλελεύθερες συνταγές διαχείρισης της οικονομίας.*

Όταν οι χρηματαγορές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την ελληνική οικονομία, τα επιτόκια δανεισμού του Δημοσίου εκτινάχθηκαν σε δυσβάσταχτα ύψη. Τον Φεβρουάριο 2010 αποφασίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η διαμόρφωση ενός πακέτου δανειακής στήριξης του ελληνικού Δημοσίου με την εμπλοκή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), υπό τον όρο ότι η χώρα θα ακολουθούσε ένα αυστηρό πρόγραμμα περιστολής των δημόσιων δαπανών. Η κυβέρνηση προσανατολίστηκε στην περικοπή μισθών δημοσίων υπαλλήλων και στην περιστολή του κοινωνικού κράτους, με παράλληλη αύξηση των εσόδων κυρίως από έμμεσους φόρους (αύξηση ΦΠΑ). Άφησε αμετάβλητες τις συνθήκες αναφορικά με άλλες πηγές εσόδων

²⁰ Γ. Μηλιός

(π.χ. φορολογικοί συντελεστές των επιχειρήσεων, φοροαπαλλαγές εφοπλιστών και άλλων επιχειρηματικών κατηγοριών, μη φορολόγηση εκκλησιαστικής περιουσίας κλπ.) ή δαπανών (π.χ. διατήρηση των υπέρογκων στρατιωτικών δαπανών). Στις 23 Απριλίου 2010 η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης εκ μέρους της ΕΕ και του ΔΝΤ, εγκαινιάζοντας παράλληλα πολιτικές «συρρίκνωσης του κράτους» αναφορικά με το ασφαλιστικό σύστημα, τις συντάξεις, την τοπική αυτοδιοίκηση.

3. *Η ίδια την ύπαρξη του ευρώ που, πριν την κρίση, διευκόλυνε τη μεταφορά πόρων (αυτόνομων κεφαλαιακών επενδύσεων χαρτοφυλακίου αλλά και δανειακών κεφαλαίων) προς τις χώρες που αναπτύσσονταν ταχύτερα (και οι οποίες κατά τεκμήριο επιτύγχαναν ψηλότερα επίπεδα κερδοφορίας του κεφαλαίου). Οι κεφαλαιακές αυτές εισροές ισοσκελίζουν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, δηλαδή επέτρεπαν πριν την κρίση στην Ελλάδα και άλλες χώρες της λεγόμενης «ευρωπαϊκής περιφέρειας» να διατηρούν ένα σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Με το ξέσπασμα της κρίσης η δυνατότητα αυτή εξανεμίσθηκε, καθώς συρρικνώθηκαν οι (αυτόνομες) κεφαλαιακές εισροές.*

Στο διάστημα 1996-2008 η Ελλάδα σημείωσε υψηλή *πραγματική* αύξηση του ΑΕΠ κατά 61,0%, η Ισπανία κατά 56,0% και η Ιρλανδία κατά 124,1%, σε αντίθεση με τις περισσότερο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Το αντίστοιχο ποσοστό για την Γερμανία ήταν 19,5%, την Ιταλία 17,8% και για τη Γαλλία 30,8%. Οι χώρες που σημείωσαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης *κατά βάση* κατέληξαν με σημαντικά ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές. Η έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό που υπηρετήθηκε με την εισαγωγή στο ενιαίο νόμισμα επέβαλε σημαντικές αναδιαρθρώσεις και επέτρεψε στις χώρες της «ευρωπαϊκής περιφέρειας» να μειώσουν την ψαλίδα του κατά κεφαλήν ΑΕΠ που τις χώριζε από πιο προηγμένες χώρες του ευρωπαϊκού «κέντρου» (το μέγεθος αυτό σε καμία περίπτωση δεν μεταφράζεται σε κοινωνική ευημερία), ενώ σημείωσαν υψηλότερα μέσα ποσοστά κέρδους, τα οποία και συνοδεύτηκαν από αντίστοιχα υψηλότερους ρυθμούς κεφαλαιακής συσσώρευσης.

Τα υψηλότερα ποσοστά κέρδους στην «περιφέρεια» «συμπαρέσυραν» προς τα πάνω και το σύνολο των χρηματοπιστωτικών αποδόσεων, με αποτέλεσμα οι

διεθνείς επενδυτές να είναι ολοένα και πιο «πρόθυμοι» να χρηματοδοτήσουν τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης εκεί. Συνεπώς, οι χώρες της «περιφέρειας» κατέγραψαν ισχυρά πλεονάσματα στο ισοζύγιο των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Οι επενδυτικές «ευκαιρίες» διαφόρων μορφών στις χώρες αυτές τις έκαναν ελκυστικές για τα κεφάλαια του «κέντρου», με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ένας διάυλος μεταφοράς πόρων υπό τη μορφή ιδιωτικών χρηματοπιστωτικών επενδύσεων σε αυτές. Σαν αποτέλεσμα, για την Ελλάδα και τις άλλες χώρες της «ευρωπαϊκής περιφέρειας» δημιουργήθηκε πριν την κρίση η δυνατότητα να εισάγουν περισσότερα από όσα εξήγαγαν. Καθώς η κρίση κατέστησε αμφίβολη αυτή τη δυνατότητα, η ελληνική οικονομία εισήλθε στη δυσκολότερη ενδεχομένως φάση της μεταπολεμικής ιστορίας της.

4. Ασφαλιστικό- συνταξιοδοτικό σύστημα:

Η πραγματικότητα του εγχώριου ασφαλιστικού συστήματος των 155 ταμείων είναι η πραγματικότητα ενός κατακερματισμένου, ανορθολογικού, άδικου και “πελατειακού” συστήματος. Είναι η πραγματικότητα μιας “κεκτημένης ανισότητας”.²¹ Οι δαπάνες για ασφάλιση, συντάξεις και υγεία έφθασαν στους ευρωπαϊκούς μέσους όρους, χωρίς να μπορούν να διασφαλίσουν τη μεσοπρόθεσμη βιωσιμότητα τους.

Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της χώρας μας, όπως λειτουργούσε τόσα χρόνια, δεν είναι βιώσιμο. Βασικό χαρακτηριστικό του συστήματος είναι οι πολύ μεγάλες εσωτερικές του ανισότητες (ανισότητες χρηματοδότησης, όρων συνταξιοδότησης). Ενώ οι συντάξεις ανατροφοδοτούν ήδη γύρω στο 12% του ΑΕΠ, αναλογία υψηλότερη από τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, σε μεγάλο αριθμό τους παραμένουν πολύ χαμηλές. Μόνο στην Ελλάδα ο ένας στους τέσσερις ηλικιωμένους έχει εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας. Επιβάλλεται επομένως μια συνολική μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, του κατακερματισμένου ασφαλιστικού συστήματος που παραβίαζε την ισονομία των πολιτών και διαχώριζε τους συνταξιούχους σε προνομιούχους και μη.²² Το πλέον απογοητευτικό είναι ότι προχωρήσαμε σε μεταρρυθμίσεις λόγω ΔΝΤ και τρόικας. Η προσπάθεια που έγινε στο Υπ. Εργασίας- Κοινωνικών Ασφαλίσεων για τη διεύθυνση του ασφαλιστικού (άνοιξη 2001) δεν αξιοποιήθηκε. Το ασφαλιστικό αποτελεί κατά τον Τ. Γιαννίτση

²¹ Β. Ζουναλής, (02/04/2008), *Αναζητείται πολιτική θεραπεία*, Πολίτης Τ.162

²² Ε. Παπαδάκη, (12/03/2008), *Ανακατανομή των πόρων. Ασφαλιστική μεταρρύθμιση με διατήρηση όλων των προνομίων δε γίνεται*, ΤΑ ΝΕΑ

ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο πολιτικής με τίτλο «η πολιτική ως τραγωδία σε πολλαπλές πράξεις», όπου τα πρόσωπα της τραγωδίας είναι η ίδια η κοινωνία, ενώ η πολιτική παίζει το ρόλο του «χορού».

Η ασφαλιστική μεταρρύθμιση που είχε προταθεί από τον τότε Υπουργό Εργασίας Τ.Γιαννίτση δεν εφαρμόστηκε με αποτέλεσμα να υποχρεωθούμε να εφαρμόσουμε μια δεκαετία αργότερα ισοπεδωτικές αλλαγές στο ασφαλιστικό μας σύστημα. Το ασφαλιστικό μας σύστημα βρίσκεται στα "πρόθυρα της κατάρρευσης".²³ Με 12% του ΑΕΠ να δαπανάται για συντάξεις (10% είναι ο ευρωπαϊκός Μ.Ο) χαρακτηρίζεται από ένα πρωτοφανή διχασμό ανάμεσα σε "γενναιόδωρες" συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και πολύ χαμηλές συντάξεις. Οι κοινωνικές ανισότητες οδηγούν στο αδιέξοδο του δημοσιονομικού ζητήματος. Ακόμα και μετά τις μεταρρυθμίσεις λόγω μνημονίου, επιβιώνουν τα προνόμια κάποιων επαγγελματικών ομάδων, εξαιτίας του πελατειακού συστήματος.

5. Έλλειμμα ανταγωνιστικότητας.

Η Ελλάδα εισάγει περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες από όσα εξάγει. Έτσι, η οικονομία λειτουργεί σε καθεστώς χαμηλής παραγωγικότητας και αναγκάζεται να δανείζεται για να διατηρεί ένα σταθερό βιοτικό επίπεδο. Όμως μακροπρόθεσμα αυτή η κατάσταση οδηγεί σε υποβάθμιση, καθώς μεταφέρονται συνεχώς πόροι και εισοδήματα στο εξωτερικό για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους. Η δομή της νέας ελληνικής οικονομίας απεικονίζεται με το ισοζύγιο πληρωμών. Πλέον η οικονομία είναι «ανοικτή» με τις εισαγωγές να προσεγγίζουν το 40% του ΑΕΠ.

6. Αμυντικές δαπάνες:

Σοβαρός λόγος για τη δημοσιονομική ανισορροπία της Ελλάδας ήταν οι υψηλές αμυντικές δαπάνες της (4-5% ετησίως). Η Ελλάδα ξοδεύει τεράστια ποσά για αμυντικές δαπάνες. Σύμφωνα με την επίσημη λίστα της CIA, οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας αντιστοιχούν στο 4,3% του ΑΕΠ της. Στην ίδια λίστα άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Πορτογαλία και το Βέλγιο εμφανίζονται με δαπάνες που αντιστοιχούν στο 2,3% και 1,3% αντίστοιχα. Εάν η Ελλάδα έριχνε τις δαπάνες της σε επίπεδα αντίστοιχα με αυτά της Πορτογαλίας, θα γλίτωνε περί τα 4 δις ευρώ ετησίως. Μέσα

²³ Γ. Σταθάκης (21/02/2010), *Η κρίση της κατακερματισμένης ελληνικής οικονομίας*, Κυριακάτικη Αυγή

σε μια δεκαετία, δηλαδή, θα μπορούσε να εξοικονομήσει 40 δις ευρώ και με τα σημερινά δεδομένα.

Γενικά, στο σύνολο των παγκόσμιων εισαγωγών όπλων, η Ελλάδα των 11.262.500 κατοίκων είναι στην 5η θέση με μερίδιο 4% (!) ενώ η Κίνα με πληθυσμό 1.338.612.968 κατοίκους είναι στην πρώτη θέση με...11% και ακολουθείται από την Ινδία των 1.166.079.217 κατοίκων με 7% τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα με 6% και τη Νότια Κορέα με 6%.

Οι 5 μεγαλύτεροι προμηθευτές των κυριότερων συμβατικών όπλων στο διάστημα 2004-2008 ήταν οι ΗΠΑ με 25% επί του συνόλου, η Γερμανία με 10% και ακολουθούνταν από την Γαλλία με 8% και το Ηνωμένο Βασίλειο με 4%.

8. Τα πολιτικά κόλπα και οι προεκλογικές υποσχέσεις επιδείνωσαν την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική:

Πολιτικές όπως η «δημιουργική λογιστική», οι πελατειακές σχέσεις, η αυθαιρεσία και η ανικανότητα στη δημόσια διοίκηση, όπως και η έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς της εξουσίας επιδείνωσαν τις δημοσιονομικές ανισορροπίες.

9. Τα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις δεν αξιοποιήθηκαν αποκλειστικά για τη μείωση του χρέους .

Τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις, αντί να αξιοποιούνται αποκλειστικά για τη μείωση του δημόσιου χρέους, κατευθύνονταν σε κάθε λογής ενισχύσεις και επιδοτήσεις. Από την εξέλιξη του ειδικού λογαριασμού προέκυψαν τα εξής: Τα συνολικά έσοδα από το 2000 έως τις 31.10.2009 ανήλθαν σε 17.427.665.484 ευρώ, ενώ την ίδια περίοδο οι πληρωμές για να καλυφθούν ανάγκες του Δημοσίου ήταν 16.953.394.531 ευρώ. Από αυτά, μόνο 2.999.362.773 ευρώ χρησιμοποιήθηκαν για αντίστοιχη μείωση δημόσιου χρέους.

10. Τέλος, ο Κώστας Καραμανλής όταν ανέλαβε τα ηνία της χώρας μίλησε για επανίδρυση του κράτους, αναδιοργάνωση και εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών, από την οποία θα αντλούσε όφελος 10 δις. ευρώ. Έκανε συχνά μνεία για συρρίκνωσης του κράτους. Ωστόσο, στην πενταετία διακυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας δημιουργήθηκαν περίπου 700 νέοι οργανισμοί, με ετήσιο κόστος γύρω στα 200 εκατ. ευρώ ετησίως.

2.1.γ Σταθεροποιητικά προγράμματα

Η επί τριάντα συνεχή χρόνια υστέρηση των εσόδων έναντι των δαπανών οδήγησε στην εφαρμογή επαναλαμβανόμενων σταθεροποιητικών προγραμμάτων :

- 1985-87: από τα πιο σκληρά με μείωση των μισθών της τάξης του 10-15%
- 1990-93: πρόγραμμα συγκράτησης χρέους με μείωση των μισθών και σημαντικές ιδιωτικοποιήσεις
- 1996-2000: πρόγραμμα προσαρμογής για την ένταξη στο ευρώ
- 2004-2008: πρόγραμμα "ήπιας" προσαρμογής.

Η εφαρμογή επαναλαμβανόμενων σταθεροποιητικών προγραμμάτων ανέδειξε το γεγονός ότι το πρόβλημα της δημοσιονομικής αστάθειας είναι μόνιμο και βασίζεται σε παράγοντες που το αναπαράγουν. Οι αρμόδιοι για την εφαρμογή των σταθεροποιητικών προγραμμάτων προσπάθησαν να δώσουν λύσεις, μέσω της συμπίεσης των δημόσιων δαπανών, και όχι μέσω της αύξησης των δημοσίων εσόδων.²⁴

Η εμμονή στη φιλοσοφία περιορισμού των δημοσίων δαπανών προκύπτει από την υιοθέτηση της άποψης, ότι ο δημόσιος τομέας, στην Ελλάδα, είναι μεγαλύτερος αυτού που θα έπρεπε, και ότι ο περιορισμός του θα συνδεθεί, οπωσδήποτε, με θετικές συνέπειες. Ωστόσο, η άποψη αυτή, έστω και τόσο ευρέως διαδεδομένη είναι εσφαλμένη και συγχέει προφανώς την ανάγκη για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα του δημοσίου τομέα, με την ανάγκη περιορισμού του μεγέθους του. Όμως το μέγεθος της δημόσιας διοίκησης δεν διογκώθηκε ποτέ, παρά τα επιφανόμενα, και παρέμεινε στο μέσο όρο του ΟΟΣΑ.

Επιπλέον, προκύπτει ότι τα σταθεροποιητικά προγράμματα ήταν αναποτελεσματικά. Είχαν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των δημοσίων δαπανών, τη μείωση των μισθών και την αύξηση της έμμεσης φορολογίας. Έτσι, το τρέχον έλλειμμα μειωνόταν

²⁴ Μ. Νεγροποντη- Δελιβανη (1994), *Ελληνικό δημόσιο χρέος και ελλείμματα*, Εκδόσεις Σακκουλα, Θεσσαλονίκη, σελ.87

προσωρινά, αλλά το συνολικό δημόσιο χρέος αυξανόταν²⁵. Το ίδιο θα συμβεί και τώρα. Η ελληνική οικονομία θα έχει αυξημένο χρέος το 2014.²⁶

2.2 Η εξέλιξη της δημοσιονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Η κρίση της ελληνικής οικονομίας εκδηλώθηκε ως δημοσιονομική κρίση (εκτίναξη του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 13,6% του ΑΕΠ και του δημόσιου χρέους στο 120% του ΑΕΠ). Η εξέλιξη του δημοσίου χρέους της Ελλάδας από το 1980 υπήρξε η δυσμενέστερη από όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε, καθώς το ελληνικό χρέος πενταπλασιάστηκε. Αλόγιστη αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης, των προσλήψεων και των μισθών, δημόσιες επενδύσεις και υπέρογκοι τόκοι, συνέβαλαν καθοριστικά στον εκτροχιασμό του δημόσιου χρέους.²⁷ Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας το 1980 αντιπροσώπευε το 22,9% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), για να κινηθεί έντονα ανοδικά στη συνέχεια με ταχείς ρυθμούς. Στο τέλος του 1981 το ύψος του χρέους ήταν στο 27,1%. Ακολούθησε η πολιτική αθρόων παροχών από την πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με αποτέλεσμα σε ένα χρόνο το δημόσιο χρέος να φτάσει το 30,6% του ΑΕΠ. Το 1983 εκτινάχτηκε στο 35,1%, και το 1985 στο 49% του ΑΕΠ. Συγκράτηση του χρέους σημειώθηκε μόνο το 1986, όταν διαμορφώθηκε στο 50,8% του ΑΕΠ. Από το 1987 και μετά αρχίζει ξανά να διογκώνεται, εξαιτίας των εφαρμοζόμενων πολιτικών (χαρακτηριστικό σύνθημα της εποχής ήταν το "Τσοβόλα δώσ' τα όλα"). Το 1987 το χρέος φτάνει στο 57,1% του ΑΕΠ, το 1988 αυξάνεται περαιτέρω στο 62,4% του ΑΕΠ και το 1989 ανέρχεται στο 65,7% του ΑΕΠ. Ακολουθεί η περίοδος της κυβέρνησης Ζολώτα, όπου το οικονομικό αδιέξοδο ήταν τεράστιο, αφού στα δημόσια ταμεία είναι "άδεια" και το Δημόσιο δανείζεται με επιτόκια 24%-25%, προκειμένου να πληρώσει μισθούς και συντάξεις. Έτσι, αλλά και εξαιτίας της αποκάλυψης χρεών του ευρύτερου δημόσιου τομέα (ελλείμματα δημοσίων οργανισμών), το χρέος αυξάνεται στο 72,6% το 1990 και στο 80,1% του ΑΕΠ το 1992. Στο τέλος του 1993 το χρέος φθάνει στο 100,5% του ΑΕΠ και ακολούθησαν οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ, επί των οποίων το χρέος εξακολούθησε να κινείται ανοδικά.

²⁵ Το 1985-87 το χρέος αυξήθηκε από 60% σε 80% του ΑΕΠ, το 1990-93 από 90% σε 115% κ.οκ.

²⁶ Γ. Σταθάκης, (02/10/2010), *Η «φορολογική ασυλία» αιτία των ελλειμμάτων του δημοσίου. Αφετηρία για την έξοδο από την ύφεση, η κατάργηση των φοροαπαλλαγών υπέρ των οικονομικά ισχυρών*, Βήμα Ιδεών

²⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διογκωμένων δημοσίων δαπανών αποτελεί η απόφαση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ το 1982 να αυξήσει τα κατώτατα όρια μισθών και ημερομισθίων κατά 40%!

Το 2004 το χρέος έφτασε στο 98,6% του ΑΕΠ, ενώ το 2008 έκλεισε στο 94,6% του ΑΕΠ. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία που δημοσιοποίησε το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης αυξήθηκε στη διάρκεια του 2009 και διαμορφώθηκε στα 272,3 δισ. ευρώ από 201,24 δισ. ευρώ που ήταν στην εκπνοή του 2004. Το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης (που είναι μεγαλύτερο από το χρέος του Μάαστριχτ) αντιστοιχεί στο 125,3% του ΑΕΠ. Αυτό για να εξυπηρετηθεί το 2010 απαιτεί 27,7 δισ. ευρώ ή το 60% των καθαρών εσόδων (40,6 δισ. ευρώ) που υπολογίζει να εισπράξει εφέτος ο προϋπολογισμός. Από τα καθαρά έσοδα περισσεύουν και άλλα 12,9 δισ. ευρώ που αρκούν περίπου για να καταβληθούν μόνο τα 2/3 των αποδοχών (μισθοί - συντάξεις) του Δημοσίου για το 2006.

Από τα στοιχεία του υπουργείου Οικονομικών προκύπτει ότι από το 1994 μέχρι και το 2005 έχουν δαπανηθεί για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους 280 δισ. ευρώ. Σύμφωνα με τα στοιχεία που είχαν αναφερθεί στη Βουλή τον περασμένο Δεκέμβριο στη συζήτηση για τον προϋπολογισμό: « Κάθε τετραμελής ελληνική οικογένεια καλείται να εξυπηρετήσει με τους φόρους της χρέος ύψους 78 χιλιάδων ευρώ περίπου». Εξυπακούεται ότι καταβάλλοντας το 60% των εσόδων που εισπράττει η χώρα για τοκοχρεολύσια του δημοσίου χρέους, πρέπει το κράτος να δανειστεί: για να πληρώσει συντάξεις, για επιχορηγήσεις των ασφαλιστικών ταμείων, για τις επιχορηγήσεις στους συγκοινωνιακούς φορείς, για το "εθνικό" σκέλος του ΠΔΕ. Το άνοιγμα της "ψαλίδας" ανάμεσα στα έξοδα και τα έσοδα κάθε χρόνο διόγκωσε τις συνολικές υποχρεώσεις της Ελλάδας προς τους τρίτους, καθώς το έλλειμμα της μιας χρονιάς συν τις δαπάνες που δεν αποτυπώνονται πουθενά γίνεται χρέος την επομένη.

2.3 Προβλήματα εγκυρότητας των ελληνικών στατιστικών και οι αντιδράσεις στην Ε.Ε

Η υποτίμηση της διαφάνειας και της αξιοπιστίας στη δημόσια οικονομία μπορεί να αναγκάσει τις κυβερνήσεις να υιοθετήσουν προτεραιότητες στην οικονομική πολιτική τις οποίες θα επιθυμούσαν να αποφύγουν, π.χ. να αναδείξουν σε κύριο στόχο τη μείωση των συσσωρευμένων χρεών σε βάρος άλλων στόχων- αναπτυξιακών ή κοινωνικών με αποτέλεσμα να περιορίζει την αυτονομία τους και δεύτερον, υπονομεύει την ικανότητα μιας χώρας να αντιμετωπίσει μελλοντικές αβεβαιότητες, που μπορεί να οφείλονται είτε σε ενδεχόμενες απότομες εξωγενείς διαταραχές (π.χ. πετρελαϊκή κρίση) είτε σε μια

δυσμενέστερη διεθνή συγκυρία που επιβραδύνει τους ρυθμούς μεγέθυνσης. Συνεπώς, τελικά, τα στοιχεία θα πρέπει να προσαρμοσθούν στην πραγματικότητα.

Η αδιαφάνεια δυσκολεύει τον έλεγχο των συνεπειών που έχει η λεγόμενη «συλλογική δράση» στη διαχείριση των δημόσιων πόρων, ενώ επίσης κάνει αδύνατο τον καταλογισμό πολιτικής ευθύνης. Δεύτερον, η αδιαφάνεια επέτρεψε στην κυβέρνηση να δαπανά σήμερα για καταναλωτικούς σκοπούς περισσότερα από όσα θα της επέτρεπαν τα φορολογικά έσοδα, προκειμένου να εξασφαλίσει πολιτικά ή εκλογικά οφέλη (ολόκληρο το 2003 ήταν εκλογικό έτος) αδιαφορώντας για τις μελλοντικές συνέπειες των σημερινών επιλογών. Έτσι βέβαια μετέθετε τα βάρη στις επόμενες γενιές. Πρόκειται για ένα γενικότερο πρόβλημα μιας «μυωπικής» πολιτικής, δηλαδή μιας πολιτικής που αγνοεί ή υποτιμά τις μελλοντικές συνέπειες τωρινών επιλογών. Ο τεχνικός όρος για αυτό είναι «χρονική ασυνέπεια» (time inconsistency).

Το σπουδαιότερο όμως είναι ότι η σχετικά ευνοϊκή επίσημη εικόνα της δημόσιας οικονομίας συνδέθηκε με την αναβολή των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων σε κρίσιμες περιοχές πολιτικής. Οι μεταρρυθμίσεις όμως είναι αναγκαίες και, από μια άποψη, αναπόφευκτες, απλά το κόστος τους μεγαλώνει με την αναβολή ή τη νόθευσή τους. Τέλος, η «δημιουργική λογιστική» έχει "προθεσμία λήξης", καθώς από ένα σημείο και μετά η κυβέρνηση που προσφεύγει σε αυτή γίνεται αναξιόπιστη. Φυσικά, η αναξιόπιστία καθ' αυτή έχει σημαντικές οικονομικές συνέπειες.

Η ελληνική οικονομία εκτός από τη δημοσιονομική κρίση είναι αντιμέτωπη και με την υποτίμηση της αξιοπιστίας της, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι εκάστοτε κυβερνήσεις είχαν προβεί σε «λογιστικές αλχημείες». Το 1996 πρωθυπουργός της χώρας ήταν ο Κ.Σημίτης, Υπουργός Εθνικής οικονομίας και Οικονομικών ο Γ. Παπαντωνίου. Σε μία προσπάθεια «νοικοκυρέματος» του κράτους τα ελλείμματα υποχώρησαν στα χαρτιά, αλλά όχι και στην πραγματικότητα. Οι λογιστικές αλχημείες ξεκινούν. Σύμφωνα με τον κρατικό προϋπολογισμό του έτους 2000 προβλεπόταν ότι το έλλειμμα για το έτος αυτό θα ήταν 1,2%. Όμως, σύμφωνα με τη Eurostat το έλλειμμα ήταν 3,7%. Δηλαδή, η χώρα δεν θα έπρεπε να είναι στην ΟΝΕ.

Μετά την ένταξη στην ευρωζώνη αναδεικνύονται τα διαχρονικά χαρακτηριστικά της δημοσιονομικής διαχείρισης της χώρας. Το 2002 η Eurostat ήγειρε αμφιβολίες σχετικά με την ορθότητα των ελληνικών στοιχείων για τις δημόσιες συναλλαγές που γνωστοποιούσε η κυβέρνηση Κώστα Σημίτη στις κοινοτικές υπηρεσίες. Κατόπιν των επιφυλάξεων αυτών η ελληνική κυβέρνηση προέβη τότε στην πρώτη μετά την ένταξη

στην ευρωζώνη διόρθωση, το Δεκέμβριο του 2002, με την οποία τα πλεονάσματα της «γενικής κυβέρνησης» μετατράπηκαν σε ελλείμματα (από + 0.1 σε -1.2 (ως % ΑΕΠ) το 2001). Επίσης ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ διορθώθηκε προς τα πάνω.²⁸

Παρά την παρέμβαση εκείνη η απόκλιση της πραγματικής εξέλιξης από τα επίσημα στοιχεία δεν μειώθηκε στη συνέχεια. Τον Νοέμβριο του 2003 η Επιτροπή της ΕΕ διαπίστωνε σημαντικές διαφορές μεταξύ των προβλέψεων των υπηρεσιών της και εκείνων της ελληνικής κυβέρνησης και έβλεπε με ανησυχία τη δημοσιονομική πορεία της χώρας. Τον Ιανουάριο του 2004 επανερχόταν με επισημάνσεις για ασάφειες και αβεβαιότητες στις ελληνικές δημοσιονομικές εκτιμήσεις: κατά την Επιτροπή, οι προβλέψεις για το πρωτογενές πλεόνασμα ήταν «αισιόδοξες», οι ποικίλες χρηματοπιστωτικές συναλλαγές που δεν καταγράφονταν στον προϋπολογισμό τροφοδοτούσαν το χρέος εκ των υστέρων, υπήρχε μακροχρόνια κίνδυνος για οξύτατες δημοσιονομικές ανισορροπίες!²⁹ Και αμέσως μετά τις τελευταίες ελληνικές εκλογές³⁰ διαπίστωνε εκ νέου ότι δεν έχει ακριβή εικόνα της δημοσιονομικής κατάστασης. Επεσήμανε ότι η ποιότητα των δεδομένων δεν ήταν ικανοποιητική και ότι θα χρειαζόνταν μήνες για να καταλήξουν οι υπηρεσίες της σε οριστικά συμπεράσματα! Ταυτόχρονα υπενθύμιζε συγκεκριμένα τις ασάφειες γύρω από τις πραγματικές στρατιωτικές δαπάνες, την κατάσταση των ασφαλιστικών ταμείων και τα φορολογικά έσοδα!³¹

Τον Σεπτέμβριο του 2004 το IMF διαπίστωνε σε αυστηρή γλώσσα ότι η «δημιουργική λογιστική» των τελευταίων ετών υπέκρυπτε δυσμενείς δημοσιονομικές εξελίξεις: *Η δημοσιονομική κατάσταση «χειροτέρευσε μολονότι η ισχυρή οικονομική κατάσταση πρόσφερε ευκαιρία για την ενδυνάμωση της δημόσιας οικονομίας...Η προτεραιότητα τώρα είναι να εφαρμοσθεί ένα αξιόπιστο και ξεκάθαρο πρόγραμμα για να αποκατασταθεί η ισορροπία του προϋπολογισμού μεσοπρόθεσμα. Ένα τέτοιο πρόγραμμα χρειάζεται για να επιτευχθεί η γρήγορη μείωση του πολύ μεγάλου δημοσίου χρέους, για να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη στην ικανότητα του δημοσίου τομέα να*

²⁸ Κ. Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση*, σελ. 118.

²⁹ European Commission, *Assessment of the 2003 Update of the Stability Programme of Greece*, Brussels, 28.1.2004.

³⁰ Commission of the ECs Greece. Report prepared in accordance with article 104(3) of the Treaty, Brussels, 19.05.2004 (ECFIN/233/04).

³¹ Πρωταθλήτρια Ευρώπης στο δημόσιο έλλειμμα και το χρέος ανέδειξε την Ελλάδα η Eurostat για το 2004. Την Ελλάδα ακολουθούσαν η Μάλτα, η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Κύπρος, ενώ μεταξύ των χωρών της ευρωζώνης μόνο η Γερμανία και η Γαλλία υπερβαίνουν το όριο του 3% εμφανίζοντας έλλειμμα 3,7% του ΑΕΠ τους.

διαχειρίζεται τις υποθέσεις του... Η προσπάθεια αυτή απαιτεί θεμελιωμένα και διαρκή μέτρα. Πρόσκαιρες λύσεις και μεμονωμένες ενέργειες δεν θα εμπνεύσουν εμπιστοσύνη... Κρίσιμο στοιχείο ενός αξιόπιστου πλαισίου πολιτικής είναι η ορθότητα (integrity) των λογαριασμών του δημοσίου»³².

Το έλλειμμα άρχισε και πάλι να ξεφεύγει το 2004, χρονιά εκλογών. Την κυβέρνηση ανέλαβε η ΝΔ, με πρωθυπουργό τον Κ.Καραμανλή και Υπουργό Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών των Γ. Αλογοσκούφη. Τότε ξεκινά και η περίφημη απογραφή. Το έλλειμμα του 2004, όπως το είχε υπολογίσει ο υπουργός Ν. Χριστοδουλάκης στον προϋπολογισμό του 2003 προβλεπόταν στο 1,2%. Ο Αλογοσκούφης το προσδιόρισε σε 2,95%. Όμως επενέβη η Eurostat ύστερα από χρόνια και αποδείχτηκε ότι το έλλειμμα ήταν 7,5%. Ο πρώην υπουργός είχε κρύψει δαπάνες, οι οποίες ξέφυγαν εντελώς λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων. Το έλλειμμα του 2006 που ο Αλογοσκούφης υποστήριζε ότι είχε ρίξει στο 2,9% αποδείχθηκε ότι ήταν 3,6% σύμφωνα με τα στοιχεία που έστειλε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ στις Βρυξέλλες τον Μάρτιο του 2010. Το 2008 το έλλειμμα φθάνει το 7,7%. Στη συνέχεια ανακαλύφθηκε ότι το ύψος του ελλείμματος για το 2009 όδευε σε επίπεδα ανώτερα του 12% (αναθεωρήθηκε σε 13,6%). Τα ελλείμματα αποδείχθηκαν, κατ' αρχάς, σχεδόν τετραπλάσια των εκτιμήσεων και προβλέψεων του Νοεμβρίου 2003 και αναρριχήθηκαν βαθμιαία σε 4.6% (2003) και 5.3% του ΑΕΠ (2004). Ταυτόχρονα και συναφώς το χρέος έφθασε περίπου τα 200 δις. ευρώ ή 110% του ΑΕΠ.

Η εξέταση των οικονομικών δεδομένων μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 2009 έδειξε ότι η δημοσιονομική κατάσταση είχε επιδεινωθεί περισσότερο από όσο προέβλεπε επίσημα η προηγούμενη κυβέρνηση. Η νέα κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι το έλλειμμα έφτασε το 12,7% του ΑΕΠ (2009), ξεπερνώντας το 6% (και ,σιωπηρά, 8%) που είχε αναγνωρίσει η προηγούμενη. Ανάλογα διογκωμένος ήταν και ο πρόσθετος δανεισμός. Ο νέος υπουργός Οικονομικών, Γ.Παπακωνσταντίνου, υποστήριξε ότι η νέα πρόβλεψη για τα ελλείμματα οφειλόταν σε τρεις λόγους: στην επιβράδυνση της ανάπτυξης, στην πρόβλεψη για αποπληρωμή μέρους τουλάχιστον του «κρυφού χρέους» (κυρίως των νοσοκομείων) και στην αποκάλυψη δαπανών τις οποίες απέκρυπτε η προηγούμενη κυβέρνηση. Όλα έδειχναν ότι η χώρα κινδύνευε να

³² IMF *Greece-2004 Article IV Consultation . Concluding Statement of the Mission*, September 14, 2004.

περιέλθει σε μια χρόνια κρίση χρέους, αντιμετωπίζοντας δανειστές με αυξανόμενες απαιτήσεις αποδόσεων.³³

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα ελλείμματα πριν και μετά την απογραφή.

Πίνακας 2.2: Τα δημοσιονομικά ελλείμματα πριν και μετά την απογραφή, 1999-2004, ως %ΑΕΠ.

	Μετά την απογραφή	Αρχική επίσημη ανακοίνωση.
1999 (1)	- 3.38%	- 2.95%
2000	- 4.1 %	- 2.00%
2001	- 3.7 %	- 1.4 %
2002	- 3.7 %	- 1.2 %
2003	- 4.6 %	- 1.4 % (2)
2004	- 5.3 %	- 1.2 % (3)
2005	- 3.3 % (3)	
2006	- 2.8 %	

(1) Έτος αναφοράς για την είσοδο στην ΟΝΕ. Όριο Μάαστριχτ: 3%.

(2) Εκτίμηση του προϋπολογισμού 2004 (Δεκέμβριος 2003)

(3) Πρόβλεψη-στόχος

Οι αντιδράσεις στην Ε.Ε

Ο απότομος διπλασιασμός του δημοσιονομικού ελλείμματος με την κυβερνητική αλλαγή (και μάλιστα χωρίς να είναι βέβαιο ότι είχαν ληφθεί υπόψη όλα τα στοιχεία σχετικά με ανεξόφλητους λογαριασμούς του δημοσίου, απρόβλεπτες αυξήσεις των ελλειμμάτων των ασφαλιστικών ταμείων κ.ά) έδωσε στους εταίρους και στην Επιτροπή το έναυσμα για να εκδηλώσουν τη δυσαρέσκεια για την ελληνική

³³Κ Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση*, σελ.187-188

οικονομική πολιτική. Τις αντιδράσεις επηρέασε μεν η εμφάνιση νέων ελλειμμάτων, αλλά και η αναξιοπιστία των στατιστικών, η οποία είχε επισημανθεί επανειλημμένα τα προηγούμενα χρόνια (2002, 2004, 2007). «Η Ελλάδα», δήλωνε ο υπουργός Οικονομικών της Ολλανδίας Φούτερ Μπος, «δεν είναι υπόλογη επειδή δεν μπόρεσε να χαλιναγωγήσει το έλλειμμα της. Κατηγορείται κυρίως για κατά συρροή και κατ' εξακολούθηση εξαπάτηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των υπόλοιπων κρατών μελών».³⁴

Ο νέος υπουργός Οικονομικών, Γ. Παπακωνσταντίνου, βρέθηκε στις Βρυξέλλες αντιμέτωπος με την κριτική ότι τα ελληνικά στατιστικά στοιχεία ήταν αναξιόπιστα και ότι το παιχνίδι με την επίρριψη ευθυνών στις προηγούμενες κυβερνήσεις είχε επαναληφθεί στο παρελθόν. Το κλίμα αντικατοπτρίζεται στη ρήση του προέδρου του ECOFIN, J.C Juncker, ότι «the game is over».³⁵ Τέλος, ήταν διάχυτη η αίσθηση ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις δίσταζαν να πάρουν τα αναγκαία μέτρα κατά το πρότυπο, φερ' ειπείν, της Ιρλανδίας. Επιπλέον, ήταν διάχυτος ο φόβος ότι τυχόν αδυναμία της χώρας να αναχρηματοδοτήσει το χρέος της θα είχε επιπτώσεις σε άλλα κράτη-μέλη και στο ευρώ ιδίως αν αποφασιζόταν η διάσωση της (bail-out).

Οι παραπάνω εξελίξεις ανέδειξαν τελικά το διαχρονικό πρόβλημα της ελληνικής πολιτικής : «τη συστηματική υποτίμηση της πλήρους και ακριβούς γνώσης και πληροφόρησης σε ότι αφορά την κατάσταση της δημόσιας οικονομίας».³⁶

Πίνακας 2.3 Η «μαύρη τρύπα» όπως την ανακάλυψε η Ευρώπη

Έτος	Έλλειμμα Ελλάδας
1988	-10,3
1989	-12,1
1990	-14,0
1991	-9,9
1992	-10,9
1993	-11,9
1994	-8,3

³⁴ Εφημερίδα Η Καθημερινή (12/11/2009). Η τεκμηρίωση ακολούθησε τον Ιανουάριο του 2010 με ειδική έκθεση της Επιτροπής (Eurostat)

³⁵ Εφημερίδα Η Καθημερινή (17/11/2009). Η δήλωση έγινε στις 19/10/2009

³⁶ Κ. Καζάκος, Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση, σελ.136

1995	-9,1
1996	-6,6
1997	-5,9
1998	-3,8
1999	-3,1
2000	-3,7
2001	-4,5
2002	-4,8
2003	-5,6
2004	-7,5
2005	-5,2
2006	-2,9
2007	-3,7
2008	-7,7
2009	-13,6
2010*	-12,2
2011*	-12,8

Πηγή: Eurostat φθινόπωρο 2009 (*τα στοιχεία αφορούν προβλέψεις)

«...γνωρίζοντας τη φύση των ανθρώπων, ... όταν υπερισχύουν, λένε ότι έρθει στο μυαλό του καθενός, οτιδήποτε τύχει να θέλουν, ποτέ τα ίδια, από πλεονεξία, αλλά και από άγνοια». (Στήλη XXII, Ο πάπυρος του Δερβενίου, τέλη του 5^{ου} αι. π. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ

Σε αυτή την ενότητα θα αναλυθούν οι πολιτικές των εκάστοτε κυβερνήσεων από το 1980 ως το 2010, πολιτικές οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των δημοσιονομικών ανισορροπιών και τη διόγκωση του δημόσιου χρέους.

Αναμφισβήτητα η δομική υστέρηση των δημόσιων εσόδων έναντι των δημοσίων δαπανών επιδεινώθηκε από την ύπαρξη του «πολιτικού κύκλου». Κάθε κυβέρνηση της μεταπολίτευσης ακολουθούσε περιοριστική πολιτική, τα δύο πρώτα χρόνια, και χαλάρωνε τη φορολογική πολιτική και αύξανε τις δαπάνες στα δύο επόμενα.

3.1 Η οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ, 1981- 1989

Η δεκαετία του 1980 έχει ιδιαίτερη σημασία για την ανάλυση της εξέλιξης του δημοσίου χρέους και έχει χαρακτηριστεί ως η «χαμένη» δεκαετία της μεταπολιτευτικής περιόδου.³⁷ Αναμφισβήτητα το χρέος που έχει οδηγήσει τη χώρα μας στο «χείλος του γκρεμού» είναι δημιούργημα της δεκαετίας του '80.

Αντιμετωπίζοντας την προοπτική της εκλογικής ήττας, το κυβερνών κόμμα της ΝΔ, προέβη σε μια ανεξέλεγκτη δημοσιονομική επέκταση μέσω αύξησης δημοσίων δαπανών και μείωσης των φόρων, είτε μέσω ελαφρύνσεων είτε με τη παραμέληση της είσπραξης των οφειλών. Έτσι, στο διάστημα ενός έτους (μεταξύ 1980-1981), οι δημόσιες δαπάνες ανήλθαν περισσότερο από 5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, τα έσοδα μειώθηκαν κατά 1,5 μονάδα του ΑΕΠ και οι πιστωτικές παροχές αυξήθηκαν κατά 30%.³⁸

³⁷ Σ. Ν. Πανταζίδης, 2002, *Μακροοικονομικές εξελίξεις και οικονομική πολιτική στην Ελλάδα, από τη μεταπολίτευση μέχρι την ένταξη στην ΟΝΕ (1975-2000)*, Εκδόσεις Κριτική, σελ.59.

³⁸ Ν. Χριστοδουλάκης, 1998, *Το νέο τοπίο της ανάπτυξης*, Καστανιώτη

Το 1981 (18 Οκτωβρίου) ανέλαβε την εξουσία το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ), κατακτώντας μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Η κυβέρνηση που προέκυψε τότε, υπό τον Α. Παπανδρέου, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας, η οικονομία της οποίας βρισκόταν σε κατάσταση ύφεσης και υψηλής νομισματικής αστάθειας, και ακολούθησε μια πολιτική κοινωνικής στήριξης της εργασίας, πολιτική που αποδείχθηκε οικονομικά απαγορευτική. Μετά την επικράτηση του ΠΑΣΟΚ, το οποίο παρά τις καταγγελίες που έκανε για την «καμένη γη» που παρέλαβε στα δημόσια οικονομικά, προέβει τελικά στις προγραμματικές του διακηρύξεις για αυξήσεις των μισθών, επέκταση του κράτους πρόνοιας και εθνικοποιήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διεύρυνσης των παροχών είναι η αύξηση των κατώτατων αμοιβών κατά 40% το 1982.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής πολιτικής που ακολουθήθηκε τη δεκαετία του 1980 ήταν τα εξής :

- Περαιτέρω επέκταση του δημόσιου τομέα και εμπλοκή του κράτους στην παραγωγική διαδικασία, με αποτέλεσμα την κατακόρυφη άνοδο των δημοσίων δαπανών, των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού και του δημόσιου χρέους.
- Επεκτατική κατά το πλείστον δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, μεγάλες ονομαστικές αυξήσεις και τιμαριθμοποίηση μισθών
- Υψηλός πληθωρισμός και χαμηλοί ως μηδενικοί ρυθμοί μεγέθυνσης της οικονομίας και αύξηση της ανεργίας
- Ραγδαία μείωση της παραγωγικότητας και σημαντική αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στη μεταποίηση και ,
- Επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας παρά τη συνεχή διολίσθηση και τις δύο υποτιμήσεις της δραχμής ³⁹

Σύμφωνα με τον Τ. Γιαννίτση, οι σημαντικότεροι άξονες γύρω από τους οποίους περιστράφηκαν οι πολιτικές επιλογές της πρώτης περιόδου διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ ήταν οι εξής:

³⁹ Σ. Ν. Πανταζίδης, 2002, σελ.61-63

- Η ισχυροποίηση του ρόλου του κράτους στην οικονομία και η καχυποψία μέχρι και η αντίθεση απέναντι στο ρόλο του επιχειρηματικού τομέα, στοιχείο που άρχισε να εξασθενεί προς το τέλος της δεκαετίας.
- Η γενικότερη εισοδηματική ενίσχυση των μισθωτών και των συνταξιούχων σε συνδυασμό με το κλείσιμο της εισοδηματικής ψαλίδας και μεταξύ των εργαζομένων.
- Η έμφαση στο ρόλο των μικρομεσαίων επαγγελματικών στρωμάτων και η ενίσχυση τους.
- Η με κάθε τρόπο στήριξη των κρατικών επιχειρήσεων και η ανάληψη των προβληματικών επιχειρήσεων από το κράτος, στη λογική της διάσωσης θέσεων εργασίας, της ενίσχυσης της ανάπτυξης και των εξαγωγών, και ενίοτε στη λογική της «στρατηγικής επιχείρησης»
- Η έμφαση στην κοινωνική πολιτική, ιδιαίτερα στην υγεία, την εκπαίδευση, την περιφερειακή ανάπτυξη, τα επιδόματα κ.ά.
- Η στήριξη του αγροτικού τομέα και της υπαίθρου, ιδιαίτερα με τη βοήθεια πόρων της ΚΑΠ, που πολλαπλασίασαν την προστασία και το εισόδημα και βελτίωσαν το βιοτικό επίπεδο των αγροτών.⁴⁰

Τα αποτελέσματα των πολιτικών αυτών έκαναν εμφανές το γεγονός ότι μετά το 1993, η νέα κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου θα έπρεπε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα με διαφορετικό τρόπο.

Ένα από τα πλέον δυσάρεστα επακόλουθα της οικονομικής πολιτικής της δεκαετίας του 1980 ήταν η ραγδαία επιδείνωση όλων των δημοσιονομικών δεικτών. Ο ρόλος του κράτους και η συμμετοχή του δημόσιου τομέα στην οικονομία ενισχύθηκε περαιτέρω ακολουθώντας με εντονότερους ρυθμούς την τάση των προηγούμενων ετών. Οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ από 29% το 1980 έφθασαν το 44% το 1989. Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ το 1980 ήταν 2,6% και το 1989 ανήλθε στο 14,4% και οι καθαρές δανειακές ανάγκες του δημόσιου τομέα διπλασιάστηκαν (από 6,9% του ΑΕΠ το 1980 σε 14,6% το 1989) .

⁴⁰ Τ. Γιαννίτσης (2005), *Η Ελλάδα και το μέλλον*, Πόλις, σελ.60

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το πρωτογενές έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης, που το 1979 ήταν μόλις 0,3% του ΑΕΠ, το 1989 ανήλθε περίπου στο 7%. Έτσι, η συνεχής συσσώρευση ελλειμμάτων οδήγησε στην κατακόρυφη άνοδο του χρέους του δημόσιου τομέα που μεταξύ του 1980 και 1989 σχεδόν τριπλασιάστηκε (από 23% του ΑΕΠ το 1980 στο 67% το 1989) με συνέπεια την υπέρμετρη επιβάρυνση του δημοσίου με τις δαπάνες εξυπηρέτησης αυτού του χρέους.⁴¹ Η εξέλιξη αυτή δεν άργησε να οδηγήσει σε ένα φαύλο κύκλο ελλειμμάτων, αύξησης του δανεισμού και του χρέους και περεταίρω διεύρυνσης των ελλειμμάτων.⁴²

Επίσης, η διόγκωση του δημόσιου τομέα και η ανεξέλεγκτη αύξηση των ελλειμμάτων του είχε ως αποτέλεσμα την απορρόφηση τεράστιων πόρων για τη χρηματοδότηση δραστηριοτήτων που δεν συνέβαλαν αναλόγως στην αύξηση του προϊόντος της οικονομίας. Εκείνο που έχει περισσότερη ίσως σημασία από την κατακόρυφη άνοδο των δαπανών είναι η μεταβολή που σημειώθηκε στη δομή τους. Γενικά παρατηρήθηκε μια τάση αύξησης των καταναλωτικών δαπανών, ενώ όλο και περισσότεροι πόροι χρειάζονταν για την εξυπηρέτηση του συσσωρευμένου χρέους.

Οι συνέπειες των εξελίξεων αυτών ήταν:

1. Η αύξηση των καταναλωτικών δαπανών του δημοσίου, που σε μεγάλο βαθμό χρηματοδοτήθηκαν με εξωτερικό δανεισμό, ενίσχυσαν τη ζήτηση και λόγω της αδυναμίας της προσφοράς να ικανοποιήσει την αυξημένη ζήτηση συνέβαλαν στην ενίσχυση των πληθωριστικών πιέσεων
2. Η δομή των δημόσιων δαπανών (διόγκωση του λογαριασμού των μισθών και των μεταβιβαστικών πληρωμών με σημαντικότερες τις δαπάνες για τόκους) και οι ανελαστικότητες που αναπτύχθηκαν, δεν επέτρεψαν τη χρηματοδότηση αξιόλογων επενδύσεων σε έργα υποδομής. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό αν ληφθεί υπόψη η σημασία των αναπτυγμένων υποδομών στην προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων.
3. Η αύξηση του χρέους και των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα συνέβαλε, ιδίως μετά το 1986, στην αύξηση του κόστους του χρήματος, με

⁴¹ Ανάλογη ήταν και η άνοδος του δημόσιου εξωτερικού χρέους. Σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν περίπου 10% το 1980 και έφθασε το 1989 στο 27%. Εξάλλου, οι δαπάνες εξυπηρέτησης του χρέους αυτού ενώ το 1980 αντιστοιχούσαν στο 9% των συνολικών εισπράξεων από τις τρέχουσες συναλλαγές, το 1989 αντιστοιχούσαν στο 22%.

⁴² Σ. Ν. Πανταζίδης (2002), σελ.64-66

αποτέλεσμα τόσο την επιπλέον επιβάρυνση των δαπανών εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους όσο και την αύξηση του κόστους χρηματοδότησης των επενδυτικών σχεδίων του ιδιωτικού τομέα.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, μπορεί να υποστηριχθεί ότι τελικά το κράτος, έτσι όπως διαμορφώθηκε, όχι μόνο δεν συνέβαλε στην ανάπτυξη, αλλά αντιθέτως με την ανεξέλεγκτη διόγκωση του, τη γραφειοκρατική του οργάνωση και τη συμπεριφορά του έτσι όπως αποκαλύπτεται από τη δομή των δαπανών του, έπνιξε την αναπτυξιακή διαδικασία. Ακόμη πιο σημαντικό είναι ενδεχομένως το γεγονός ότι ο δημόσιος τομέας χρησιμοποιήθηκε εντονότερα σε σύγκριση με το παρελθόν ως μέσο διευθέτησης πελατειακών σχέσεων, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη συμφερόντων που θα καθιστούν οποιαδήποτε μελλοντική προσπάθεια αναδιάρθρωσης της δομής του εξαιρετικά δύσκολη. Το ζήτημα είναι ιδιαιτέρως σημαντικό αφού ένας ευέλικτος και αποτελεσματικός δημόσιος τομέας είναι μια από τις απαραίτητες θεσμικές προϋποθέσεις για την επίτευξη διατηρήσιμης οικονομικής μεγέθυνσης.⁴³

3.1.α Το "Σοσιαλιστικό" πείραμα του ΠΑΣΟΚ , 1981-1985

Η πρώτη διακυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου

Το ΠΑΣΟΚ ανέλαβε την οικονομική διαχείριση της χώρας σε μία περίοδο που στο διεθνές πολιτικό σκηνικό επικρατούσαν οι συντηρητικές πολιτικές και κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής πολιτικής ήταν ο νεοφιλελευθερισμός. Επιπρόσθετα, εμπόδιο στην ιδεολογική φυσιογνωμία του και στις επιδιώξεις του για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας στάθηκε η οικονομική συγκυρία στο εσωτερικό της χώρας και η κακή οικονομική κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του '80. Επιπλέον, η ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ δημιουργούσε ένα ασφυκτικό εξωτερικό περιβάλλον πιέσεων στην εθνική οικονομία και το πολιτικό σύστημα της Ελλάδας, κυρίως όταν αυτή έθετε εναλλακτικούς οικονομικούς στόχους και κοινωνικές προτεραιότητες.

⁴³ Σ. Ν Πανταζίδης (2002), σελ.75

Στη διάρκεια της πρώτης τετραετίας, το ΠΑΣΟΚ επιδίωξε τη δημιουργία ενός μακροοικονομικού περιβάλλοντος- με διαχείριση της ζήτησης μέσω πολιτικών ανακατανομής του εισοδήματος προς την εργασία- το οποίο θα συνέβαλε καθοριστικά στη στήριξη της εναλλακτικής, οικονομικής στρατηγικής του και στην ταυτόχρονη εξυπηρέτηση του διττού πολιτικού στόχου του, της αυτοδύναμης και ανεξάρτητης ανάπτυξης και της δικαιότερης διανομής του εισοδήματος.⁴⁴

Ο ερχομός των "σοσιαλιστών" φέρνει αλλαγές στην οικονομική και όχι μόνο πολιτική. Η χρονιά (1981) κλείνει με έλλειμμα 9,1%. Η απότομη άνοδος οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις δαπάνες των εκλογών. Αλλά ήταν μόνο η αρχή. Ένα χρόνο αργότερα το έλλειμμα, ναι μεν υποχωρεί, αλλά παραμένει υψηλό, ήτοι 6,8% του ΑΕΠ. Τα επόμενα χρόνια αυξάνεται σε 7,6% το 1983 σε 8,4% το 1984 και σε 11,7% το 1985. Κρατικοί πόροι (προερχόμενοι από δανεισμό) διοχετεύθηκαν στην κατανάλωση και στην ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης. Οι ασκούντες την οικονομική πολιτική, θεωρούσαν ότι έτσι θα μπορούσε να δημιουργηθεί ισχυρή παραγωγική βάση. Όμως, τα αποτελέσματα ήταν αντίθετα από τα αναμενόμενα. Οι Έλληνες καταναλωτές δεν επέλεξαν εγχώρια προϊόντα αλλά εισαγόμενα, με αποτέλεσμα τις γνωστές δύο υποτιμήσεις της δραχμής το 1983 και το 1985. Η πολιτική αυτή απέτυχε παταγωδώς. Βεβαίως, υπήρξαν επιτυχίες σε κοινωνικό επίπεδο, αφού εξασφαλίστηκαν τα κατώτερα εισοδήματα και προωθήθηκε μία πολιτική κοινωνικής πρόνοιας. Ωστόσο, τα κέρδη αυτά για τους Έλληνες πολίτες σχεδόν εξανεμίστηκαν από τις αρνητικές οικονομικές εξελίξεις. Έτσι, στα μέσα του 1985 ο πληθωρισμός αυξήθηκε σημαντικά, όπως επίσης με τα δημοσιονομικά ελλείμματα και άρχισε να διαφαίνεται μία σημαντική αύξηση του δημόσιου χρέους λόγω των υψηλών ετήσιων δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η κατάσταση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να διογκωθεί υπέρμετρα το ισοζύγιο πληρωμών. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αναγκάστηκε μετά τις εκλογές του 1985 να πάρει αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα εισοδηματικά και γενικότερα μακροοικονομικά ακυρώνοντας την ουσία την "πλουσιοπάροχη" οικονομική πολιτική της προηγούμενης τετραετίας.

Πρόκειται για το περίφημο πρόγραμμα σταθεροποίησης του '86-'87, το οποίο επιδίωκε μέσα από μία αυστηρή εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική, να μειώσει τις πληθωριστικές πιέσεις και να τονώσει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων μέσα και από μια νέα υποτίμηση της δραχμής. Μετά το 1987

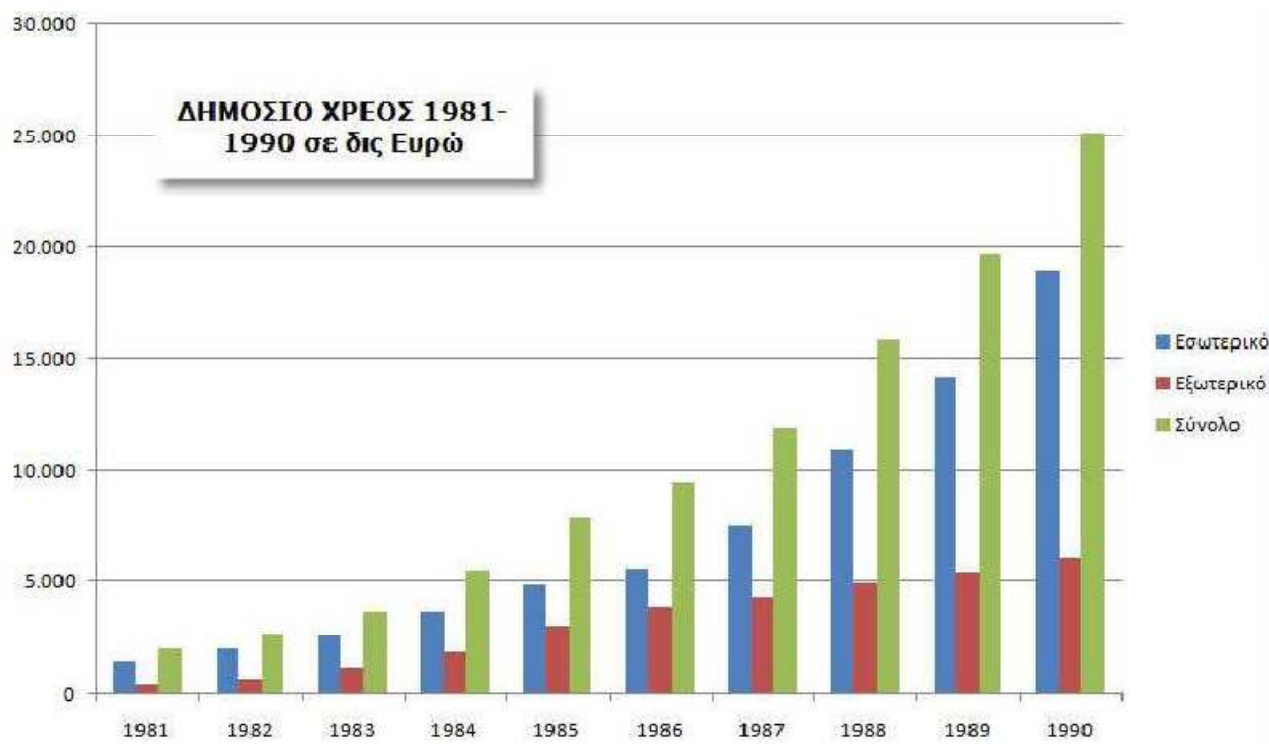
⁴⁴ Γ.Αργεΐτης (2002) , *Παγκοσμιοποίηση, ΟΝΕ και οικονομική προσαρμογή, η περίπτωση της Ελλάδας*,σελ. 76

άρχισαν να γίνονται εμφανή κάποια θετικά στοιχεία από την εφαρμογή του προγράμματος, ιδιαίτερα στο επίπεδο του πληθωρισμού. Ωστόσο, το δημοσιονομικό έλλειμμα δεν συγκρατήθηκε αποφασιστικά και το δημόσιο χρέος συνέχισε να αυξάνεται. Από το 1988 και ύστερα η οικονομική πολιτική, κυρίως στο εισοδηματικό πεδίο, χαλάρωσε σε επικίνδυνο βαθμό λόγω και της πολιτικής συγκυρίας. Έτσι, τόσο ο πληθωρισμός, όσο και το δημοσιονομικό έλλειμμα εκτροχιάστηκαν.

Το 1980 το χρέος της Ελλάδας αντιστοιχούσε στο 23,8% του ΑΕΠ, ενώ πέντε χρόνια αργότερα το 1985 είχε κιάλας υπερδιπλασιαστεί και είχε φθάσει το 51,6% του ΑΕΠ. Το 1990 είχε φθάσει στο 90,1% του ΑΕΠ και η πορεία του ήταν ανοδική.

Η εξέλιξη του δημοσίου χρέους την δεκαετία αυτή παρουσιάζεται στο διάγραμμα 3.1

Διάγραμμα 3.1 Δημόσιο χρέος 1981- 1990

Πηγή : economics.gr

Την δεκαετία αυτή η χώρα θα έρθει αντιμέτωπη με τεράστια αδιέξοδα. Ιδρύονται αμέτρητοι δημόσιοι οργανισμοί οι οποίοι συνήθως δεν είναι αποτελεσματικοί και "βαφτίζονται" ως "προβληματικοί οργανισμοί" συνεχίζοντας κανονικά τη λειτουργία τους. Επιπλέον, τιμαριθμοποιείται η μισθολογική κλίμακα, γίνονται μεγάλες δημόσιες καταναλωτικές δαπάνες υπό τη μορφή μαζικών προσλήψεων στο δημόσιο,

δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα, κοινωνικών παροχών, συντάξεων κτλ. Οι μεγάλες οικονομικές κρίσεις διεθνώς τελειώνουν το 1982 αλλά στην Ελλάδα ο πληθωρισμός μόλις τότε αρχίζει να ανεβαίνει ανεξέλεγκτα φτάνοντας στα επίπεδα του 20%+, το δημόσιο χρέος εκτοξεύεται μέχρι στο 1989-1990 στο 100%+ του ΑΕΠ ενώ οι κρατικές δαπάνες δεν έχουν κανένα αναπτυξιακό όραμα και τα ελλείμματα φτάνουν επίσης το 20%.

Το 1985 ο Κώστας Σημίτης ανέλαβε το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, όπου παρέμεινε μέχρι τον Νοέμβριο του 1987 εφαρμόζοντας το πρώτο πρόγραμμα σταθεροποίησης, με αποτέλεσμα τον περιορισμό του ελλείμματος σε μονοψήφιο ποσοστό 9,5% το 1986 και 9,2% το 1987. Λίγο μετά τις εκλογές του 1985 ο τότε διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος κ. Χαλκιάς είχε τηλεφωνήσει στον Ανδρέα Παπανδρέου για να του ανακοινώσει ότι η Ελλάδα θα χρεοκοπήσει. Εκείνη τη στιγμή η Ελλάδα είχε πληθωρισμό 25% και εκρηκτικό πρόβλημα με τα επιτόκια και τα ελλείμματα. Έτσι, μετά τις εκλογές του 1985 ο Παπανδρέου τοποθετεί τον Σημίτη υπεύθυνο της οικονομικής σταθεροποίησης. Ο Σημίτης σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα πετυχαίνει ορισμένα θετικά οικονομικά αποτελέσματα αλλά σύντομα αντικαθίσταται από τον Τσοβόλα και η χώρα οδηγείται και πάλι στα προβλήματα. Αξιολογώντας την οικονομική κατάσταση της χώρας την περίοδο 1981-1985 από ιστορική σκοπιά, εκτιμούμε ότι για ακόμη μια φορά η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε δεν είχε την απαιτούμενη αξιοπιστία και δεν κατάφερε να ενεργοποιήσει τις υγιείς επιχειρηματικές και παραγωγικές δυνάμεις της χώρας, ώστε να δημιουργήσει ένα κύμα εκσυγχρονισμού, οικονομικής ανάπτυξης και σταθερότητας.

3.1.β Η στροφή της οικονομικής πολιτικής προς την οικονομική ορθοδοξία, 1986-1989

Το 1985 το ΠΑΣΟΚ σχηματίζει νέα κυβέρνηση μετά από την εκλογική του νίκη. Τη χρονιά αυτή η οικονομία ήταν σε άσχημη κατάσταση και εξαιτίας της επιδείνωσης των δημοσιονομικών ανισορροπιών άρχισε να αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα της εναλλακτικής οικονομικής στρατηγικής που επιχειρήθηκε να εφαρμοστεί την προηγούμενη τετραετία. Έτσι, άρχισαν οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και οι μεταστροφές στο εσωτερικό του ΠΑΣΟΚ.

Η εφαρμογή του πρώτου σταθεροποιητικού προγράμματος , αποτέλεσε σημείο καμπής στην ιδεολογική και πολιτική φυσιογνωμία του καθώς με την εφαρμογή του ξεκίνησε η διαδικασία προσαρμογής στις βασικές αρχές της οικονομικής ορθοδοξίας. Η νέα κυβέρνηση εγκατέλειψε την πολιτική της βαθμιαίας οικονομικής προσαρμογής και σταθεροποίησης μέσω της ανάπτυξης και υιοθετούσε την πολιτική της ταχείας οικονομικής προσαρμογής, η οποία είχε ως κεντρικό άξονα τη μακροοικονομική σταθερότητα.⁴⁵

Η οικονομική πολιτική της περιόδου 1986-1987 διέφερε από εκείνη της περιόδου 1981-1985. Η διαφορά αυτή έγκειται στην αλλαγή του χειρισμού της μακροοικονομικής πολιτικής και στην αντίληψη σχετικά με τις προϋποθέσεις και τους φορείς της ανάπτυξης (μετατόπιση προς το νεοκλασικό υπόδειγμα οικονομικής ανάλυσης).

Έτσι, σύμφωνα με την ορθόδοξη αντίληψη που άρχισε να κυριαρχεί στην οικονομική πολιτική του κόμματος, ο ιδιωτικός τομέας επανακτούσε τον "ηγετικό" ρόλο του στο αναπτυξιακό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας, καθώς ο δημόσιος τομέας δέσμευε παραγωγικούς πόρους στην κατανάλωση και παρήγαγε ελλείμματα. Η μετακίνηση αυτή στις οικονομικές ιδέες του ΠΑΣΟΚ αποτέλεσε τη βάση οικοδόμησης ενός νέου πεδίου διαρθρωτικών παρεμβάσεων στην οικονομία, που σε συνδυασμό με την ορθόδοξη μακροοικονομική διαχείριση που θα εφαρμοζόταν, θα δημιουργούσαν συνθήκες ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα και της ελληνικής οικονομίας.

Δηλαδή, το ΠΑΣΟΚ, με το πρόγραμμα σταθεροποίησης 1986-87 επέλεξε την άσκηση μιας περισσότερο ορθόδοξης μακροοικονομικής διαχείρισης με νεοφιλελεύθερο προσανατολισμό στον τομέα των διαρθρωτικών παρεμβάσεων. Η φιλοσοφία της νέας οικονομικής πολιτικής ήταν επηρεασμένη από τη λογική του κυρίαρχου πρότυπου οικονομικής πολιτικής, το οποίο εφάρμοζαν συντηρητικές και σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις σχεδόν σε όλες τις χώρες της ΕΕ και του ΟΟΣΑ, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της Γαλλίας του ΦΡ. Μιτεράν, όταν το 1983 αναγκάστηκε σε προσαρμογή της οικονομικής πολιτικής της στις απαιτήσεις των παγκοσμιοποιημένων αγορών χρήματος και κεφαλαίου με την υιοθέτηση αυστηρού πακέτου μέτρων δημοσιονομικής, νομισματικής και εισοδηματικής πολιτικής.

Η χώρα μετά το 1987 εισήλθε σε περίοδο αλλεπάλληλων εκλογικών

⁴⁵ Γ. Αργεΐτης, 2002, σελ.89

αναμετρήσεων. Ο Κ. Σημίτης παραιτήθηκε τον Νοέμβριο του 1987 όταν διαφώνησε με τη χαλάρωση των μέτρων . Το έλλειμμα ξανάρχισε να αυξάνεται σε 11,5% το 1988 και εκτινάχθηκε σε διψήφια νούμερα: 14,4% το 1989 και 16,1% το 1990. Η χρονιά (1990) κλείνει με τεράστιο έλλειμμα 16,1%. Από τα περίπου 680 δις δρχ. χρέους το 1980 έφτασε το 1990 στα περίπου 11 τρις δρχ. Δηλαδή αν αφαιρεθεί ο πληθωρισμός, η ανάπτυξη, το ΑΕΠ κτλ το χρέος από το 1990 μέχρι σήμερα υπερδεκαπλασιάστηκε σε απόλυτους αριθμούς. Η αναφορά είναι ενδεικτική καθώς το χρέος πάντοτε πρέπει να μετριέται σε σχέση με το ΑΕΠ (έτσι το μετράει και η συνθήκη του Μάαστριχ). Οπότε από το 1980 έως σήμερα το χρέος αυξήθηκε κατά 200 φορές φτάνοντας σήμερα τα περίπου 350 δις ευρώ .

Ενδεικτικά, την δεκαετία του 1980 η παραγωγικότητα της εργασίας κατέρρευσε, οι επιχειρήσεις αντιμετώπιζαν εντελώς ασταθές οικονομικό περιβάλλον ενώ είχαν επιπλέον να αντιμετωπίσουν πανίσχυρα συνδικάτα, αντιπαραγωγική εργασιακή κουλτούρα, μεγάλες αυξήσεις μισθών και περιορισμούς στις αυξήσεις των τιμών των προϊόντων τους. Η δεκαετία του 1980 αποδιάρθρωσε όλη την εγχώρια παραγωγή η οποία πλέον στήριξε την επιβίωσή της στο "ρουσφέτι", την διαπλοκή και τις ελάχιστες ή μηδενικές επενδύσεις. Εξαιτίας αυτής της περιόδου η Ελλάδα χαρακτηρίστηκε ως "η τελευταία σοβιετικού τύπου οικονομία". Παρόλο που κάποιες χρονιές το ΑΕΠ μειώθηκε και η ανεργία αυξήθηκε από το 2,4% το 1980 στο 6,4% το 1990, η δεκαετία του 1980 μείωσε τις εισοδηματικές διαφορές. Το δε εξωτερικό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκε παρόλο που το συνολικό δημόσιο χρέος εκτοξεύτηκε.

3.2 Νέα Δημοκρατία και η Νεοφιλελεύθερη στροφή της οικονομικής πολιτικής, 1990-1993

Στις εθνικές εκλογές του Ιουνίου του 1989, κανένα από τα πολιτικά κόμματα (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ., Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου) δεν κατάφερε να σχηματίσει ισχυρή κυβέρνηση με αποτέλεσμα προσωρινές δικομματικές κυβερνήσεις. Μετά τις εκλογές του Ιουνίου, η κυβέρνηση που προέκυψε ήταν αποτέλεσμα

συνεργασίας μεταξύ της ΝΔ και του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου. Η νέα κυβέρνηση είχε δύο στόχους:

- 1) Τον προσδιορισμό της 5^{ης} Νοεμβρίου ως ημέρα νέων εθνικών εκλογών και
- 2) Την αξιολόγηση της οικονομικής κατάστασης της χώρας, των διαρθρωτικών προβλημάτων της και των απαιτούμενων πολιτικών που θα προσδιόριζαν και τους στόχους του προϋπολογισμού του 1990.

Μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου όμως, δεν προέκυψε για ακόμη μια φορά αυτοδύναμο κυβερνητικό σχήμα και έτσι, τα τρία βασικά πολιτικά κόμματα σχημάτισαν Οικουμενική Κυβέρνηση μέχρι τις εκλογές του Απριλίου του 1990, οπότε και σχηματίστηκε τελικά αυτοδύναμη και κοινοβουλευτικά ισχυρή κυβέρνηση με την νίκη της Νέας Δημοκρατίας και πρωθυπουργό τον Κ.Μητσοτάκη.

Γενικά, την περίοδο **1990-1993** ο πολιτικός κύκλος της Νέας Δημοκρατίας στηρίχθηκε στους παρακάτω παράγοντες:

- Σε μια συνολικότερη απογοήτευση και απομάκρυνση ενός τμήματος του εκλογικού σώματος, τις οποίες προκάλεσαν τα φαινόμενα των τελευταίων ετών διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ
- Στην αίσθηση που υπήρχε ότι το ΠΑΣΟΚ είχε εξαντλήσει τη σημαντική συνεισφορά του στα μεγάλα πεδία της κοινωνικής και πολιτικής παρέμβασης, και ότι η συνέχιση των πολιτικών της δεκαετίας του 1980 δεν μπορούσε να αποτελεί απάντηση σε πολλές άλλες πειστικές προτεραιότητες της ελληνικής κοινωνίας.

Ενώ, τρεις ήταν οι βασικοί στόχοι της ΝΔ:

- 1) Η μείωση των δημόσιων ελλειμμάτων
- 2) Η σταθεροποίηση του ισοζυγίου πληρωμών και
- 3) Η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, με αποτέλεσμα η ασκηθείσα μακροοικονομική πολιτική να γίνει περιοριστική.

Η κυβέρνηση της Ν.Δ προέβη σε αυξήσεις της φορολογίας, των τιμών των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας για να πετύχει την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών και τη μείωση των διαχειριστικών ελλειμμάτων των δημοσίων επιχειρήσεων. Επιπλέον, η κυβέρνηση αποφάσισε αλλαγές στις ρυθμίσεις που είχαν

γίνει στον τρόπο καταβολής της ΑΤΑ από την Οικουμενική Κυβέρνηση με κεντρική επιδίωξη τη μείωση του πραγματικού εισοδήματος των εργαζομένων. Η τροποποίηση της ΑΤΑ έγινε με τέτοιο τρόπο ώστε να μην συμπεριλαμβάνει τις επιπτώσεις στις τιμές από τις αυξήσεις των έμμεσων φόρων, των τιμολογίων των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας και των ανατιμήσεων των καυσίμων.⁴⁶

Όμως, οι προσαρμογές που εφαρμόστηκαν στη δημοσιονομική και στην εισοδηματική πολιτική δεν αποδείχθηκαν επαρκείς για να ανακόψουν την περαιτέρω επιδείνωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Η κυβέρνηση της Ν.Δ εφάρμοσε ένα Πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης και σταθεροποίησης της οικονομίας για την τριετία 1991-1993, με προτεραιότητες την άμεση άσκηση περιοριστικής δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής και την αποκρατικοποίηση της οικονομίας. Με το Πρόγραμμα αυτό, ουσιαστικά η κυβέρνηση επιχείρησε την πλήρη προσαρμογή της οικονομικής πολιτικής στη νεοφιλελεύθερη πλατφόρμα των προτεινόμενων από το ΔΝΤ και ΟΟΣΑ πακέτων μέτρων σταθεροποίησης της οικονομίας. Στο έλλειμμα της οικονομικής διακυβέρνησης με το οποίο έκλεινε η δεκαετία του 1980, και στην προσδοκία ότι μια διαφορετική κυβέρνηση θα μπορούσε να βγάλει τη χώρα από τον βαθύ ελλειμματικό κύκλο στον οποίο φαινόταν να κινείται χωρίς προοπτική εξόδου.⁴⁷

Όμως, η απόλυτη απουσία κοινωνικής αίσθησης στις πολιτικές αποφάσεις, η αναπαραγωγή των ίδιων σημαντικών οικονομικών ανισορροπιών και αποτυχιών με διαφορετικές πολιτικές και η αδυναμία αποτελεσματικής διαχείρισης των μεγάλων αλλαγών που προκλήθηκαν από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού στον γειτονικό βαλκανικό χώρο επέσπευσαν την πτώση της κυβέρνησης. Στη φάση όμως αυτή, η κοινωνία βρέθηκε αντιμέτωπη, πρώτη φορά, με πολιτικές και εργαλεία που παρά την σε μεγάλο βαθμό αποτυχία στην εφαρμογή τους (ιδιωτικοποιήσεις, ασφαλιστική μεταρρύθμιση του 1992, κλείσιμο επιχειρηματικών μονάδων), δημιούργησαν ένα υπόβαθρο πάνω στο οποίο έγινε δυνατό να επανέλθει η πολιτική από το 1994 και μετά, έστω και με διαφορετική σύνθεση στόχων και μέσων.⁴⁸

Συνεπώς, μπορεί να ειπωθεί ότι στην περίοδο ως το 1993 αυτό που κυριάρχησε ήταν οι έντονες συγκρούσεις για τη διανομή και τα μερίδια του εισοδήματος μεταξύ των

⁴⁶ Τράπεζα της Ελλάδος, 1991

⁴⁷ Τ. Γιαννίτσης, ό.π σελ.61

⁴⁸ Τ. Γιαννίτσης, ό.π. σελ.62

κοινωνικών στρωμάτων. Οι συγκρούσεις αυτές δημιούργησαν ισχυρές τάσεις συνεχούς οικονομικής και πολιτικής αστάθειας, που ως ένα βαθμό άρχισαν να ξεπερνιούνται από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά.

3.2.α Η διακυβέρνηση Κωνσταντίνου Μητσοτάκη

Το 1990 καταγράφεται ως ο κρίσιμότερος χρόνος της «μεταιχμιακής» τριετίας 1989-1991. Με το βλέμμα στραμμένο στην καταρρέουσα Σοβιετική Ένωση, τον Κόλπο και το Λευκό Οίκο, η συντηρητική παράταξη, που υπερίσχυσε στις εκλογές της 8^{ης} Απριλίου 1990, αναπροσαρμόζει την «οπτική» της προκειμένου να αντιμετωπίσει την όξυνση της οικονομικής κρίσης, μέσα σε ένα αντιφατικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας.

Η δεκαετία του 1990 άρχισε με καλές προοπτικές για το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, αφού στις εκλογές της 8^{ης} Απριλίου 1990 ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τα ποσοστά της, λαμβάνοντας το 46,88% των ψήφων, χωρίς όμως να εξασφαλίσει απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, καθώς έλαβε τον οριακό αριθμό των 150 εδρών. Η επιστροφή της συντηρητικής παράταξης στην εξουσία επισημασιάστηκε με την εκλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στο αξίωμα του προέδρου της Δημοκρατίας (3 Μαΐου 1990), ενώ θύελλα αντιδράσεων προκλήθηκε στις 19 Ιουλίου, όταν με την προσχώρηση του βουλευτή της ΔΗΑΝΑ Θεόδωρου Κατσίκη, η ΝΔ απέκτησε κοινοβουλευτική πλειοψηφία, γεγονός που οδήγησε τον πρόεδρο της ΔΗΑΝΑ Κωστή Στεφανόπουλο, ο οποίος είχε δεσμευθεί να στηρίξει την κυβέρνηση της ΝΔ, να κάνει λόγο για «μεθόδους διαφθοράς και αποστασίας».

Πρώτη προτεραιότητα της κυβέρνησης Μητσοτάκη ήταν η αντιμετώπιση της κακής κατάστασης στην οικονομία, και, κυρίως, ο περιορισμός των ελλειμμάτων και η συγκράτηση του πληθωρισμού. Οι προσπάθειες, όμως, της κυβέρνησης για περιορισμό του κράτους και ουσιαστική αναδιάρθρωση των κρατικών δαπανών έμειναν περισσότερο στο επίπεδο της πολιτικής ρητορείας και δεν μεταφράστηκαν σε συγκεκριμένα πολιτικά μέτρα. Το πιθανό πολιτικό κόστος των μεταρρυθμίσεων σε συνδυασμό με τις πελατειακές πιέσεις των θιγόμενων από την ενδεχόμενη λήψη μέτρων, εμπόδισαν την κυβέρνηση να αναλάβει δραστικές πρωτοβουλίες. Παρ' όλα αυτά τέθηκε σε εφαρμογή δέσμη σκληρών μέτρων (αύξηση έμμεσων φόρων και τιμολογίων ΔΕΚΟ, επιβολή εισφοράς σε επιχειρήσεις και επαγγελματίες κ.α) με την προώθηση παράλληλα προς ψήφιση νομοσχεδίου για την αναδιάρθρωση του

φορολογικού και ασφαλιστικού συστήματος. Η σκληρή πολιτική που εφάρμοσε η κυβέρνηση πυροδότησε ένα πρωτοφανές απεργιακό κύμα, υποχρεώνοντας την να υπαναχωρήσει σε ορισμένα σημεία, υπό το βάρος συγχρόνως των ενδοκυβερνητικών διαφωνιών γύρω από τα οικονομικά μέτρα.

Αντίθετα, στον τομέα των ιδιωτικοποιήσεων, η κυβέρνηση προχώρησε με γοργούς ρυθμούς, παρά τις αντιδράσεις των εργαζομένων (σε ναυπηγεία και αστικές συγκοινωνίες) και των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Εξάλλου, η ανάγκη στήριξης της οικονομίας οδήγησε το κυβερνητικό οικονομικό επιτελείο να συνεχίσει με αμείωτη ένταση την αυστηρή πολιτική οικονομικής λιτότητας και σταθεροποίησης, που είχε αρχίσει από το 1989, και ταυτόχρονα να ζητήσει και να λάβει από την ΕΟΚ (Ιανουάριος 1991) κοινοτικό δάνειο ύψους 2,2 δισεκατομμυρίων ECU, το ποίο θα καταβαλλόταν σε τρεις δόσεις, μέχρι το 1993, υπό τον όρο ότι θα λαμβάνονταν νέα αυστηρά οικονομικά μέτρα. Το νέο σκληρό οικονομικό πρόγραμμα που εξήγγειλε το 1992 ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας Στέφανος Μάνος, με στόχο την προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας στις επιταγές της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, προκάλεσε σφοδρό κύμα απεργιακής αναταραχής, που οξύνθηκε από την απόφαση της κυβέρνησης να ιδιωτικοποιήσει την τσιμεντοβιομηχανία «ΑΓΕΤ Ηρακλής» (η οποία πουλήθηκε στην ιταλική εταιρία "Καλτσεστρουότσι", πράξη την οποία η αντιπολίτευση κατήγγειλε ως σκάνδαλο) καθώς και τις αστικές συγκοινωνίες Αθηνών (ΕΑΣ). Στον ίδιο τομέα, εξάλλου, η κυβέρνηση δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει το πιο φιλόδοξο σχέδιο της ιδιωτικοποίησης, τη μετοχοποίηση του ΟΤΕ, ενώ στο χώρο της Παιδείας ο «νόμος Σουφλιά» τροποποίησε σημαντικές διατάξεις του νόμου 1268/82- προτείνοντας αλλαγές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων- παρά τις αντιδράσεις φοιτητών και διδασκόντων.

Παρά την άσκηση σφιχτής οικονομικής πολιτικής η οικονομία δεν μπόρεσε να επανέλθει σε ανταγωνιστική τροχιά στα 3+ χρόνια διακυβέρνησης Μητσοτάκη. Ο πληθωρισμός και το έλλειμμα μειώθηκαν μεν αλλά όχι όσο θα φανταζόταν κάποιος. Το δημόσιο χρέος είχε ήδη μια ανεξέλεγκτη ανοδική τροχιά και έτσι αυξήθηκε περισσότερο ενώ το ΑΕΠ έμεινε στάσιμο λόγω της πολύ περιοριστικής πολιτικής. Αρχισαν να γίνονται οι πρώτες ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων οργανισμών. Με υπουργό Οικονομικών τον κ. Γ. Παλιαοκρασσά η τότε κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας άρχισε να εντάσσει στο κανονικό χρέος, όλα τα κρυφά χρέη και να

εκδίδει τα δάνεια οικονομικής εξυγίανσης. Αποτέλεσμα εκείνης της πολιτικής ανάληψης των κρυφών χρεών ήταν η αύξηση του δημοσίου χρέους, για την οποία δεν ευθύνονταν η τότε κυβέρνηση.

Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας κατηγορήθηκε για τη διόγκωση του χρέους στο διάστημα 1990-1993, που προκλήθηκε εξαιτίας της ανάληψης των κρυφών χρεών τα οποία είχε δημιουργήσει η δεκαετία του 1980. Η Νέα Δημοκρατία προώθησε διαρθρωτικές αλλαγές με σκοπό τη μείωση του δημόσιου τομέα, προκαλώντας αντιδράσεις της αντιπολίτευσης και συνδικαλιστικών φορέων. Το έλλειμμα υποχώρησε σε 11,5% το 1991 και 12,8% το 1993. Η χώρα εισήρθε σε περίοδο ύφεσης - μείωση παραγόμενης αξίας προϊόντων και υπηρεσιών - λόγω των μεγάλων έμμεσων φόρων που επέβαλλε η κυβέρνηση με υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών τον Στέφανο Μάνο (1992-1993). Έτσι, λόγω μείωσης του ΑΕΠ, η Ελλάδα έκλεισε το 1993 με μεγαλύτερο έλλειμμα, ήτοι 13,8%. Η κυβέρνηση Μητσοτάκη έχασε τις εκλογές ή "ανετράπη από τα οικονομικά συμφέροντα", όπως ισχυρίστηκε ο τότε πρωθυπουργός.

3.3 Ο τελευταίος πολιτικός κύκλος του Α. Παπανδρέου, 1993- 1996

Η επανελθούσα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές του 1993 αναγνώρισε τους κινδύνους που επρόκειτο να αντιμετωπίσει η χώρα εξαιτίας του διογκωμένου χρέους και εκφράστηκε από τον Α. Παπανδρέου με τις ρήσεις «αν η χώρα δεν κατορθώσει να αφανίσει το χρέος, το χρέος θα αφανίσει τη χώρα» και «δεν πρέπει να καταναλώνουμε περισσότερο από όσο παράγουμε». Έτσι, είναι προφανές ότι ο πρωθυπουργός αναγνώριζε τη δυσχερή θέση στην οποία είχε περιέλθει η ελληνική οικονομία και εξέφραζε την απόφαση της κυβέρνησης του να συνεχίσει την πολιτική δημοσιονομικής περισυλλογής που είχε εγκαινιάσει η απελθούσα κυβέρνηση της Ν.Δ. επιπλέον, τη συνέχιση της πολιτικής αυτής επέβαλε και η προετοιμασία εισόδου της χώρας στην ΟΝΕ.

Συνεπώς, το σκηνικό ήταν οξύμωρο. Από τη μία ήταν ορατό ότι υπήρχε άμεση ανάγκη να αντιμετωπιστούν τα οικονομικά ελλείμματα, η στασιμότητα και το αρνητικό κλίμα που κυριαρχούσε μέσα και έξω από την χώρα. Από την άλλη ήταν επίσης ορατό ότι αυτό δεν ήταν δυνατό να γίνει μέσα από επιλογές και ιδεολογίες του παρελθόντος, οι οποίες ως ένα βαθμό ήταν και υπαίτιες για την κατάσταση αυτή ή

πάντως είχαν δείξει ότι οδηγούν είτε σε πού περιορισμένα αποτελέσματα, είτε σε αδιέξοδα, είτε σε πολύ υψηλό κόστος για την κοινωνία- οικονομικό και κοινωνικό.⁴⁹

Στην περίοδο αυτή τα δεδομένα ήταν νέα. Η παραγωγική αναδιάρθρωση, η οικονομική ισορροπία, ο εξορθολογισμός του δημόσιου τομέα, η ένταξη στο ενιαίο νόμισμα, το πέρασμα από το αναπτυξιακό τέλμα και την απόκλιση προς μια δυναμική σύγκλιση με την ΕΕ και η αντιμετώπιση της παγκοσμιοποίησης αποτελούσαν νέα πλαίσια αναφοράς.

Όπως προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση, οι μακροοικονομικές επιδόσεις της οικονομίας από το 1980 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ήταν «ελλειμματικές». Η οικονομία τότε βρισκόταν σε μια βαθιά κρίση, που όσο και αν είχε σφραγιστεί από τις κυβερνητικές επιλογές της ΝΔ (1990-93), προχωρούσε σε βάθος πίσω μέχρι τα τέλη του 1987, οπότε εγκαταλείφθηκε το πρόγραμμα σταθεροποίησης των ετών 1985-87, αλλά και ακόμα πιο πίσω. Η οικονομική διαχείριση που είχε ακολουθηθεί μέχρι τότε δεν μπορούσε να συνεχιστεί. Με ένα χρέος που το 1993 αντιστοιχούσε στο 112% του ΑΕΠ, με τα επιτόκια τόσο υψηλά ώστε να επιδοτούν οι φορολογούμενοι τους χρηματοδότες των κρατικών ελλειμμάτων, με τους τόκους να αντιπροσωπεύουν το 15% περίπου των συνολικών δαπανών, με τις συντάξεις και τους μισθούς να μειώνονται στην τετραετία 1990-93 σωρευτικά κατά 15,3% και 13,2% αντίστοιχα, το τελευταίο που ήταν δυνατό να επιθυμεί η ελληνική κοινωνία ήταν η διατήρηση του μοντέλου των ιδεολογικών (σοσιαλιστικών ή νεοφιλελεύθερων) εμμονών. Η Ελλάδα είχε αγγίξει τα όρια. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχε να επιλέξει ανάμεσα σε μια πολιτική που θα έβγαζε την Ελλάδα από τον επαναλαμβανόμενο κύκλο της μιζέριας και θα την οδηγούσε σε ευρωπαϊκά επίπεδα λειτουργίας, και στη συνέχιση μιας πολιτικής που ήταν φανερό ότι θα ήταν αδιέξοδη. Η «σύγκλιση» με την ΕΕ, που κυριάρχησε ως στόχος είχε πολύ περισσότερο τη σημασία μιας διαδικασίας που θα έφερνε την Ελλάδα σε μια τροχιά αυτοπεποίθησης, εμπιστοσύνης, αξιοπρέπειας και πολύ λιγότερο την έννοια της γρήγορης προσέγγισης του βιοτικού επιπέδου της ΕΕ.⁵⁰

Το 1994 η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας έδειχνε σημάδια βελτίωσης. Επίσης το διεθνές περιβάλλον είχε βελτιωθεί σημαντικά στις αρχές του ίδιου έτους. Μετά από μια τριετή ύφεση, που είχε αναπόφευκτα επηρεάσει τις εξελίξεις της ελληνικής

⁴⁹ Τ. Γιαννίτσης, *η Ελλάδα και το μέλλον*, σελ.62

⁵⁰ Τ. Γιαννίτσης, *η Ελλάδα και το μέλλον*, σελ.64-66

οικονομίας, η ανάκαμψη στις ευρωπαϊκές οικονομίες λειτουργούσε θετικά για την οικονομία σε μια κρίσιμη περίοδο για την Ελλάδα. Η ελληνική οικονομία το 1994 είχε πολύ περιορισμένα χρονικά περιθώρια για να πετύχει την αναγκαία οικονομική, διαρθρωτική και θεσμική προσαρμογή της και να ικανοποιήσει τα κριτήρια που έθετε η Συνθήκη του Μάαστριχτ.

Τότε, η νέα κυβέρνηση αξιολόγησε ως βασικές αιτίες των δυσχερειών που αντιμετώπιζε η ελληνική οικονομία τα υψηλά δημόσια ελλείμματα και τη σημαντική καθυστέρηση που υπήρχε στην υλοποίηση των διαρθρωτικών αλλαγών. Το ΠΑΣΟΚ υιοθετούσε πλέον στο σύνολό τους κριτήρια αγοράς στις επιλογές της οικονομικής του διαχείρισης, με τη διαφορά ότι επιθυμούσε το συνδυασμό τους με κοινωνικές πολιτικές για την ενίσχυση των αδύνατων οικονομικά κοινωνικών ομάδων, έτσι ώστε να μην επέλθει ρήξη με την κοινωνική- εκλογική βάση του.

Η άσχημη δημοσιονομική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η χώρα και οι εμπλοκές στην πορεία αποκρατικοποίησης της οικονομίας και "εκκαθάρισης" των αγορών- λόγω της αναποτελεσματικότητας της κυβέρνησης Μητσοτάκη και των ισχυρών αντιδράσεων που είχαν εκδηλωθεί από το εργατικό- συνδικαλιστικό κίνημα- καθιστούσαν την πορεία ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ αβέβαιη. Η κατάσταση αυτή δημιουργούσε κλίμα ανησυχίας στις αγορές και προβληματισμό στη νέα κυβέρνηση.⁵¹

Επίσης, τα υψηλά δημόσια ελλείμματα και το μεγάλο και αυξανόμενο δημόσιο χρέος θεωρήθηκε ότι διατηρούσαν τον πληθωρισμό και τα επιτόκια σε υψηλά επίπεδα, με συνέπεια να παρεμποδίζεται η ανάκαμψη των επενδύσεων. Επιπρόσθετα, η αύξηση της ανεργίας, η στασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας και το έλλειμμα κοινωνικής συνοχής που είχαν προκαλέσει οι πολιτικές της Νέας Δημοκρατίας δημιουργούσαν νέους αυστηρούς περιορισμούς στην οικονομική πολιτική. Η νέα κυβέρνηση θα έπρεπε έτσι να αντιμετωπίσει με υψηλή αποτελεσματικότητα πολλαπλούς οικονομικούς στόχους με περιορισμένα μέσα πολιτικής στο χρονικό ορίζοντα που έθετε ο στόχος της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ.

Με αυτά τα δεδομένα, από το 1994-1996 ο Παπανδρέου ακολούθησε και αυτός μια πιο σφιχτή οικονομική πολιτική και τοποθέτησε υπουργό εθνικής οικονομίας τον

⁵¹ Γ. Αργεΐτης (2002), σελ.116-117

Παπαντωνίου . Τότε ήταν που πρώτη φορά το ΠΑΣΟΚ ήρθε σε ρήξη με τον "προηγούμενο εαυτό του", αυτό της δεκαετίας του 1980.

Ίσως έπαιξε σε αυτό έναν ρόλο η τραγική κατάσταση που είχε περιέλθει η ελληνική οικονομία και το ότι διεθνώς οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές φαινόταν απόλυτα επιτυχημένες μετά και την πτώση του ανατολικού μπλοκ, ήδη από το 1989.

Μετά το θάνατο του Α. Παπανδρέου, τον Σεπτέμβριο του 1996 το ΠΑΣΟΚ εκλέγεται ξανά κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Κ. Σημίτη. Η εναλλαγή των δύο προσωπικοτήτων στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ και της κυβέρνησης δεν συνοδεύτηκε από σημαντικές αλλαγές ειδικότερα στους στόχους της οικονομικής πολιτικής, δεδομένης της εθνικής επιλογής ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Ο πολιτικός κύκλος του Σημίτη, 1996- 2000 ήταν ωστόσο κρίσιμος για την πορεία της οικονομίας αφού θα οδηγούσε με θετικό ή όχι αποτέλεσμα στην ένταξη της χώρας μας στην ΟΝΕ. Από αναλυτική και μεθοδολογική σκοπιά είναι λοιπόν σημαντικό να διακρίνουμε τον πολιτικό- εκλογικό κύκλο της κυβέρνησης του Κ. Σημίτη από εκείνον του Α. Παπανδρέου.

3.4 Η διακυβέρνηση του Κ. Σημίτη, 1996- 2000

Υπό τον Κ. Σημίτη τα ελλείμματα αποκλιμακώθηκαν , ο πληθωρισμός επανήλθε σε μονοψήφιο αριθμό μετά από περίπου 20 χρόνια και ο Παπαντωνίου επιχείρησε περισσότερες ιδιωτικοποιήσεις από οποιονδήποτε άλλο υπουργό οικονομικών σε ολόκληρο τον κόσμο. Μετά από αυτή την προσπάθεια, ο Σημίτης έβαλε ψηλότερα τον πήχη με την επέκταση της προσπάθειας για να εισαχθεί η Ελλάδα στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Η προσπάθεια "νοικοκυρέματος" του κράτους συνεχίστηκε. Τα ελλείμματα υποχωρούν θεωρητικά, αλλά στην πραγματικότητα, οι λογιστικές αλχημείες ξεκινούν. Σύμφωνα με τον κρατικό προϋπολογισμό του έτους 2000 (συντάχθηκε στο τέλος του 1999), προβλεπόταν ότι το έλλειμμα για το έτος 1998 θα κλείσει στο 2,5% επί του ΑΕΠ. Επίσης στον ίδιο προϋπολογισμό προβλεπόταν έλλειμμα 1,2% για το 2000. Η χώρα τιθασεύει το έλλειμμα στα χαρτιά και με υποτίμηση 14% της δραχμής το 1998 μπαίνει στον προθάλαμο της ΟΝΕ. Έτσι, τον Μάρτιο του 1998 η δραχμή υποτιμάται και "δένεται" στον ευρωπαϊκό μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών με ισοτιμία 353,109 δραχμές ανά ευρώ. Ενώ το 2001 η Ελλάδα συμμετέχει στην ΟΝΕ κάνοντας την πρώτη ανατίμηση της δραχμής στην ιστορία της (συμβολικό γεγονός) αφού από 353,109 η ισοτιμία

διαμορφώθηκε στις 340,75. Την περίοδο αυτή η ανάπτυξη εκτοξεύεται μετά από πολλά χρόνια σε επίπεδα της τάξης του 4%, οι επενδύσεις αυξάνονται, η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται, η ανεργία μειώνεται, ο πληθωρισμός εκμηδενίζεται και η χώρα εξαφανίζει τα ελλείμματά της. Το δημόσιο χρέος συνεχίζει να αυξάνεται αλλά πλέον δεν αποτελεί πρόβλημα γιατί αυξάνεται παράλληλα και το ΑΕΠ της χώρας με πολύ ταχείς ρυθμούς. Όμως, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, αποδείχθηκε εκ των υστέρων ότι το έλλειμμα του ελληνικού Δημοσίου ήταν 3,7% το 2000. Δηλαδή, η χώρα δεν θα έπρεπε να είναι μέσα στην ΟΝΕ, αφού ουδέποτε είχε έλλειμμα κάτω από το 3% του ΑΕΠ που προέβλεπε η Συνθήκη της Ε.Ε.

Η περίοδος **1996-2004** αποτέλεσε μια ειδικότερη φάση και συνδέθηκε με μια σειρά από χαρακτηριστικά που σε προηγούμενες φάσεις ήταν ανύπαρκτα, και που στη συνέχεια, μετά την κυβερνητική αλλαγή του 2004, άρχισαν πάλι να αμβλύνονται αισθητά. Τα κυριότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά ήταν:

1. Η ύπαρξη ορισμένων μεγάλων πολιτικών στόχων, όπως η σταθεροποίηση μιας οικονομίας που κινούνταν σταθερά στο εκκρεμές πολλαπλών ελλειμμάτων και τέλματος, η ένταξη στην ΟΝΕ, η αντιμετώπιση της ανεργίας, η απορρόφηση των τεράστιων πόρων της ΕΕ, η αναβάθμιση της χώρας στο ευρωπαϊκό σύστημα, η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, η βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία, η επιτυχής ελληνική προεδρία της ΕΕ, η επιτυχία των Ολυμπιακών αγώνων.
2. Η επιδίωξη και υλοποίηση της ονομαστικής σύγκλισης για την ένταξη στην ΟΝΕ, της αναπτυξιακής σύγκλισης (υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης σε σύγκριση με την ΕΕ), και της κοινωνικής σύγκλισης, με την έννοια της σύγκλισης των κοινωνικών δαπανών προς το μέσο επίπεδο της ΕΕ των 15.
3. Η προσέγγιση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό σύστημα, έπειτα από μια μακρά περίοδο περιθωριοποιημένης παρουσίας, και μάλιστα με τρόπο που σε λίγα χρόνια οδήγησε σε μια ταχύτατη ισχυροποίηση της αξιοπιστίας της χώρας στην ευρωπαϊκή, βαλκανική και διεθνή σκηνή.
4. Η πραγματοποίηση εκτεταμένων μεταρρυθμίσεων στην οικονομία και στον δημόσιο τομέα σε σύγκριση με την αδράνεια του παρελθόντος, που επέτρεψε και τις παραπάνω ικανοποιητικές οικονομικές επιδόσεις σε όρους σύγκλισης.

5. Το γεγονός ότι οι αναπτυξιακές και κοινωνικές επιδόσεις για αρκετά χρόνια κινήθηκαν ευθύγραμμα και ανοδικά, χωρίς πτωχεύσεις.⁵²

Πίνακας 3.2 Δημοσιονομικά Μεγέθη, 1989- 1999

Δημοσιονομικά Μεγέθη, 1989-1999				
έτος	Καθαρός δανεισμός	Τρέχοντα έσοδα	Συνολικές δαπάνες	Χρέος γενικής κυβέρνησης ως % ΑΕΠ
1989	-14,4	43,6	43,6	69,9
1990	-16,1	48,2	48,2	80,7
1991	-11,5	44,4	44,4	83,3
1992	-12,8	46,5	46,5	89
1993	-13,8	48,8	48,8	111,6
1994	-10	46,6	46,6	109,3
1995	-10,6	48,3	48,3	110,1
1996	-7,5	45,5	45,5	112,2
1997	-4	42,9	42,9	109,5
1998	-2,5	-	-	-
1999	-1,8	-	-	-

Πηγή: ΥΠΕΘΟ

3.5 Περίοδος 2000-2010 : Η Ελλάδα στο χείλος της καταστροφής

3.5.α Συνέχεια της διακυβέρνησης Σημίτη

Το κύριο στοιχείο της περιόδου της δεύτερης διακυβέρνησης του Κ. Σημίτη, στοιχείο που δεν μπόρεσε να διαχειριστεί η Ελλάδα, ήταν τα χαμηλά επιτόκια. Με την είσοδο της Ελλάδος στην ΟΝΕ τα επιτόκια που δανείζονται οι πολίτες και το κράτος πέφτουν δραματικά. Ήδη από το 1997 ο περισσότερος κόσμος είχε αρχίσει να

⁵² Γιαννίτσης, σελ.63

αυξάνει το δανεισμό του από τις τράπεζες. Από το 2001 και μετά ο Σημίτης θεώρησε ότι πέτυχε το στόχο του και θέλησε να κάνει κάποιες κοινωνικές παροχές.

Παράλληλα, η Ελλάδα ανέλαβε τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 μαζί με μεγάλες οικονομικές υποχρεώσεις. Έτσι σύντομα το κράτος άρχισε να δανείζεται (ήδη από τα τελευταία δύο χρόνια της εποχής Σημίτη) μεγάλα ποσά κυρίως από το εξωτερικό.

Ποσά που προστίθενται σε ένα μεγάλο δημόσιο χρέος.

Η είσοδος της στην ΟΝΕ αποτέλεσε για κάποιους τη διόρθωση των οικονομικών σφαλμάτων του ΠΑΣΟΚ της δεκαετίας του 1980. Παράλληλα, η επιτυχής διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων και η ολοκλήρωση κάποιων μεγάλων έργων κάνουν τη χώρα να «πετάει στα σύννεφα» ξεχνώντας το πρόσφατο παρελθόν της.

3.5.β Η διακυβέρνηση του Κ. Καραμανλή

Σε αυτό το περιβάλλον ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας το 2004 ο Καραμανλής. Η είσοδος της χώρας στην ΟΝΕ, δεν σημαίνει ότι η χώρα είχε λύσει και όλα της τα προβλήματα. Έτσι, τώρα φάνηκαν τα διαρθρωτικά προβλήματα και ανισορροπίες που είχε η χώρα σε σχέση με τον διεθνή ανταγωνισμό. Παρά τις μεγάλες ιδιωτικοποιήσεις, ο στενός δημόσιος τομέας συνέχιζε και λειτουργούσε αναποτελεσματικά ενώ η διαφθορά καθόριζε τις επιχειρηματικές συμφωνίες στην Ελλάδα. Ο Σημίτης ίσως να έκανε ότι καλύτερο μπορούσε στο πλαίσιο που είχε μπροστά του. Ασφαλώς δεν θα μπορούσε να "φτιάξει" μέσα σε 8 χρόνια ανισορροπίες 40 ετών. Ξαφνικά όμως μετά από τους Ολυμπιακούς αγώνες και μετά από 2-3 χρόνια επεκτατικής και "κοινωνικής" οικονομικής πολιτικής (2001-2004), άρχισαν να φαίνονται τα διαρθρωτικά προβλήματα. Η ανταγωνιστικότητα της εργασίας άρχισε να πέφτει, η ανάπτυξη άρχισε να μειώνεται, τα ελλείμματα να αυξάνονται και το δημόσιο χρέος να διογκώνεται. Και όσο αυτός ο φαύλος κύκλος συνεχιζόταν τόσο το δημόσιο δανειζόταν για να χορηγεί "κοινωνικές" παροχές με σκοπό να αναπληρώσει την αγοραστική δύναμη που χανόταν λόγω της έλλειψης ανταγωνιστικότητας. Άλλωστε οι διεθνείς συνθήκες μετά το 2001 είχαν αρχίσει να αλλάζουν. Η ύφεση της παγκόσμιας οικονομίας αποτέλεσε αρχικώς τροχοπέδη. Μετά από το 2003 που η ανάπτυξη επανήλθε διεθνώς οι αδυναμίες της Ελλάδας άρχισαν να βαραίνουν τις πλάτες των Ελλήνων πολιτών.

Συνεπώς, αργά και σταθερά η έλλειψη ανταγωνιστικότητας, το αυξημένο δημόσιο χρέος, η μειωμένη παραγωγικότητα σε σχέση με τον διεθνή ανταγωνισμό, τα μεγάλα

ελλείμματα λόγω "κοινωνικών" παροχών και ολυμπιακών αγώνων, η νέα οικονομική κρίση που άρχισε να φαίνεται από το 2007 συν η γενικευμένη αδράνεια της ΝΔ και της κυβέρνησης Καραμανλή έφεραν την οικονομία στο χείλος του γκρεμού.

Το 2004 ο Αλογοσκούφης ξεκινά την περίφημη απογραφή. Το έλλειμμα του 2004, όπως το είχε προϋπολογίσει ο υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών, Νίκος Χριστοδουλάκης -στον προϋπολογισμό του 2003- προβλεπόταν στο 1,2%.

Αναλαμβάνοντας ο νέος υπουργός Γ. Αλογοσκούφης έκανε απογραφή και το προσδιόρισε σε 2,95%. Όμως επενέβη η Eurostat ύστερα από χρόνια και αποδείχθηκε ότι το έλλειμμα ήταν 7,5%. Ο πρώην υπουργός είχε κρύψει δαπάνες, οι οποίες ξέφυγαν εντελώς λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων.

Ο πρώην υπουργός Οικονομικών Γ. Αλογοσκούφης το 2004, εκτός από την απογραφή, έκανε κι ένα λογιστικό τρικ. Σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, ζητήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να γίνει μέτρηση του ΑΕΠ με έναν νέο κανονισμό. Στην αναθεώρηση, που οδήγησε σε αύξηση του ΑΕΠ κατά περίπου 25% από το 2000, συνυπολογίστηκαν έρευνες για τη μαύρη οικονομία στο εμπόριο, τις μεταφορές, τα ξενοδοχεία, τις κατασκευές, τα στοιχεία μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων. Με άλλα λόγια, η κυβέρνηση αύξησε την αξία των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών της χώρας (ΑΕΠ), προσθέτοντας αξία (εισόδημα), το οποίο όμως δεν μπορούσε να "εντοπίσει" και να φορολογήσει. Και ταυτόχρονα διόγκωνε τις δανειακές υποχρεώσεις, οι οποίες ήταν πραγματικές και απαιτητές από τους πιστωτές.

Με αφορμή την πιστωτική κρίση στις ΗΠΑ το 2007, η παγκόσμια οικονομία άρχισε να προσαρμόζεται σε χαμηλότερα επίπεδα δανεισμού. Όσοι είχαν δανείσει άρχιζαν να ζητούν τα λεφτά τους πίσω, γιατί πίστευαν ότι δεν θα τα πάρουν. Αυτοί που είχαν δανειστεί αντιμετώπιζαν προβλήματα αποπληρωμής των υποχρεώσεών τους, γιατί η οικονομική δραστηριότητα προσαρμοζόταν σε χαμηλότερα επίπεδα. Έτσι, προσγειώθηκαν απότομα ολόκληρες οικονομίες που είχαν στηθεί ή υπερανάπτυχθεί με δανεικά, όπως ήταν η Ισλανδία, το Ντουμπάι και η Ιρλανδία. Ακολούθησε η Ελλάδα. Η κυβέρνηση Καραμανλή δεν έλαβε καμία πρόνοια για το έλλειμμα, το οποίο μεγάλωνε. Το αντιλήφθηκε μόνο λίγο πριν από τις εκλογές, όταν έλαβε κάποια μέτρα. Το χειρότερο ήταν ότι έκρυβε την πραγματικότητα. Ακόμη και το έλλειμμα του 2006 - που ο Αλογοσκούφης έλεγε ότι είχε μειωθεί στο 2,9% - αποδείχθηκε ότι ήταν 3,6% σύμφωνα με τα στοιχεία που έστειλε η σημερινή

κυβέρνηση στις Βρυξέλλες τον Μάρτιο του 2010. Το 2008 το έλλειμμα ανεβαίνει στο 7,7%.

Ο δανεισμός της Ελλάδος ακολούθησε την εξής πορεία τα τελευταία χρόνια:

§ 1996-2001=29δισ.ευρώ

§ 2001-2004=43δισ.ευρώ

§ 2004-2009=186δισ.ευρώ

μεγέθη που δείχνουν ότι από το 2004 και μετά η χώρα έχασε κάθε έλεγχο του δανεισμού της.

3.5.γ Η διακυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου από το 2009 – σήμερα

Οι μηχανισμοί των αγορών είδαν αμέσως την αχίλλειο πτέρνα της ελληνικής οικονομίας, τα δυσανάλογα χαμηλά επιτόκια και το τεράστιο πλέον δημόσιο χρέος. Τα spreads άρχισαν να ανεβαίνουν, κάτι που θα οδηγούσε με μαθηματική βεβαιότητα σε παύση πληρωμών και αδυναμία πληρωμής ομολόγων. Αυτό έγινε εμφανές από τον Οκτώβριο του 2008 όταν κυβερνούσε ο Καραμανλής. Ο Καραμανλής τότε βρέθηκε σε μια πρωτοφανή κατάσταση όπου αισθανόταν ότι είχε μια βόμβα στα χέρια του έτοιμη να σκάσει.

Το ύψος του ελλείμματος για το 2009 όδευε σε επίπεδα ανώτερα του 12% (αναθεωρήθηκε προσφάτως σε 13,6%). Τότε άρχισαν τα δεινά για τη χώρα. Η νέα κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου δεν μπόρεσε να κατανοήσει τη σοβαρότητα της κατάστασης. Προσπάθησε, περισσότερο μέσω της διπλωματικής οδού, να εξασφαλίσει συμπάθεια, αλλά καθυστέρησε αδικαιολόγητα στη λήψη μέτρων. Έτσι, οι ιδιωτικές διεθνείς εταιρείες αξιολόγησης του χρέους (κρίνουν εάν μία εταιρεία ή ένα κράτος έχει τη δυνατότητα να αποπληρώσει τα δάνεια και βαθμολογούν αναλόγως) υποβάθμισαν άμεσα την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας και στη συνέχεια των τραπεζών, οι οποίες τόσα χρόνια χρηματοδοτούσαν το δημόσιο χρέος (αγόραζαν ομόλογα του ελληνικού Δημοσίου). Η υποβάθμιση οδήγησε σε ρευστοποιήσεις ελληνικών ομολόγων προκαλώντας άνοδο των αποδόσεων. Έτσι, ανέβηκαν και τα επιτόκια που η χώρα είναι υποχρεωμένη να πληρώνει προκειμένου να πάρει νέα δάνεια. Τα παραπάνω δημιούργησαν την κρίση του ελληνικού χρέους,

που οδήγησαν στο ΔΝΤ. Τα μέτρα που λήφθηκαν είναι εξαιρετικά σκληρά κι η αποτελεσματικότητά τους αβέβαιη.

Τα μέτρα που έχουν ληφθεί και οι προοπτικές για την πιθανότητα ανάκαμψης της χώρας θα εξεταστούν σε επόμενο κεφάλαιο

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η εξέλιξη του χρέους, από το 1980 ως σήμερα.

Πίνακας 3.3 : Δημόσιο χρέος 1970-2010 “ Η ελληνική οικονομία σε αριθμούς”

	Σύνολο Κεντρικής Διοίκησης	Σύνολο Κεντρικής Διοίκησης % ΑΕΠ	Γενική Κυβέρνησης	Γενική Κυβέρνησης % ΑΕΠ	
1970	63,8	21,3	74	24,8	1970
1971	72,2	21,9	82	24,8	1971
1972	87,5	23,2	98	25,9	1972
1973	94,3	19,5	106	21,9	1973
1974	114,3	20,3	128	22,7	1974
1975	150,8	22,4	166	24,7	1975
1976	182,6	22,1	199	24,1	1976
1977	215,7	22,4	233	24,2	1977
1978	341,4	29,4	380	31,0	1978
1979	394,6	27,6	415	29,0	1979
1980	473,8	27,7	488	23,8	1980
1981	672,0	32,8	702	34,2	1981
1982	929,0	36,1	997	38,7	1982
1983	1.289,0	41,2	1.365	44,3	1983
1984	1.883,0	49,5	2.025	53,2	1984
1985	2.673,0	57,9	2.385	51,6	1985
1986	3.230,0	58,6	3.584	65,0	1986
1987	4.048,0	64,5	4.538	72,4	1987
1988	5.383,0	58,7	6.034	65,8	1988
1989	6.699,0	61,5	7.543	69,2	1989
1990	8.383,0	71,4	11.848	90,1	1990
1991	12.335,0	76,0	14.980	92,3	1991
1992	15.557,0	82,9	18.530	98,7	1992
1993	23.430,6	110,9	23.592	111,6	1993
1994	28.093,0	117,1	28.223	109,3	1994
1995	31.981,4	117,4	29.603	108,7	1995
1996	106,4 €	121,1	97,8 €	111,3	1996
1997	114,6 €	117,8	110,8 €	114,0	1997
1998	121,9 €	115,3	118,9 €	112,4	1998
1999	129,2 €		128,5 €	112,3	1999
2000	148,8 €	109,2	138,8 €	101,8	2000
2001	160,6 €	109,7	151,8 €	103,7	2001
2002	171,0 €	109,2	158,9 €	101,5	2002
2003	182,4 €	105,8	167,7 €	97,3	2003
2004	201,2 €	108,3	183,2 €	98,6	2004
2005	215,4 €	110,3	195,4 €	100,0	2005
2006	228,2 €	107,5	204,4 €	97,1	2006
2007	239,7 €	105,8	216,4 €	95,6	2007
2008	262,1 €	109,6	237,2 €	99,2	2008
2009*	300,8 €	125,3	272,3 €	113,4	2009*
2010*	328,3 €	133,6	294,0 €	120,4	2010*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ
(1974 - 1980)

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
(1981 - 1989)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΗΤΣΙΟΤΑΚΗΣ
(1990 - 1993)

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
(1993 - 1996)

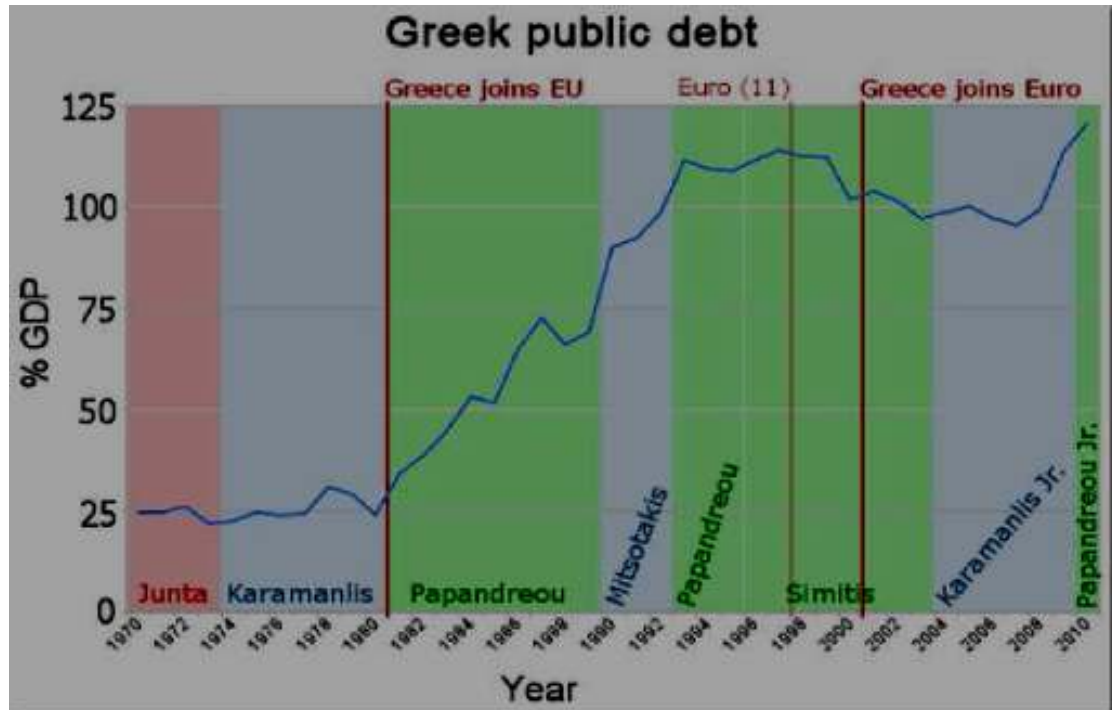
ΚΩΣΤΑΣ ΣΗΜΙΤΗΣ
(1996 - 2004)

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ
(2004 - 2009)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

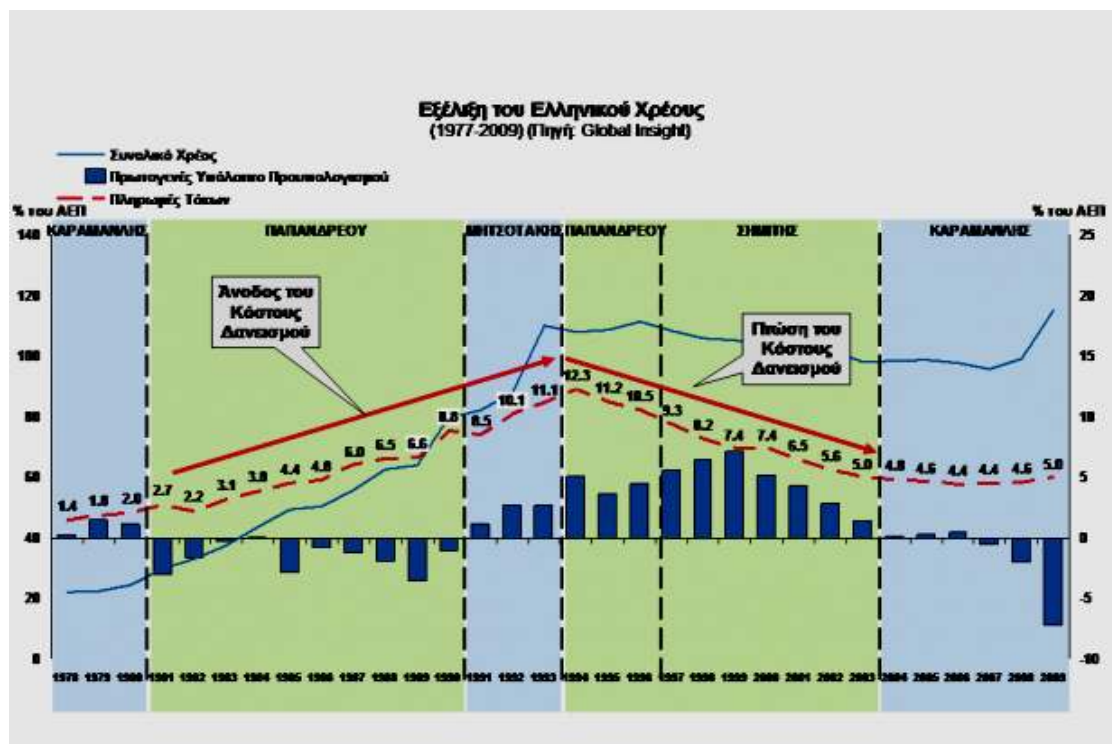
Πηγή: economics.gr

Διάγραμμα 3.4: Η εξέλιξη του δημόσιου χρέους σε συνάρτηση με την εκάστοτε κυβέρνηση

Πηγή: thenetwar.com

Διάγραμμα 3.5: Η εξέλιξη του ελληνικού χρέους

«There is no means of avoiding the final collapse of a boom brought about by credit expansion. The alternative is only whether the crisis should come sooner as a result of a voluntary abandonment of further credit expansion, or later as a final and total catastrophe of the currency system involved». Ludwig von Mises, *Human Action*, 1949

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008 ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ

Το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα το 2008, ήρθε αντιμέτωπο με μια σημαντική κρίση, τη χειρότερη, όπως έχει χαρακτηριστεί, μετά το μεγάλο “κραχ” του 1929. Η κρίση έγινε ορατή τον Σεπτέμβρη του 2008 με τη κατάρρευση, τις συγχωνεύσεις και τις κρατικοποιήσεις χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων μεγάλου μεγέθους και μακράς ιστορίας (Lehman Brothers και Wachovia Bank στην πρώτη κατηγορία, Merrill Lynch και Bear Sterns στη δεύτερη και, Fannie Mae και Freddie Mac στην τρίτη). Είναι αξιοσημείωτο ότι σημάδια της επερχόμενης κρίσης υπήρχαν από το 2006 ,σημάδια στα οποία όμως δεν δόθηκε η απαιτούμενη προσοχή.

Όπως το 1929, έτσι και το 2008, το επίμαχο θέμα ήταν αν η πτώση των χρηματιστηρίων κατά 50-70% θα οδηγήσει ή όχι σε ύφεση την πραγματική οικονομία. Πρόσφατες χρηματιστηριακές κρίσεις, όπως η φούσκα των dots το 2001 ή η χρηματιστηριακή πτώση κατά 40% το 2003, άφησαν ανεπηρέαστη την πραγματική οικονομία. Το 2008 όμως, η κρίση πέρασε γρήγορα στην πραγματική οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ευρώπης, της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και του υπόλοιπου κόσμου επηρεάζοντας παντού το εμπόριο και τις επενδύσεις, την κατανάλωση, τις θέσεις εργασίας και το βιοτικό επίπεδο .Τα παραδοσιακά εργαλεία της νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής αποδείχτηκαν ανεπαρκή για την πρόληψη και αντιμετώπιση της κατάστασης. Παρά τη μεγάλη διοχέτευση

ρευστότητας εκ μέρους των κεντρικών τραπεζών, παρά τη μείωση των επιτοκίων και παρά τη διεύρυνση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, η παγκόσμια οικονομία βυθίστηκε σε βαθιά ύφεση. Η κατάρρευση της Lehman Brothers ,τέταρτης μεγαλύτερης επενδυτικής τράπεζας των ΗΠΑ, την 15^η Σεπτεμβρίου 2008, σκόρπισε πανικό και ουσιαστικά πάγωμα της διατραπεζικής αγοράς επεκτείνοντας ραγδαία την κρίση και στην πραγματική οικονομία μέσω του καναλιού του τραπεζικού συστήματος και της «πιστωτικής ασφυξίας»(credit crunch) που προκλήθηκε.

Τέλος, η χρηματοπιστωτική κρίση είχε συστημικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι προήλθε από και έπληξε τα ίδια τα στοιχεία που συνθέτουν τον πυρήνα του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος ρύθμισης του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Συστημική με την έννοια ότι γεννήθηκε από τα στοιχεία και τις σχέσεις που συνθέτουν τον πυρήνα του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος, με την έννοια ότι πλήττει το ισχυρότερο κέντρο οργάνωσης του υποδείγματος: τις αγορές και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα των ΗΠΑ και της Βρετανίας που ήταν οδηγητικοί κόμβοι του συνολικού συστήματος για την οργάνωση αγορών, τη μεσολάβηση σε αυτές και την προώθηση χρηματοοικονομικών εργαλείων.⁵³

4.1 Η εμφάνιση της κρίσης

Η κρίση εκδηλώθηκε πρωτίστως στον χρηματοπιστωτικό τομέα, στο δίκτυο επενδυτικών τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και συμβατικών τραπεζών, και στο χρηματιστήριο. Εκτιμάται ότι, ενώ οι "τοξικοί τίτλοι" ήταν περίπου 3 τρισεκατομμύρια δολάρια, η απαξίωση των τίτλων, που ήταν στα χέρια Αμερικάνων ιδιωτών, έφθασε τα 13 τρισεκατομμύρια δολάρια, όσο περίπου ένα ΑΕΠ των ΗΠΑ.⁵⁴

Η κατάρρευση της αγοράς των επικίνδυνων στεγαστικών δανείων, όπως και των ομολόγων καλυμμένων με αυτά άρχισε με την αύξηση των επιτοκίων της Κεντρικής

⁵³ Βασικό χαρακτηριστικό του νεοφιλελεύθερου πλαισίου ρύθμισης της ΧΠ σφαίρας αποτελεί η ανάπτυξη της εξωτραπεζικής χρηματοδότησης του δημόσιου χρέους και των επιχειρήσεων από τις διεθνείς αγορές. Η άνοδος των τιμών κατοικίας, η χορήγηση subprime δανείων, η τιτλοποίηση, η αξιολόγηση των τίτλων κλπ. Δεν είναι αιτίες αλλά μορφές εμφάνισης και μέσα εκδίπλωσης των στοιχείων και των σχέσεων που συγκροτούν το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα. Σ.Λαπατσιώρας- Γ.Μηλιός

⁵⁴ Γ. Σταθάκης,28/02/2010 ,Η αμερικανική κρίση και η πολιτική Ομπάμα

Τραπεζής των Η. Π.Α (από 1% τον Ιούνιο του 2004 σε 5,25% τον Αύγουστο του 2006). Η αύξηση του επιτοκίου έκανε αδύνατη την πληρωμή των δόσεων των εν λόγω δανείων, η οποία οδήγησε σε κατάσχεση κατοικιών.⁵⁵ Τα σχετικά υψηλά επιτόκια και οι κατασχέσεις προκάλεσαν την διακοπή των αγορών κατοικιών και τη σοβαρή μείωση των τιμών σε επίπεδα που δεν ήταν δυνατή πλέον η εξυπηρέτηση των δανείων ακόμη και με κατασχέσεις. Έτσι, χρεοκόπησαν οι τράπεζες που χορήγησαν επικίνδυνα στεγαστικά δάνεια ή που διέθεταν ομόλογα καλυμμένα με τα εν λόγω δάνεια. Η χρεοκοπία των τραπεζών οδήγησε στη μεγάλη μείωση της εμπιστοσύνης στο χρηματοοικονομικό σύστημα της χώρας και στην οικονομική κρίση των Η. Π.Α όπως και της Μ. Βρετανίας.

Η κατάρρευση της αγοράς ακινήτων συνεπάγεται τον περιορισμό της δραστηριότητας ή και την διακοπή λειτουργίας πολλών κλάδων της οικονομίας που παράγουν ή εμπορεύονται οικοδομικά υλικά ή εξοπλισμούς κατοικιών. Ο περιορισμός της δραστηριότητας ή η διακοπή της λειτουργίας πολλών κλάδων της οικονομίας προκαλεί ανεργία και μείωση εισοδήματος. Η μείωση εισοδήματος προκαλεί τη μείωση της ζήτησης πολλών προϊόντων και υπηρεσιών της άμεσου καταναλωσέως που οδηγεί σε ένα δεύτερο κύμα ανεργίας και μείωσης του εισοδήματος. Αυτή η διαδικασία συνεχίζεται επηρεάζοντας σταδιακά δυσμενώς σχεδόν όλους τους κλάδους οικονομίας έως ότου η οικονομική ύφεση φθάσει στο τέλος της. Η κρίση μεταδίδεται διαδοχικά και σε όλες τις χώρες του κόσμου. Αρχικά η ανεργία και η μείωση του εισοδήματος μεταδίδεται στις χώρες από τις οποίες η εν κρίσει χώρα εισάγει πολλά προϊόντα ή και υπηρεσίες. Στη συνέχεια επηρεάζονται όλες οι χώρες του κόσμου διότι όλες αποτελούν μια αγορά και κάθε μια εξαρτάται και επηρεάζεται από τις άλλες στις οποίες εξάγει προϊόντα και υπηρεσίες. Η κρίση δεν πλήττει όλες τις χώρες με την ίδια ένταση, λόγω διαφόρου δομής της οικονομίας τους.

Αυτό που προκύπτει ως πρώτο συμπέρασμα για τα κύρια αίτια της κρίσης είναι ότι η παγκοσμιοποίηση των οικονομιών και των αγορών χρήματος και κεφαλαίου και η

⁵⁵Κάτι ανάλογο συνέβη και τη δεκαετία του 1920, οπότε ο δανεισμός, πέρα από τις δύο κλασικές μορφές του, τον δανεισμό των επιχειρήσεων και των καταναλωτών, περιελάμβανε δύο νέους δυναμικούς τομείς: την κατοικία και τις μετοχές. Η Φλόριντα επεκτεινόταν από νωρίς με εντυπωσιακούς ρυθμούς, υποσχόμενη “ζεστές διακοπές” και “παραθερισμό”. Αυτή η κερδοσκοπική στεγαστική φούσκα ξέσπασε νωρίς, ήδη από το 1927, όταν κατέρρευσε η αγορά ακινήτων στην Φλόριντα.

διεθνοποίηση των οικονομικών και των χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων τις δύο τελευταίες δεκαετίες δεν συνοδεύθηκαν από την αντίστοιχη απαιτούμενη παράλληλη αναβάθμιση, διεθνοποίηση και τον κατάλληλο συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών, της εποπτείας και του ρυθμιστικού πλαισίου λειτουργίας του διεθνούς χρηματοπιστωτικού χώρου. Παράλληλα, υποβαθμίστηκε η σημασία δυναμικών και πολύπλοκων φαινομένων, που βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη στον χρηματοπιστωτικό χώρο. Κυρίως, δεν έγιναν αντιληπτοί από τις αρχές, οι συστημικοί κίνδυνοι, που προέκυπταν από την αλόγιστη, υπερτροφική ανάπτυξη του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού χώρου, με αποτέλεσμα οι σημαντικές ζημιές του κλάδου, που προέκυψαν, να επιβαρύνουν, τελικά, τους φορολογούμενους πολίτες για τις επόμενες δεκαετίες.

4.2 Αίτια

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά οι κύριες αιτίες και επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης στη διεθνή κοινότητα.

Στις Η.Π.Α. η βιομηχανία ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων εισήγαγε καινοτόμα προϊόντα καθιστώντας εύκολη την πρόσβαση των καταναλωτών στην πίστωση ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων και οδηγώντας στην αύξησή τους. Συγκεκριμένα, οι αλλαγές στην αξιολόγηση των δανειοληπτών έδωσαν την ευκαιρία χορήγησης ενυπόθηκου δανεισμού σε δανειολήπτες που συγκαταλέγονταν στην κατηγορία υψηλού κινδύνου και που προηγουμένως ήταν αδύνατον να λάβουν δάνειο. Αυτή η αγορά των ενυπόθηκων δανείων ξεκίνησε το 1996 και κορυφώθηκε το 2006.

Η χρηματοπιστωτική κρίση ξεκίνησε τον Αύγουστο του 2007 στις Η.Π.Α. από την αδυναμία μεγάλων ομάδων του πληθυσμού να αποπληρώσουν τα δάνεια και όταν οι τράπεζες υπέφεραν από έλλειψη ρευστού. Οι ρίζες της κρίσης ανάγονται πολύ περισσότερο και υπάρχουν διάφορες απόψεις σχετικά με τις θεμελιώδεις αιτίες.

Μια δεύτερη αιτία είναι οι λεγόμενες τοξικές υποθήκες (toxic mortgages). Το συντριπτικό μερίδιο της υπερβατικής αύξησης των τιμών των κατοικιών των Η.Π.Α. και τα ανοίγματα, σε σχέση με την υποθήκη εισοδήματα, έχει συμβεί στις αγορές των περιοριστικών χρήσεων της γης.

Μια πιθανή και σημαντική αιτία, που δεν αναφέρθηκε παραπάνω, μπορεί να είναι οι διεθνείς ανισορροπίες μεταξύ των χωρών του πλανήτη όσον αφορά την εσωτερική τους αποταμίευση και επένδυση. Συγκεκριμένα, ορισμένες χώρες έχουν εμφανίσει

μεγάλα πλεονάσματα, όπως η Κίνα, η Γερμανία και η Ιαπωνία, ενώ άλλες χώρες παρουσιάζουν μεγάλα ελλείμματα, όπως οι Η.Π.Α. και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, τα εξωτερικά ελλείμματα των Η.Π.Α. αντικατοπτρίζονται από τα εσωτερικά ελλείμματα στα νοικοκυριά και την κυβέρνηση

Μια άλλη αιτία που πρέπει να σημειωθεί, είναι το γεγονός ότι είναι σχεδόν αδύνατον να κάνουν οι επενδυτές πάντοτε βέλτιστες επιλογές, αφού υποφέρουν από «περιορισμένο ορθολογισμό» (bounded rationality), καθώς και περιορισμένη ικανότητα αυτοελέγχου. Επομένως οι ρυθμιστικές αρχές θα πρέπει να βοηθούν τους ανθρώπους να διαχειρίζονται αποτελεσματικότερα την πολυπλοκότητα των επενδύσεων και των χρηματαγορών μέσω της καλύτερης ενημέρωσης και της ενίσχυσης της οικονομικής σύνεσης. Παράλληλα τα έξω-χρηματοπιστηριακά παράγωγα υπόκεινται σε μη-κανονιστικές, μη- ρυθμιστικές και γενικά σε «άναρχες» καταστάσεις, όπου οι πληροφορίες για δυνητικές εκθέσεις στο ρίσκο και κίνδυνο είναι περιορισμένες για τις ρυθμιστικές αρχές και τους συμμετέχοντες στην αγορά. Αυτό εξηγεί και τις παρεμβάσεις των Bear Stearns και AIG. Η υπερβολική μόχλευση ή χρήση δανειακών κεφαλαίων (Financial Leverage) μεγέθυνε τις επιπτώσεις της στεγαστικής ύφεσης και η διατραπεζική πιστωτική αγορά περιορίστηκε. Επιπλέον, το σύστημα αμοιβών στο χρηματοπιστωτικό τομέα (Bonus) με τη δομή των (υπερ) αμοιβών των στελεχών έδινε ιδιαίτερη σημασία στη βραχυπρόθεσμη κερδοφορία σε βάρος της μακροπρόθεσμης εταιρικής κερδοφορίας. Επομένως, τα στελέχη λάμβαναν υπόψη μόνο τους βραχυπρόθεσμους κινδύνους αδιαφορώντας για τις μακροχρόνιες επιπτώσεις τους στην εταιρία. Αυτό ουσιαστικά έθετε κίνητρα για αλόγιστη χορήγηση στεγαστικών δανείων, ανεξάρτητα από τον πιστοληπτικό κίνδυνο των δανειοληπτών (NINJA δάνεια: No- Income, No-job, No-Assets), καλύπτοντας μάλιστα 100% της αξίας του ακινήτου.

Επίσης, ο δημοσιονομικός κανονισμός στις Η.Π.Α. είναι διασκορπισμένος σε πολλές υπηρεσίες, όπου η καθεμιά έχει ευθύνη για μια συγκεκριμένη κατηγορία χρηματοπιστωτικού ιδρύματος με αποτέλεσμα κανένας οργανισμός ή υπηρεσία να είναι καλά τοποθετημένη για να παρακολουθεί με συνέπεια και επιτυχία τα προβλήματα σε ένα ευρύ αναδυόμενο σύστημα. Οι παραπάνω αιτίες βρήκαν γόνιμο έδαφος και στο απελευθερωμένο κανονιστικό πλαίσιο. Το 1999, με την κατάργηση του νόμου Glass Steagall, υιοθετήθηκε το δόγμα της αυτορρύθμισης των επενδυτικών τραπεζών. Επιπρόσθετα, υιοθετήθηκε και η μετακίνηση σχετικών δραστηριοτήτων

εκτός του ισολογισμού, μειώνοντας την ικανότητα της αγοράς να αποτιμήσει το μέγεθος του κινδύνου. Τέλος, η διάσωση του Long Term Capital Management (LTC) το 1998 δημιούργησε προσδοκίες πως η Κεντρική Τράπεζα δεν θα άφηνε πιστωτικά ιδρύματα να καταρρεύσουν.⁵⁶

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, είναι εμφανής η “πορεία” της κρίσης: αρχικά η προσφορά ακινήτων ξεπέρασε τη ζήτηση τους, οδηγώντας σε πτώση των τιμών που με τη σειρά της δημιούργησε αρνητική καθαρή θέση στους δανειολήπτες στεγαστικών δανείων (8,8 εκατ. ιδιοκτήτες είχαν μηδενική ή αρνητική θέση, έχοντας κίνητρο να παύσουν να αποπληρώνουν το δάνειο, εγκαταλείποντας το ακίνητο στην τράπεζα). Τον Μάιο του 2008 τα ακίνητα στις ΗΠΑ έχασαν 18,4% της αξίας τους σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του 2006. Περαιτέρω, η αύξηση των επιτοκίων μετά την αρχική περίοδο χάριτος χαμηλών επιτοκίων δυσχέραινε τη διατήρηση του ακινήτου στα χέρια του αρχικού επενδυτή, οδηγώντας σε μαζικές πωλήσεις σε χαμηλές τιμές. Το αποτέλεσμα ήταν οι κάτοχοι των τιτλοποιημένων ⁵⁷δανείων να μην εισπράξουν τις ταμειακές ροές που ανέμεναν (τόκους και κεφάλαιο) με αποτέλεσμα τα εταιρικά ομόλογα που είχαν χρηματοδοτήσει τα τιτλοποιημένα δάνεια να υποστούν σημαντική μείωση της βαθμολογίας τους, σημαντική αύξηση των απαιτούμενων επιτοκίων τους και υποτίμηση της αξίας τους, πράγμα που οδήγησε στην κατάρρευση των διαμεσολαβητικών οργανισμών. Το σημαντικότερο όμως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν η άρση της εμπιστοσύνης μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών στη διατραπεζική αγορά που οδήγησε στην κρίση ρευστότητας.

4.3 Επιπτώσεις

Το βέβαιο είναι ότι δεν υπάρχει μόνο μια αιτία, αλλά επέδρασαν διαχρονικά, σωρευτικά και συνδυαστικά, με διαφορετική ένταση, πολλαπλοί ρυθμιστικοί,

⁵⁶ Χ.Καμπολη, Ν.Γ. Τραυλου, *Τα βασικότερα αίτια αυτής της κρίσης είναι: Πέντε βασικές αιτίες της χρηματοπιστωτικής κρίσης*

⁵⁷ Η τιτλοποίηση είναι ένας μηχανισμός μετακίνησης στεγαστικών δανείων από τον ισολογισμό των εμπορικών και αποταμιευτικών τραπεζών στους ισολογισμούς άλλων διαμεσολαβητικών χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Ο μηχανισμός της τιτλοποίησης δημιουργεί δύο προβλήματα: 1^{ον} αφαιρεί από τον παραδοσιακό τραπεζίτη, το κίνητρο σωστής αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου του δανειολήπτη αφού ο κίνδυνος αυτός μεταφέρεται σε άλλους οργανισμούς. 2^{ον}, οι διαμεσολαβητικοί οργανισμοί που δέχονται τα τιτλοποιημένα δάνεια, τα χρηματοδοτούν με υψηλούς δείκτες υποχρεώσεων προς ίδια κεφάλαια, εκδίδοντας εταιρικά ομόλογα.

εποπτικοί, χρηματοοικονομικοί, ψυχολογικοί και πολιτικοί παράγοντες. Επίσης, η παγκοσμιοποίηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος έχει δημιουργήσει σημαντικές αλληλεξαρτήσεις αγορών, οικονομικών και χωρών σε τέτοιο βαθμό, που τοπικές χρηματοοικονομικές κρίσεις μεταφέρονται με μεγάλη ταχύτητα και ένταση στο υπόλοιπο διεθνές χρηματοπιστωτικό χώρο, ενώ ακόμα πιο εντυπωσιακή είναι η ταχύτητα μεταφοράς της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην πραγματική οικονομία σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Ο πανικός, που προκλήθηκε από την πτώχευση της Lehman Brothers, οδήγησε αμέσως το παγκόσμιο τραπεζικό σύστημα σε τεράστια κρίση ρευστότητας, με φυγή καταθέσεων προς ασφαλέστερες εναλλακτικές επενδύσεις και πάγωμα των διατραπεζικών αγορών και των αγορών χρήματος και κεφαλαίου.

Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε κάθετη μείωση των χρηματοδοτήσεων της οικονομίας και του παγκόσμιου εμπορίου στην προσπάθεια αντιμετώπισης της κρίσης ρευστότητας. Οι επιχειρήσεις, ταυτόχρονα, υπό το βάρος των αρνητικών προσδοκιών και της ψυχολογίας και εκτιμώντας, παράλληλα, ότι η ζήτηση θα μειωθεί αισθητά και ότι η ρευστότητα θα περιοριστεί σημαντικά, προχώρησαν σε απότομη και δραστική μείωση των αποθεμάτων, απολύσεις προσωπικού και μειώσεις κόστους και παραγωγής με αποτέλεσμα η ανεργία να καλπάζει σε σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, μετατράπηκε ταχύτατα σε παγκόσμια ύφεση.

Η κρίση αυτή φέρνει στην επιφάνεια παλιές αλλά και νέες αντιθέσεις που γεννήθηκαν μετά την κατάρρευση των θεσμών του Breton Woods στην πορεία της απορρύθμισης και της απελευθέρωσης των αγορών, καθώς και της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Υπάρχουν λοιπόν ισχυροί λόγοι να θεωρήσουμε ότι η κρίση του 2008 εγγράφεται ήδη στην ιστορία ως η πρώτη μεγάλη κρίση του νεοφιλελευθερισμού.

Ακόμα και οι Η.Π.Α. που πριν την κρίση ακολουθούσαν μια νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική χωρίς κρατική παρέμβαση, κατά τη διάρκεια της κρίσης δε δίστασαν να παρέμβουν σθεναρά κρατικοποιώντας μάλιστα και κάποιες τράπεζες. Μετά το ξέσπασμα όμως της χρηματοπιστωτικής κρίσης οι επιπτώσεις εξαπλώθηκαν διεθνώς και στην πραγματική οικονομία, όπως η μείωση της ζήτησης και του διεθνούς εμπορίου, η μείωση του Α.Ε.Π., όπου μάλιστα το Α.Ε.Π. σημείωσε

αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης σχεδόν σε όλες τις χώρες διεθνώς. Επιπλέον, σημειώθηκε μια σημαντική οπισθοχώρηση της βιομηχανικής παραγωγής μείωση των εισαγωγών και των εξαγωγών από τις αναδυόμενες οικονομίες της Βραζιλίας, Ρωσίας, Ινδία και Κίνας (BRICs) με αποτέλεσμα την περαιτέρω συρρίκνωση της διεθνούς οικονομίας και την ραγδαία αύξηση των απολύσεων, περικοπών και της ανεργίας. Η αύξηση του παγκοσμίου ΑΕΠ επιβραδύνθηκε απότομα στο 3,2% το 2008, από 5,2% που ήταν το 2007 και σε ραγδαία πτώση κατά 1,1% το 2009. Ταυτόχρονα, η αύξηση του παγκοσμίου εμπορίου αγαθών επιβραδύνθηκε στο 3,2% το 2008, από 6,6% που ήταν το 2007 και 9,3% το 2006, για να σημειώσει δραματική πτώση κατά 11,9% το 2009. Η πρωτοφανής εξάπλωση και μέγεθος της οικονομικής κρίσης ανάγκασε και οδήγησε στην συντονισμένη αντίδραση των κυβερνήσεων και των κεντρικών τραπεζών προκειμένου να αποφευχθεί περαιτέρω όξυνση της κατάστασης και να εξομαλυνθεί και να υπάρξει σταδιακή αποκατάσταση των συνθηκών της παγκόσμιας οικονομίας.

Οι κεντρικές τράπεζες των κρατών επενέβησαν συγχρονισμένα με σκοπό να εξασφαλίσουν ρευστότητα με εγγυήσεις και περιόρισαν την αστάθεια στα επιτόκια της βραχυπρόθεσμης αγοράς. Η Fed προέβη σε μείωση επιτοκίων, ενώ η Ευρωπαϊκή Κεντρική τράπεζα (ΕΚΤ) πάγωσε τις αυξήσεις και άρχισε να προσανατολίζεται σε πιθανές μειώσεις. Αν οι ΗΠΑ αντιμετώπιζαν τη χρηματοπιστωτική κρίση εμμένοντας δογματικά στην αρχή της «αυτορρύθμισης» των τραπεζών και της «δημιουργικής καταστροφής» των αποτυχημένων, όπως υπεδείκνυν οι πατριάρχες του νεοφιλελευθερισμού, αν δεν προχωρούσαν στην ενεργό παρέμβαση του κράτους και τη διοχέτευση δημόσιου χρήματος και πολιτικής στήριξης, τώρα οι μεγαλύτερες τράπεζες των ΗΠΑ θα είχαν χρεοκοπήσει και το χρηματοπιστωτικό σύστημα ενδεχομένως θα είχε καταρρεύσει.

4.4 Μέτρα για την ανάκαμψη

Στις αρχές του φθινοπώρου του 2008, το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα έφθασε ένα βήμα πριν από την πλήρη κατάρρευση του, εξέλιξη που αν δεν είχε αποφευχθεί, θα δημιουργούσε ανυπολόγιστες αρνητικές συνέπειες για την παγκόσμια οικονομία και την ευημερία των πολιτών. Η κρίση αιφνιδίασε κυβερνήσεις, κεντρικές τράπεζες

και διεθνείς οργανισμούς . Οι Αρχές, όμως, αντέδρασαν άμεσα και συντονισμένα, έχοντας πάρει πολύτιμα μαθήματα από την Μεγάλη Ύφεση του 1929.⁵⁸

Η αντίδραση σχεδόν όλων των κυβερνήσεων στην κρίση ήταν η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, η δημιουργία σημαντικών ελλειμμάτων και η αύξηση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ. Αν και τα ελλείμματα θεωρούνται γενικά αποτελεσματικά στην τόνωση της συνολικής ζήτησης, βραχυχρόνια, είτε προέρχονται από δημόσιες δαπάνες ή περικοπή φόρων, λειτουργούν μάλλον αρνητικά μεσοπρόθεσμα. Αυτό συμβαίνει διότι, πέρα από τα γνωστά αποτελέσματα τύπου πολλαπλασιαστή, ενεργοποιούνται το αποτέλεσμα εκτόπισης (crowding out)⁵⁹ και οι δυνάμεις της Αρχής της Ρικαρδιανής Ισοδυναμίας⁶⁰. Τα φαινόμενα αυτά θα είναι εντονότερα σε χώρες, όπως η Ελλάδα, όπου υπάρχουν διαρθρωτικά ελλείμματα και υψηλό χρέος και πριν από την κρίση. Επίσης, στην περίπτωση των χωρών αυτών, είναι αμφίβολο, αν τα ελλείμματα μπορούν να λειτουργήσουν σταθεροποιητικά, έστω και βραχυπρόθεσμα.

Τα μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης ήταν τα εξής: (Σχέδιο για την αμερικάνικη ανάκαμψη και επανεπένδυση)

1. Πολιτική επιτοκίων: τα επιτόκια της ΚΤ μετά από 3 διαδοχικές μειώσεις πρακτικά μηδενίστηκαν, προσφέροντας ρευστότητα στο τραπεζικό σύστημα.
2. Εγγυήσεις για τη διάσωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος: περιέλαβε μέτρα στήριξης του με δάνεια, ομολογιακά δάνεια, αγορά μετοχών κτλ.
3. Περιελάμβανε μείωση φόρων στα νοικοκυριά μέχρι το εισόδημα των 250000, το οποίο αναμενόταν να τονώσει την ιδιωτική κατανάλωση
4. Ενίσχυσε με γενναίες φοροαπαλλαγές τις μικρές επιχειρήσεις προκειμένου να προσλαμβάνουν εργαζόμενους και διευκόλυνε τη χρηματοδότηση τους

⁵⁸ Σε αντίθεση με την κρίση του 1929- '33, όπου οι αρχές στις ΗΠΑ δεν έκανα σχεδόν τίποτα για να αποτρέψουν την πτώχευση εκατοντάδων τραπεζών, που επιτάχυνε σημαντικά την κρίση και την ύφεση, στην πρόσφατη εμπειρία, η παρέμβαση των αρχών στον τραπεζικό τομέα παγκοσμίως ήταν, τελικά, μαζική, με κρατικές εγγυήσεις καταθέσεων, κρατικοποιήσεις τραπεζών, συμμετοχή σε αυξήσεις κεφαλαίου και εντυπωσιακή παροχή ρευστότητας από τις νομισματικές αρχές. Μια από τις αιτίες της διαφορετικής προσέγγισης ήταν το γεγονός ότι ο αρχικός πειραματισμός των ΗΠΑ με την πτώχευση της Lehman Brothers, προκάλεσε πρωτοφανή παγκόσμιο πανικό στις αγορές καθώς και αλυσιδωτές αρνητικές επιπτώσεις, που αφύπνισαν τις κυβερνήσεις του κόσμου, κυρίως τις ευρωπαϊκές.

⁵⁹ Υποκαθιστά εν δυνάμει ιδιωτικές επενδύσεις που προάγουν την έξοδο από την ύφεση και την ανάπτυξη σε μονιμότερη βάση

⁶⁰ Τείνουν να αυξάνουν την αποταμίευση εν αναμονή υψηλότερων φόρων για την αποπληρωμή του χρέους σε βάθος χρόνου

5. Μετέφερε πόρους στις Πολιτείες, οι οποίες δεν έχουν δικαίωμα να έχουν ελλειμματικούς προϋπολογισμούς, προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της μείωσης των φορολογικών τους εσόδων, λόγω της ύφεσης, που θα τις οδηγούσε σε απολύσεις και σε περικοπές δαπανών.
6. Προσέφερε πόρους σε ιδιοκτήτες κατοικιών, που κινδύνευαν να χάσουν το σπίτι τους.
7. Προσέφερε κοινωνικά επιδόματα μεγαλύτερης διάρκειας σε άνεργους, όπως και επέκτεινε την ιατρική κάλυψη σε άνεργους που κινδύνευαν να την χάσουν.
8. Ανέλαβε ένα πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων σε μεγάλα, αλλά κυρίως σε μικρά, έργα στους τομείς των υποδομών και της καθαρής ενέργειας.⁶¹

Σε αντίθεση με την παρατηρούμενη επιθετική νομισματική της FED, η πολιτική της Ευρωπαϊκής τράπεζας, το ίδιο διάστημα και πάνω στο ίδιο ζήτημα, είναι εμφανώς πολύ πιο συντηρητική, όντας προσηλωμένη στη διασφάλιση της σταθερότητας του πληθωρισμού στο επιθυμητό όριο(2%). Η ΕΚΤ πρόταξε, ακόμη μια φορά, ως πρωταρχικό της μέλημα τη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα ανάπτυξη και απασχόληση και ακολουθώντας τη γνωστή αντιπληθωριστική της πολιτική. Μια ενδεχόμενη μείωση των επιτοκίων, σε συνδυασμό με την αύξηση της τιμής των προϊόντων και την εκτόξευση της τιμής του πετρελαίου, συνιστούσε για την ΕΚΤ ορατό κίνδυνο διατάραξης του ρυθμού πληθωρισμού της ευρωζώνης και συνεπώς αποτέλεσε τον προφανή λόγο που προχώρησε με καθυστέρηση 1 έτους και διστακτικότητα του κεντρικού της επιτοκίου. Στην πραγματικότητα η ΕΚΤ άργησε να κατεβάσει τα επιτόκια στο 1% και δεν προχώρησε σε εκ νέου μείωση τους στα επίπεδα της FED επειδή αυτό θα σήμαινε τέλος της νομισματικής παρέμβασης και αρχή της δημοσιονομικής.

4.5 Η κρίση στην Ελλάδα και στην Ε.Ε

Η εκδήλωση της διεθνούς κρίσης τον Αύγουστο του 2007, αλλά κυρίως η επιδείνωση της τον Σεπτέμβριο του 2008, βρήκε την Ελλάδα σε μία κρίσιμη καμπή. Στη μέση μιας σοβαρής κυβερνητικής προσπάθειας αντιμετώπισης των διαρθρωτικών

⁶¹ Γ. Σταθάκης (28/02/2010), *Η αμερικάνικη κρίση και η πολιτική Ομπάμα*.

προβλημάτων της οικονομίας, κυρίως εκείνων που αφορούν το δημόσιο τομέα, τις μακροοικονομικές ανισορροπίες, αλλά και τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Είναι γεγονός ότι μέσα στο εξαιρετικά δυσμενές περιβάλλον που δημιούργησε η κρίση, η ελληνική οικονομία επέδειξε αρχικά αξιοσημείωτες αντοχές, καθώς η διεθνής οικονομική κρίση επηρέασε την Ελλάδα λιγότερο από ότι τις περισσότερες ευρωπαϊκές οικονομίες. Σύμφωνα με τον Αλογοσκούφη, αυτό συνέβη γιατί η διεθνής κρίση βρήκε την ελληνική οικονομία σε μία περίοδο κατά την οποία είχε ενισχυθεί λόγω της δημοσιονομικής προσαρμογής και των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που εφαρμόζονταν.⁶²

Όμως, από το τελευταίο τρίμηνο του 2008, οι διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας μας άρχισαν να αναδεικνύονται έντονα. Αυτό συνέβη τόσο λόγω της επιδείνωσης της κρίσης των αγορών όσο και λόγω της εντεινόμενης ύφεσης της παγκόσμιας οικονομίας. Νωρίτερα από όλα αναδείχθηκαν τα διαρθρωτικά προβλήματα της χώρας. Αυτά σχετίζονται κυρίως με το μεγάλο δημόσιο χρέος που δημιουργήθηκε μετά το 1981 και το οποίο πρέπει να αναχρηματοδοτείται από τις διεθνείς αγορές. Σε συνθήκες διεθνούς πιστωτικής ασφυξίας τα περιθώρια των επιτοκίων διευρύνθηκαν σημαντικά. Αναδείχθηκαν όμως και άλλα δημοσιονομικά προβλήματα. Τα αδιέξοδα του ασφαλιστικού μας συστήματος, η εκτεταμένη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή, και η έλλειψη πειθαρχίας στις δαπάνες, τόσο στον στενό δημόσιο τομέα όσο και τις δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς.

Το ότι οι πρώτες επιπτώσεις της κρίσης στη χώρα μας αποτυπώθηκαν στο δημοσιονομικό έλλειμμα και το χρέος δεν είναι τυχαίο καθώς στα δημόσια οικονομικά εστιάζονται οι κυριότερες διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας.

Η διεθνής κρίση στη χώρα μας ήλθε με καθυστέρηση το δεύτερο εξάμηνο του 2008 ενώ στις Η.Π.Α και στη Μ. Βρετανία η κρίση άρχισε το δεύτερο εξάμηνο του 2006. Η κρίση ήρθε στην Ελλάδα μέσω Γερμανίας καθώς η Γερμανία είναι η μεγαλύτερη αγορά των ελληνικών προϊόντων των Βαλκανίων, πολλών χωρών της Ε.Ε και της ελληνικής Ναυτιλίας.

⁶² Γ. Αλογοσκούφης (2009), σελ.20

Η διεθνής κρίση δεν ήλθε στη χώρα μας με την ένταση που είχε σε άλλες χώρες της Ευρώπης διότι :

1. Οι ελληνικές τράπεζες δεν είχαν καμία σχέση με επικίνδυνα στεγαστικά δάνεια και τοξικά ομόλογα
2. Οι ελληνικές εξαγωγές μεταξύ άλλων προϊόντων περιλαμβάνουν και σοβαρό μέρος τροφίμων των οποίων η ζήτηση είναι ανελαστική, δηλαδή η ζήτηση μειώνεται λίγο με την κάμψη του εισοδήματος
3. Συνεχίστηκε η οικοδομή των περισσότερων υπό έγερση κτηρίων και μετά την άφιξη της κρίσεως και η αξία οικοπέδων κατοικιών δεν μειώνεται στην Ελλάδα σοβαρά όπως σε άλλες χώρες.
4. Οι εξαγωγές της χώρας μας είναι περιορισμένες προς τις χώρες που η κρίση ήταν μεγάλη (Η.Π.Α, Μ.Βρετανία, Ιρλανδία, Ισλανδία κλπ)
5. Μετά τη μείωση του επιτοκίου υπό της ΕΚΤ σε 1,5% οι Ελληνικές τράπεζες πορίσθηκαν σοβαρά κεφάλαια και προσφέρουν στεγαστικά δάνεια με επιτόκιο 3,5-4%

Πολλές από τις χώρες των εντός όσο και των εκτός ευρωζώνης δεν έμειναν ανεπηρέαστες, καθώς επλήγησαν με κάθετη πτώση του ρυθμού ανάπτυξης τους, εκτίναξη της ανεργίας τους, αύξηση των ελλειμμάτων και των χρεών τους, ενώ ορισμένες κινδύνευσαν με κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού τους συστήματος και κατ' επέκταση με χρεοκοπία. Άλλες από αυτές επηρεάστηκαν περισσότερο και άλλες σε μικρότερο βαθμό μιας και έχουν πληγεί διαφορετρόπως από την εκδήλωση της κρίσης. Αν θέλαμε να τις διαχωρίσουμε ανάλογα με το λόγο που εκτέθηκαν στην κρίση, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στις εξής 4 κατηγορίες:⁶³

1. Στην πρώτη κατηγορία ευρωπαϊκών χωρών η οποία επλήγη από την κρίση συμπεριλαμβάνονται αυτές των οποίων οι οικονομίες είχαν ισχυρούς δεσμούς με την αγορά παραγώγων των Η.Π.Α και ιδιαίτερα με τα δεύτερης κατηγορίας στεγαστικά δάνεια (mortgage sub-primes loans), όπως είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ισλανδία, η Ιρλανδία και η Ελβετία.
2. Η δεύτερη κατηγορία χωρών περιλαμβάνει σχεδόν όλες τις μεσογειακές χώρες της Νότιας Ευρώπης, Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία και σε μικρότερο

⁶³ Ν. Χριστοδουλάκης, 29/05/2009, εισήγηση πρώην υπουργού εθνικής οικονομίας, "Ανοικτή συζήτηση: Η Ε.Ε και η πρόκληση της οικονομικής κρίσης»

βαθμό τη Γαλλία, χώρες οι οποίες επλήγησαν και αυτές από την κρίση για πολύ διαφορετικούς λόγους. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το πολύ ελλειμματικό ισοζύγιο πληρωμών (Ελλάδα), τη κατασκευαστική φούσκα των ακινήτων (Ισπανία), τη μεγάλη ζήτηση παραθεριστικής κατοικίας και 2^{ης} κατοικίας που σημειώνεται στον Ευρωπαϊκό Νότο μετά την έναρξη κυκλοφορίας του ευρώ, όπως, επίσης, και μια σειρά από παραγωγικές αδυναμίες, όπως αδυναμία να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις και να ανταγωνιστούν άλλα παραγωγικά μεγαθήρια τύπου Γερμανίας ή νέους πρωταθλητές τύπου Φινλανδίας (Ιταλία).

3. Στην Τρίτη κατηγορία ανήκουν οι Βαλτικές χώρες και τα Βαλκάνια που αντιμετωπίζουν πολύ μεγάλα ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών όχι λόγω της υπερκατανάλωσης και της κατασκευαστικής έκρηξης όπως συμβαίνει με τον Ευρωπαϊκό Νότο, αλλά λόγω του ότι υπερδανείστηκαν για να εισάγουν μηχανολογικό και παραγωγικό εξοπλισμό θέλοντας να κάνουν τις επενδύσεις και να περάσουν σε μια ανεπτυγμένη βιομηχανική περίοδο. Η οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών είναι άμεσα εξαρτημένη από τις τράπεζες των χωρών από τις οποίες δανείστηκαν τεράστια ποσά, ποσά που σε συνάλλαγμα, κυρίως από τράπεζες της ευρωζώνης αγγίζουν συνολικά τα 1,3 τρις δολάρια. Για να εξυπηρετήσουν το χρέος τους οι χώρες αυτές μόνο για το 2009 εκτιμάται ότι θα χρειαστούν 400 δις δολάρια.
4. Τέλος, στην τέταρτη κατηγορία εντάσσονται ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Αυστρία και η Σουηδία, οι οποίες δεν ήταν ιδιαίτερα εκτεθειμένες στο εσωτερικό τους, ούτε υπερκατανάλωναν, αλλά εκτέθηκαν δανείζοντας τις μεταβατικές οικονομίες της προηγούμενης κατηγορίας. Μάλιστα, για να γίνει κατανοητό το μέγεθος του δανεισμού τους προς τις χώρες ενδεικτικό είναι ότι μόνο τα δάνεια από τράπεζες της Αυστρίας ανέρχονται σε 270 δις δολάρια, ποσό που ισοδυναμεί με το 80% του αυστριακού ΑΕΠ.

Όσον αφορά την οικονομία της ευρωζώνης στο σύνολό της, τα στατιστικά στοιχεία που καταγράφονται μηνιαίως αποδεικνύουν την δυσμενή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει κατά τη διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με το Δ.Ν.Τ η παρατηρούμενη ύφεση είναι η "βαθύτερη" των 13 τελευταίων ετών τουλάχιστον.

Παρακάτω, παρουσιάζονται οι πίνακες του ελλείμματος και του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ, για τη χρονική περίοδο 2007- 2014.

Πίνακας 4.1: Έλλειμμα ως % του ΑΕΠ- Δημόσιο χρέος ως % του ΑΕΠ

	Έλλειμμα ως % του ΑΕΠ				
	2007	2008	2009	2010	2014
ΗΠΑ	-2,80%	-5,90%	-12,50%	-10,00%	-6,70%
Ευρωζώνη	-0,60%	-1,80%	-6,20%	-6,60%	-3,50%
ΕΕ	-0,90%	-2,30%	-6,90%	-7,50%	n.a
Ιαπωνία	-2,50%	-5,80%	-10,50%	-10,20%	-8,00%
Ελλάδα	-3,70%	-7,70%	-12,70%	-12,20%	n.a
Πηγές: ΔΝΤ, World Economic Outlook, Regional Outlooks, Οκτ. 09. Στοιχεία για την ΕΕ και την Ελλάδα: European Commission: European Economic Forecast, Νοέμ.09					

	Δημόσιο Χρέος ως % του ΑΕΠ				
	2007	2008	2009	2010	2014
ΗΠΑ	61,90%	70,40%	84,80%	93,60%	108,20%
Ευρωζώνη	65,70%	69,20%	80,00%	86,30%	95,60%
ΕΕ	66,00%	69,30%	78,20%	84,00%	n.a
Ιαπωνία	187,70%	196,60%	218,60%	227,00%	245,60%
Ελλάδα	95,60%	99,20%	112,60%	124,90%	n.a
Πηγές: ΔΝΤ, World Economic Outlook, Οκτ. 09. Στοιχεία για την ΕΕ και την Ελλάδα: European Commission: European Economic Forecast, Νοβ.09					

«Then I say, the earth belongs to each of these generations during its course, fully and in its own right. The second generation receives it clear of the debts and incumbrances of the first, the third of the second, and so on. For if the first could charge it with a debt, then the earth would belong to the dead and not to the living generation. Then, no generation can contract debts greater than may be paid during the course of its own existence». Thomas Jefferson to James Madison, 1789

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:

Η ΑΝΤ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ Η “ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ”, ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

5.1 Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ. Ν. Τ)

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ιδρύθηκε στα 1944 μετά από μια συνδιάσκεψη των αρχηγών κρατών όλων των συμμαχικών χωρών που έλαβε χώρα στο Bretton Woods⁶⁴. Σκοπός της συνδιάσκεψης αυτής ήταν η συζήτηση και ο προβληματισμός για τις επερχόμενες οικονομικές εξελίξεις, μετά το τέλος του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και η οργάνωση ενός διεθνούς συστήματος που θα περιόριζε τις εθνικές αντιπαραθέσεις και τις εμπορικές αντιδικίες μεταξύ των διαφόρων χωρών. Το ΔΝΤ, όπως και η Παγκόσμια Τράπεζα, αλλά και η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT), ήταν το αποτέλεσμα της συνδιάσκεψης αυτής.

Σκοπός του ΔΝΤ είναι να παίζει τον ρόλο ενός γιγάντιου πιστωτικού οργανισμού όλων των χωρών – μελών του. Κάθε χώρα – μέλος συνδράμει ένα ποσό δημιουργώντας έτσι ένα σύνολο, μέρος του οποίου δανείζεται σε κάποια χώρα κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Στόχος των δανείων που παρέχει το ΔΝΤ είναι η

⁶⁴ Το σύστημα του Bretton Woods ήταν μια προσπάθεια οικοδόμησης ενός συνόλου δομών, βασισμένων σε πλουραλιστικούς διεθνείς θεσμούς, όχι απλά η ενίσχυση της δύναμης της ηγεμονικής χώρας. Το νομισματικό σύστημα του Bretton Woods ήταν ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, δομημένο πάνω στον κανόνα χρυσού – δολαρίου. Η κάθε μια χώρα διαμόρφωνε για το νόμισμα της μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία ως προς το χρυσό. Αυτό ουσιαστικά συνέδεσε το δολάριο με τα άλλα νομίσματα με μια σταθερή σχέση, ενώ το δολάριο έγινε διεθνές νόμισμα, με την έννοια ότι έγινε το κυρίαρχο σε διεθνές επίπεδο μέσο συναλλαγών. Συνεπώς οι ΗΠΑ, αν και χωρίς να το επιθυμούν, απέκτησαν μέσω του δολαρίου μια ηγεμονική θέση και ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, ρυθμίζοντας με τις πολιτικές της τη διεθνή, χρηματοοικονομική σταθερότητα και την αναγκαία ευκαμψία.

αποφυγή οικονομικών κρίσεων, γεγονός που θα τάραζε την παγκόσμια οικονομία με απρόβλεπτα ίσως αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, αποτελεί την τελευταία πηγή δανεισμού για μια χώρα. Οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για την χορήγηση δανείων είναι η λήψη, από μέρους της χώρας, «σφιχτότερων» οικονομικών πολιτικών (αύξηση φόρων, μείωση κρατικών δαπανών, μείωση επιδοτήσεων και επιχορηγήσεων κ. α.), ώστε να βελτιώσει κάποια μακροοικονομικά της μεγέθη και να αντεπεξέλθει μελλοντικά στις οικονομικές της υποχρεώσεις, να αποπληρώσει δηλαδή τα δάνεια που έλαβε.

Κατά την δεκαετία του '90, το ΔΝΤ αρχίζει να αλλάζει χαρακτήρα και από έναν «απλό» χρηματοπιστωτικό οργανισμό, μεταμορφώνεται σε έναν οργανισμό ο οποίος αποκτά περισσότερες αρμοδιότητες και πρωτοβουλίες, συμμετέχοντας ακόμα και στην εσωτερική οικονομική πολιτική διαφόρων χωρών. Στόχος των όποιων παρεμβάσεων του είναι η εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής σε όσο το δυνατόν περισσότερες χώρες, ίσως γιατί σαν ελεγχόμενος από τις Ηνωμένες Πολιτείες οργανισμός, εξυπηρετεί τα οικονομικά τους συμφέροντα.

Οι χώρες στις οποίες επενέβη είναι: η Βραζιλία, η Αργεντινή, το Μεξικό, η Τουρκία, η Ισλανδία, η Ρωσία, η Βρετανία, η Κορέα, η Ταϊλάνδη, η Ινδονησία, η Λετονία, η Ρουμανία, η Ουκρανία, η Ουγγαρία και η Ελλάδα.

5.2 Συσχετισμός με την περίπτωση της Αργεντινής

Το χρονικό πλαίσιο της ανόδου και της κρίσης της οικονομίας της Αργεντινής λαμβάνει χώρα μεταξύ του 1991, όποτε και παρουσιάζονται τα πρώτα θετικά αποτελέσματα της εφαρμογής ορθόδοξων οικονομικών πολιτικών από τον Περονιστή Carlos Menem, και των τελευταίων μηνών του 2001 οπότε και η χώρα ανακοινώνει και επίσημα την αδυναμία της να αντεπεξέλθει στις οικονομικές της υποχρεώσεις ως προς τους εγχώριους και ξένους πιστωτές της.⁶⁵

⁶⁵ Με ένα χρέος ύψους US\$132 δισεκατομμυρίων στις 5 Δεκεμβρίου του 2001 το ΔΝΤ σταμάτησε τις δόσεις. Η απόφαση αυτή λήφθηκε μετά την διαπίστωση πως όσο αυστηρά και αν ήταν τα μέτρα δεν πρόκειται να είχαν κανένα απολύτως αποτέλεσμα. Η παύση των πληρωμών οδήγησε την κυβέρνηση της χώρας να εφαρμόσει το «corralito», το πάγωμα δηλαδή των χρηματικών αποθεμάτων των τραπεζών, των αποταμιεύσεων με άλλα λόγια των πολιτών που δεν είχαν προλάβει να τις μεταφέρουν στο εξωτερικό. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν όσα ακολούθησαν στους δρόμους του Buenos Aires.

Το σημαντικότερο ίσως συμπέρασμα που μπορούμε να εξάγουμε από την κρίση στην Αργεντινή, είναι το γεγονός πως η εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού στην χώρα κατέστρεψε την οικονομία της. Η υιοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού σήμαινε ότι η Αργεντινή παρέδιδε τα όποια μέτρα προστασίας είχε, καθώς έδωσε ώθηση στα ιδιωτικά ξένα κεφάλαια να εισέλθουν στην αγορά της χώρας και με καθαρά κερδοσκοπικό χαρακτήρα⁶⁶, να επωφεληθούν όσο το δυνατόν περισσότερο. Αργότερα, όταν κρίθηκε σκόπιμο, εξήλθαν μαζικά, βυθίζοντας έτσι την χώρα σε περαιτέρω ύφεση. Επιπλέον ένας άλλος καθοριστικός παράγοντας στη κρίση της Αργεντινής ήταν το γεγονός ότι η Αργεντινή λειτουργούσε σύμφωνα με τις οδηγίες του ΔΝΤ και κάτω από το λεπτομερή έλεγχο του, σε αντίθεση με κάποιες άλλες χώρες όπου το ΔΝΤ παρενέβη εφόσον η κρίση είχε ήδη επέλθει. Το γεγονός αυτό από μόνο του μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο οργανισμός αυτός, τουλάχιστον στην κρίση της Αργεντινής, δεν είναι άμοιρος ευθυνών.⁶⁷

5.2.α Ομοιότητες με την ελληνική περίπτωση:

Και στις δύο χώρες το χρέος είναι προϊόν της φοροδιαφυγής και των λογιστικών χειραγωγήσεων για να χρηματοδοτηθεί η εισαγωγή του νεοφιλελεύθερου μοντέλου. Τα διαδοχικά δάνεια με «τοκογλυφικά επιτόκια» που παρουσιάζονταν ως η σωτηρία της Αργεντινής, αποτελούσαν στη πραγματικότητα μια βοήθεια στις πιστώτριες τράπεζες. Το ΔΝΤ απαιτούσε το πάγωμα των μισθών, την αύξηση των άμεσων φόρων και την ιδιωτικοποίηση των συντάξεων. Οι περικοπές των κοινωνικών δαπανών είχαν σαν συνέπεια να προκαλέσουν και πάλι το φαύλο κύκλο της πτώσης των φορολογικών εσόδων και της χειροτέρευσης της ύφεσης. Οι ίδιοι υπάλληλοι του ΔΝΤ που συνέταξαν το μνημόνιο της Ελλάδας διαχειρίζονταν τότε το υπουργείο οικονομικών της Αργεντινής. Τα οικονομικά κέρδη που αποκομίζονται σήμερα

⁶⁶ Οι επιπτώσεις του χρέους και της διεθνής χρηματοδότησης, μπορεί να αποβούν καταστροφικές για μια χώρα, όπως άλλωστε συνέβη και με την Αργεντινή.

⁶⁷ Ο Joseph E. Stiglitz στο άρθρο του «*Why the Nation That Followed the Rules Fell to Pieces*», ασκεί έντονη κριτική στις οδηγίες του ΔΝΤ. Υποστηρίζει πως η εφαρμογή αυστηρών πολιτικών σε ανάλογες περιόδους, μόνο να επιδεινώσει μπορεί την οικονομία και όχι να την βελτιώσει. Οι περικοπές στις δαπάνες έχουν αρνητικές επιπτώσεις στα φορολογικά έσοδα, στην εργασία και στην εμπιστοσύνη προς την οικονομία της χώρας. Επιπλέον, συνεχίζει, η κοινωνική δυσανεμία γίνεται εντονότερη και η οικονομία βυθίζεται στην κρίση αντί να αναζωογονείται.

κερδοσκοπώντας πάνω στο ελληνικό χρέος επιτυγχάνονταν τότε με την αγορά και πώληση αργεντίνικων ομολόγων. Επίσης, ο παγκόσμιος τύπος ταύτιζε τους Αργεντίνους με τη τεμπελιά, την ανευθυνότητα και τη διαφθορά. Αντί να αντικρούσουν αυτές τις συκοφαντίες, οι γειτονικές κυβερνήσεις της Λατινικής Αμερικής προσπαθούσαν να διαχωρίσουν τη θέση τους από μια χώρα που "σταυρωνόταν" από το ΔΝΤ. Είναι ακριβώς την ίδια στάση που υιοθέτησαν κάποιες Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις απέναντι στην Ελλάδα.

Το ΔΝΤ ασκούσε έναν εκβιασμό πάνω στην Αργεντινή στη βάση ενός διλήμματος που έμοιαζε πολύ με αυτό που επιβάλλεται στην Ελλάδα σε σχέση με το Ευρώ. Απαιτούσαν από την Αργεντινή να διαλέξει ανάμεσα σε δυο καταστροφές: είτε την υφεσιακή προσαρμογή για να συνεχίσει με την ανταλλαξιμότητα πέσο-δολαρίου είτε την υποτίμηση για να βγει από αυτό το μοντέλο. Δεν ανέφεραν τη τρίτη επιλογή της αναστολής της πληρωμής του χρέους και της αύξησης των φόρων που πληρώνουν τα πλούσια εισοδηματικά στρώματα.

Τέλος, όπως και στην περίπτωση της χώρας μας οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δεν ολοκληρώθηκαν, η ανταγωνιστικότητα χειροτέρευε (διαφθορά, κρατικοδίαιτος καπιταλισμός ολιγοπωλίων) και η δημοσιονομική πολιτική συνέχισε ανεπαρκής και το δημόσιο χρέος αυξάνονταν σταθερά.

5.2.β Διαφορές με την Ελληνική περίπτωση:

Εκτός από τις ομοιότητες, υπάρχουν ορισμένες διαφορές ανάμεσα στις δυο καταστάσεις. Ενώ στην Αργεντινή, η έκρηξη του χρέους προετοιμάστηκε επί 4 χρόνια στην Ελλάδα υπήρξε ήδη μια ισχυρή προσαρμογή και μια ύφεση στη διάρκεια του πρώτου χρόνου. Οι αριθμοί του χρέους, το έλλειμμα και οι αναχρηματοδοτήσεις είναι ιδιαίτερα μεγαλύτεροι στη δεύτερη περίπτωση. Ενώ οι πιστωτές της Αργεντινής μοιράζονταν ανάμεσα σε πολυάριθμους κατόχους ομολόγων, εκείνοι του ελληνικού χρέους μοιράζονται ανάμεσα σε ένα μικρό αριθμό ευρωπαϊκών τραπεζών. Είναι για αυτό το λόγο που το σχέδιο διάσωσης είναι πολύ μεγαλύτερο και που το ΔΝΤ ενεργεί σε στενή συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Πριν από 10 χρόνια, η κερδοσκοπία ενάντια στο αργεντίνικο νόμισμα είχε περιθωριακές επιπτώσεις πάνω στη παγκόσμια οικονομία. Αντίθετα, ο σεισμός της ελληνικής οικονομίας επηρεάζει άμεσα ένα πυλώνα του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Ενώ η αργεντίνικη κρίση επιδείνωνε ένα περιφερειακό σχέδιο σχετικά δευτερεύον (όπως ήταν το MERCOSUR), η ελληνική κρίση σπέρνει αμφιβολίες για το μέλλον της

Ευρωπαϊκής Ένωσης που αποτέλεσε ένα καπιταλιστικό στόχο μεγάλης εμβέλειας. Το διεθνές πλαίσιο είναι επίσης διαφορετικό. Την αργεντίνικη έκρηξη του 2001 ακολούθησαν πέντε χρόνια ανάπτυξης ενώ η ύφεση κάνει την εμφάνισή της στην Ελλάδα τη στιγμή μιας οικονομικής κρίσης που πλήττει πολύ έντονα την Ευρώπη. Η διεθνής ένταξη της νοτιοαμερικανικής οικονομίας ως μεγάλου εξαγωγέα τροφίμων διαφέρει από τη πιο περιορισμένη θέση που κατέχει η Ελλάδα σε δραστηριότητες που επικεντρώνονται στις υπηρεσίες, στο τουρισμό και στις θαλάσσιες μεταφορές.⁶⁸

Ειδικότερα,

1. το μεγαλύτερο μέρος του δημόσιου χρέους της Αργεντινής ήταν σε ξένο νόμισμα (90% περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 90 ήταν σε \$) και η εξυπηρέτησή του γινόταν όλο και πιο δύσκολη - μη επαρκή συναλλαγματικά αποθέματα, υπό την πίεση της ανάγκης διατήρησης της σταθερής ισοτιμίας \$/ peso (η Ελλάδα έχει χρέος σε ευρώ, που από το 2002 θεωρείται 'ημεδαπό' ως ενιαίο στην Ε.Ε και μη προσδεδμεμένο σε άλλες ισοτιμίες)
2. δεν υπήρχε στην Αργεντινή ένας "μηχανισμός στήριξης" πέραν του ΔΝΤ και φυσικά δεν υπήρχε, η έννοια της αλληλεγγύης εντός Νομισματική Ένωσης
3. στην Αργεντινή, κατ'εξοχήν εισαγωγική χώρα με εκτεταμένη δολαριοποίηση της οικονομίας, οι όροι εμπορίου και αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών, συνεχώς χειροτέρευαν, παρά την σταθερή αλλά άνευ ειδικού βάρους για τον λαό, πρόσδεση με το δολάριο ΗΠΑ (ενώ εμείς έχουμε νόμισμα ενιαίας αγοράς, μη εξαρτημένο από \$ και άλλα νομίσματα, ουσιαστικά δεν έχουμε θέμα επάρκειας συναλλαγματικών αποθεμάτων)
4. ο αποπληθωρισμός στην Αργεντινή, ήταν το φυσικό αποτέλεσμα της έλλειψης αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών, κάτι που έβαλε πολύ γρήγορα την χώρα σε σπιράλ ύφεσης (στην Ελλάδα αυτό για να συμβεί πρέπει να περιοριστεί η κατανάλωση σε επίπεδα – 50% δεδομένου του διαφορετικού βιοτικού επιπέδου, σε σχέση με τα χαμηλού εισοδήματος και πολυπληθή φτωχά στρώματα που υπήρχαν στην Αργεντινή στην δεκαετία του '90)
5. το τραπεζικό σύστημα στην Αργεντινή παρότι εκσυγχρονίστηκε στη δεκαετία του 90, παρέμεινε σε πολύ χαμηλά επίπεδα κερδοφορίας, με την κεφαλαιακή επάρκεια των τραπεζών να μειώνεται διαρκώς, και το πιστωτικό σύστημα τροφοδοτούσε τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, με ενέχυρο εισοδήματα στο

⁶⁸ ClaudioKatz (25/10/2010), Ελλάδα 2010, Αργεντινή 2001

συνεχώς υποτιμούμενο peso, (τα δάνεια έτρεχαν σε δολάρια). Πάνω από το 20% του ενεργητικού των τραπεζών, αφορούσε αγορά εγχώριου χρέους, δηλαδή κρατικά ομόλογα, και μάλιστα σχεδόν το 40% των ιδρυμάτων ήταν υπό κρατικό έλεγχο, με υποθέσεις διαφθοράς έντονες (τίποτα από αυτές τις περιπτώσεις δεν ισχύει σήμερα για την Ελλάδα, σε τέτοιο παρόμοιο επίπεδο)

6. πολιτική αστάθεια πριν τη χρεοκοπία στην Αργεντινή (αμερικανικής καθοδήγησης)

5.3 Μνημόνιο: προοπτικές για την αντιμετώπιση του δημοσίου ελλείμματος και χρέους.

Η προσφυγή της χώρας μας στο μηχανισμό στήριξης (110 δις) είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή σκληρών μέτρων τα οποία στοχεύουν στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας. Τα μέτρα αυτά αναφέρονται στη συνέχεια.

5.3.α Μέτρα Δ.Ν.Τ στην Ελλάδα:

Τα αρχικά μέτρα περιλάμβαναν απολύσεις προσωπικού στο Δημόσιο, κατάργηση φοροαπαλλαγών, αύξηση του ΦΠΑ, μείωση του αφορολογήτου στις αγοραπωλησίες ακινήτων, πλήρη απελευθέρωση των εργασιακών σχέσεων και περικοπή του 14^{ου} μισθού, κ.οκ.

Μέσω του νέου αναθεωρημένου Μνημονίου, τα μέτρα του προϋπολογισμού εξειδικεύονται και αποκτούν συγκεκριμένο δεσμευτικό χρονοδιάγραμμα, για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητά τους. Ταυτόχρονα, η τρόικα απευθύνει τελεσίγραφο στην κυβέρνηση, με το οποίο την καλεί να λάβει πρόσθετα μέτρα, αν χρειαστεί, για να μην αντιμετωπίσει πρόβλημα στη συνέχιση της δανειοδότησης της χώρας. Έτσι, τρόικα και κυβέρνηση συμφώνησαν ύστερα από σκληρές διαπραγματεύσεις στα μέτρα του προϋπολογισμού. Οι παρεμβάσεις στις ΔΕΚΟ, η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και η εξοικονόμηση δαπανών από την υγεία και την ασφάλιση είναι οι 3 βασικοί πυλώνες της νέας προσπάθειας και αυτό αποφασίστηκε κοινή συναινέσει. Όμως, οι πυλώνες αυτοί ενέχουν αρκετά σημεία αβεβαιότητας γιατί βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις διοικητικές και οργανωτικές ικανότητες της κυβέρνησης και την ενεργοποίηση της υπαλληλικής γραφειοκρατίας. Δεν αρκεί δηλαδή μια υπουργική απόφαση για να καταπολεμηθεί η φοροδιαφυγή,

όπως έγινε με την περικοπή των μισθών. Ούτε καν ένα νομοσχέδιο, για την αναδιάρθρωση των ΔΕΚΟ, όπως έγινε με το Ασφαλιστικό. Το γεγονός προβλημάτισε τα στελέχη της τρόικας που ήθελαν μεν τα συγκεκριμένα μέτρα, αλλά και τη βεβαιότητα ότι το πρόγραμμα θα πετύχει.

Το αναθεωρημένο μνημόνιο που υπέγραψε η κυβέρνηση με την Τρόικα και το οποίο στοχεύει σε έλλειμμα 17 δισ ευρώ το 2011 ή 7,5% του ΑΕΠ προβλέπει στα εξής μέτρα:

1. περικοπές 10% στους μισθούς των ΔΕΚΟ
2. Η αμοιβή από δεύτερη δουλειά στο Δημόσιο περιορίζεται στο 10% της κύριας
3. «Οροφή» τα 4.000 ευρώ (μικτά) για τους εργαζόμενους στις ΔΕΚΟ
4. Αύξηση 30%, στα εισιτήρια των αστικών συγκοινωνιών
5. Νέες περικοπές κατά 5% στις λειτουργικές δαπάνες του Δημοσίου (100 εκατ. ευρώ)
6. Μείωση των επιχορηγήσεων κατά 100 εκατ. ευρώ.
7. Περικοπές οικογενειακών επιδομάτων με εισοδηματικά κριτήρια (150 εκατ. ευρώ)
8. Μείωση κατά 500 εκατ. ευρώ των στρατιωτικών δαπανών
9. Μείωση κατά 900 εκατ. ευρώ των φαρμακευτικών δαπανών στα ασφαλιστικά ταμεία
10. Εξίσωση από 15/11/2011 του ΕΦΚ σε πετρέλαιο θέρμανσης - κίνησης (400 εκατ. ευρώ)
11. Αύξηση συντελεστών ΦΠΑ από 11% σε 13% και του μειωμένου από 5,5% σε 6,5% (800 εκατ. ευρώ)
12. Αύξηση δικαστικών παραβόλων (100 εκατ. ευρώ)
13. Είσπραξη ληξιπρόθεσμων οφειλών (200 εκατ. ευρώ)
14. Επιβολή φορολογικών προστίμων (400 εκατ. ευρώ)
15. Επίλυση φορολογικών υποθέσεων (300 εκατ. ευρώ)
16. Ανανέωση αδειών τηλεπικοινωνίας (350 εκατ. ευρώ)
17. Ανανέωση συμβάσεων παραχώρησης (250 εκατ. ευρώ)
18. Μείωση της απασχόλησης στο δημόσιο πλέον του κανόνα της μίας πρόσληψης ανά πέντε συνταξιοδοτήσεις (660 εκατ. ευρώ)
19. Επιβολή ΕΦΚ στους χυμούς και τα αναψυκτικά (300 εκατ. ευρώ)
20. Δεύτερη αναθεώρηση αντικειμενικών τιμών (200 εκατ. ευρώ)
21. Αναστολή στις ονομαστικές αυξήσεις συντάξεων (250 εκατ. ευρώ)
22. Εξοικονόμηση 500 εκατ. ευρώ από την αναδιοργάνωση της τοπικής

αυτοδιοίκησης

- 23. Αυστηρότερα τεκμήρια φορολόγησης (100 εκατ. ευρώ)
- 24. Μείωση των επιδοτήσεων στις ΔΕΚΟ κατά 800 εκατ. ευρώ
- 25. Μείωση των επιδομάτων ανεργίας κατά 500 εκατ. ευρώ
- 26. Πώληση αδειών τυχερών παιγνιδιών (625 εκατ. ευρώ)
- 27. Διεύρυνση βάσης ΦΠΑ (300 εκατ. ευρώ)
- 28. Πλήρη εφαρμογή του πράσινου φόρου (150 εκατ. ευρώ)
- 29. Νέος ειδικός φόρος στα αυθαίρετα (100 εκατ. ευρώ)
- 30. Περικοπή 500 εκατ. ευρώ στις δαπάνες του ΠΔΕ

5.3.β Κρίση των PIIGS ή κρίση της ΟΝΕ;

«Κάθε δυστυχισμένη οικογένεια είναι δυστυχισμένη για διαφορετικούς λόγους. Αλλά έχουν όλες κάτι κοινό: τη δυστυχία τους»⁶⁹. Το ίδιο ισχύει αντίστοιχα και για τις εύθραυστες οικονομίες της περιφέρειας της ευρωζώνης (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, κ.ο.κ.). Η κρίση χρέους που αντιμετωπίζουν έχει διαφορετική αιτία σε κάθε μία από αυτές αλλά, παρ' όλες τις εθνικές διαφορές και τις διαφορετικές αιτίες, όλες οι χώρες της περιφέρειας της ευρωζώνης πάσχουν από μια «κοινή δυστυχία». Είναι πλέον φανερό ότι υπάρχει ένα υπερκείμενο των εθνικών ιδιομορφιών πρόβλημα που είναι κοινό πρόβλημα της Ευρώπης. Πρόβλημα που συνιστά την εκδήλωση ενός δομικού σφάλματος στην αρχιτεκτονική του ευρώ.

Οι δομικές ανισορροπίες ανάμεσα στις περισσότερο και τις λιγότερο ανταγωνιστικές οικονομίες της ζώνης του ευρώ οδήγησαν στο σημερινό αποτέλεσμα. Ενώ η ζώνη στο σύνολό της είναι δημοσιονομικά υγιής, με ισορροπημένο ισοζύγιο συναλλαγών, στο εσωτερικό της οι ανισορροπίες διευρύνονται ανάμεσα στις πλεονασματικές και τις ελλειμματικές οικονομίες όπου τα πλεονάσματα των μεν είναι τα ελλείμματα των δε. Καθώς η κρίση επιταχύνεται υπό την πίεση των διαβόητων αγορών και κινδυνεύει να απλωθεί ως τον σκληρό πυρήνα της, οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και οι κυρίαρχες δυνάμεις πιέζονται να διαλέξουν τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπίσουν την κρίση. Και το δίλλημα αφορά στην : Έξοδο με τη διάλυση της ευρωζώνης και την επιστροφή στις επιμέρους εθνικές κυριαρχίες (και τα νομίσματα), με την ελπίδα ότι κάθε κράτος χωριστά θα έχει ενιαία και ισχυρότερη βούληση αντίστασης στις πιέσεις των αγορών και επιβολής των πρωτείων της πολιτικής έναντι της οικονομίας ; Ή έξοδο διά της

⁶⁹ Τολστόι

ενισχύσεως των θεσμών κοινής ευρωπαϊκής διακυβέρνησης με ισχυρότερο ευρωπαϊκό κέντρο και τη μετατροπή της Κεντρικής Ευρωπαϊκής Τράπεζας σε κάτι ανάλογο με την αμερικανική FED; Σήμερα προστίθεται το αίτημα για μια «στρατηγική εξόδου από την κρίση» με ενεργές πολιτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αντίστοιχες ή πιο δραστικές από αυτές που εφαρμόζονται στις ΗΠΑ. Η λειτουργία ενός πραγματικού υπερεθνικού προϋπολογισμού ανάλογου με αυτόν των ΗΠΑ, θα μπορούσε να συμβάλει στη έξοδο από την κρίση. Όμως ο προϋπολογισμός της ΕΕ για το 2010 ανέρχεται σε 141,4 δις. Ευρώ σε πιστώσεις ανάληψης υποχρεώσεων, ενώ ο ομοσπονδιακός προϋπολογισμός των ΗΠΑ που προτείνει ο Ομπάμα για το 2011 ανέρχεται σε 3,8 τρις. Δολάρια.⁷⁰

Η δημιουργία του «μηχανισμού στήριξης» αρχικά για την Ελλάδα και στη συνέχεια για την υπόλοιπη ευρωζώνη, η πρόσφατη ένταξη της Ιρλανδίας σε αυτόν, η εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού για τα δεκαετή κρατικά ομόλογα της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, καθώς προεξοφλείται από πολλές πλευρές ότι ο χώρος αυτές θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες δανεισμού από τις χρηματαγορές στο εγγύς χρονικό διάστημα, δείχνουν ότι αυτό που συμβαίνει συνιστά κρίση της νεοφιλελεύθερης αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ και όχι αποτέλεσμα (τουλάχιστον αποκλειστικά) της κακοδιαχείρισης και σπατάλης της απερχόμενης κυβέρνησης Cowen ή της απελθούσας Καραμανλή.

Επιπλέον, η κρίση της Ε.Ε ανέδειξε σε μείζον θέμα την οικονομική διακυβέρνηση, που ως στόχος παραμένει μακρινός. Συνεπώς, προκύπτει το ερώτημα της πιθανότητας της διάσωσης της συνοχής της ευρωζώνης χωρίς αυτήν. Δέκα χρόνια μετά την καθιέρωση του ευρώ, έγινε ορατό, ότι η ευημερία ενός κοινού νομίσματος δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στη νομισματική πολιτική. Απαιτείται ένας πολύ πιο σφικτός ευρωπαϊκός οικονομικός και δημοσιονομικός συντονισμός. Τα βήματα προς αυτόν είναι όμως αργά και ίσως απρόθυμα. Είναι ένας από τους λόγους που πλήττεται το ευρώ στις διεθνείς αγορές.⁷¹ Στο μέτρο που το θέμα παραμένει ανοικτό, το ευρώ θα πιέζεται. Χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του δολαρίου και της στερλίνας είναι εμφανές ότι η δύναμή τους εξαρτάται από την οικονομική πολιτική και τις

⁷⁰ Ε.Μαριάς, *Η υστερία των ελλειμμάτων*

⁷¹ Η πίεση στο ευρώ προκύπτει από τις αδυναμίες της ευρωπαϊκής οικονομίας, τις αδυναμίες των πολιτικών για την αντιμετώπισή τους, την αδυναμία λήψης απόφασης στα ευρωπαϊκά όργανα, αλλά και την οργανωμένη επίθεση.

οικονομικές επιδόσεις, την εξωτερική πολιτική, την ανταγωνιστικότητα ή τη συνεκτικότητα της όλης πολιτικής των χωρών που αφορούν. Η Ευρώπη, πρέπει να δείξει ότι έχει μια αξιόπιστη πολιτική που θα ξανακερδίσει την εμπιστοσύνη των αγορών. Όμως, η εύκολα προτεινόμενη λύση μιας υπερβολικά χαμηλής ισοτιμίας του ευρώ, είναι εξίσου προβληματική όπως αυτή ενός υπερτιμημένου ευρώ.

Συμπερασματικά, η κρίση έφερε στην επιφάνεια όλες τις εγγενείς αδυναμίες της ΟΝΕ. Επισημάνει ότι παραμένει ένα ασύμμετρο σύστημα, διότι μόνο η νομισματική πολιτική ασκείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ η δημοσιονομική, η πολιτική εποπτείας και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας είναι στη δικαιοδοσία των κρατών μελών.⁷²

Βέβαια, η κρίση στην ευρωζώνη δεν οφείλεται μόνο στην ατελή οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση και στην έλλειψη αντίστοιχης στρατηγικής θεώρησης. Η κρίση οφείλεται σε πολλές αιτίες. Είμαστε αντιμέτωποι με μια σκληρή σύγκρουση μεταξύ κρατών και χρηματοοικονομικών αγορών, την εξέλιξη της οποίας δεν γνωρίζουμε. Υπάρχουν επίσης εθνικές στρατηγικές για απόσπαση πλεονάσματος και διασφάλιση υλικής ευημερίας από τη διεθνή αγορά, μέσα από καινοτομικά χρηματοοικονομικά εργαλεία. Γενικά, οι κοινωνίες μας προχώρησαν αποθεώνοντας το βραχυπρόθεσμο όφελος. Τώρα, είμαστε σε μια φάση όπου το μέλλον αυτό έγινε παρόν και

⁷²Επιπρόσθετα, ανέδειξε και το έλλειμμα αλληλεγγύης, η οποία αποτελούσε σημαντικό παράγοντα για την οικοδόμηση της Ενωμένης Ευρώπης. Ο R.Schuman επισημάνει ότι «η Ευρώπη δεν θα οικοδομηθεί διαμιάς ή σύμφωνα με ένα συνολικό σχέδιο. Θα οικοδομηθεί μέσω συγκεκριμένων κατακτήσεων, που θα δημιουργήσουν πρώτα μια *de facto* αλληλεγγύη». Αξίζει να αναφερθεί ότι υπάρχουν απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η προσφυγή της Ελλάδας στο Δ.Ν.Τ θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί, καθώς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα μπορούσε, π.χ., να καλέσει την Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να θεσπίσουν ένα κανονισμό, ο οποίος θα επέτρεπε στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ή στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων να προβαίνουν εκείνες σε σύναψη δανείων, τα οποία λόγω της φερεγγυότητάς τους θα επετύγχαναν με καλούς όρους και τα οποία θα διέθεταν με ανάλογους όρους στα κράτη μέλη που τα χρειάζονταν, η πρώτη για να καλύψουν δημοσιονομικές ανάγκες και η δεύτερη ανάγκες επενδύσεων για ανάπτυξη. Η αμοιβαία συνδρομή θα μπορούσε επίσης ή εναλλακτικά να συνίσταται σε εγγυήσεις από την Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα ή από τον προϋπολογισμό της Ένωσης προς τράπεζες που θα παρείχαν δάνεια με καλούς όρους στα κράτη μέλη που τα είχαν ανάγκη. Επιπλέον, ο γενικός προϋπολογισμός της Κοινότητας παρέχει εγγυήσεις στους χρηματοδότες για τα δάνεια που συνάπτονται στα πλαίσια των διαφόρων χρηματοδοτικών μέσων, όπως η ενίσχυση του ισοζυγίου πληρωμών ή η χρηματοοικονομική ενίσχυση προς ορισμένες τρίτες χώρες. Ένα ταμείο εγγυήσεων για τις εξωτερικές δράσεις αποσκοπεί στην εξόφληση των πιστωτών της Κοινότητας σε περίπτωση αδυναμίας πληρωμής του δικαιούχου δανείου που έχει χορηγήσει ή εγγυηθεί η Κοινότητα ή η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων υπέρ τρίτων χωρών. Είναι τουλάχιστον παράδοξο να υπάρχουν τέτοιες εγγυήσεις για τα δάνεια τρίτων χωρών και όχι για τα δάνεια των κρατών μελών που τις έχουν ανάγκη.

Τα προτεινόμενα μέτρα (δάνεια της ΕΚΤ ή/και της ΕΤΕ ή ευρωπαϊκές εγγυήσεις) είναι **άνευ κόστους** για τον προϋπολογισμό της Ένωσης ή οποιουδήποτε κράτους μέλους. Δεν προβλέπονται, αλλά ούτε απαγορεύονται από τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Θα γλύτωναν όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης από τους κερδοσκόπους και θα υλοποιούσαν το πνεύμα αλληλεγγύης το οποίο επικαλείται το άρθρο 122 της ΣΛΕΕ. Αυτό το πνεύμα αλληλεγγύης είναι απαραίτητο, όχι μόνο για τη στήριξη κρατών όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία, αλλά και για την προστασία του ίδιου του ευρώ από τις επιθέσεις των κερδοσκόπων.

«πληρώνουμε το λογαριασμό».

Οι έως τώρα αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν αποδειχθεί καθυστερημένες και ανεπαρκείς για να αναχαιτίσουν την κρίση που έχει πλήξει την Ευρωζώνη. Στην ανάγκη να υιοθετηθεί το εργαλείο των ευρωομολόγων επέμεινε ο Έλληνας πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου στο συνέδριο «Νέος κόσμος, νέος καπιταλισμός» όπου συμμετείχε στο Παρίσι. Είχε εκεί τη θερμή συνηγορία του Ιταλού υπουργού Οικονομίας Τ. Τρεμόντι, που το εισηγήθηκε το Δεκέμβριο μαζί με τον πρόεδρο της Ευρωομάδας Ζαν-Κλοντ Γιουνκέρ.

Τα ευρωομόλογα δεν προσφέρουν τη μαγική λύση της κρίσης, ωστόσο είναι ένα χρήσιμο εργαλείο που χρειάζεται να ενταχθεί σε μια γενικότερη στρατηγική.

Σύμφωνα με απόψεις που κυκλοφορούν στη Γερμανία: «Διασώζοντας την Ελλάδα, σώζουμε ένα μέρος και του εαυτού μας»⁷³, αφού στα ομολογά της δεν έχουν επενδύσει μόνο γερμανικές τράπεζες, αλλά και ταμεία συντάξεων.⁷⁴

Διάγραμμα 5.1: Ακαθάριστο δημόσιο χρέος ως ποσοστό του Α.Εγ.Π. για την περίοδο 1998-2009

Πηγή: Eurostat

⁷³ Γ. Μίνχρατ, αρχισυντάκτης της Handelsblatt, Σε ένα πειστικό άρθρο καλούσε την καγκελάριο Άγγελα Μέρκελ να δεχθεί να αυξηθούν τα 750 δις του μηχανισμού στήριξης από τώρα, καθώς κανείς δεν ξέρει τί πρόκειται να συμβεί στην Πορτογαλία, στην Ισπανία, ακόμα και στην Ιταλία ως το 2013, μειώνοντας ταυτόχρονα το επιτόκιο από το υπερβολικό 5,8% που επιβλήθηκε στην Ιρλανδία. Θα ήταν ένα βήμα προετοιμασίας για τα αναγκαία ευρωομόλογα που θα πρέπει να ακολουθήσουν με ενίσχυση της χρηματοοικονομικής ενοποίησης. Όσο για τα διαφορετικά επίπεδα χρέους των χωρών της Ευρωζώνης, υπενθύμιζε ότι το κατά κεφαλήν χρέος στη Βαβυρία είναι 3.450 ευρώ, στο Βερολίνο είναι 17.430 ευρώ, και πληρώνουν περίπου το ίδιο επιτόκιο. Σε δοκιμασία δανεισμού οι νότιες χώρες

⁷⁴ Ε. Παπαδάκη, 09/01/2011, *Οι φόροι και τα ευρωομόλογα. Πολλαπλές απαντήσεις στην κρίση του χρέους*, Κυριακάτικη Αυγή

5.3.γ. Ανάκαμψη ή χρεοκοπία;

Πρώτο θέμα στα διεθνή μέσα ενημέρωσης, με συνεχή επικριτικά δημοσιεύματα, με εφιαλτικά σενάρια και κάθε είδους αρνητικές προβλέψεις⁷⁵, συνιστά το ενδεχόμενο της αποτυχίας της δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας μας.

Τα πιθανά "σενάρια" είναι τα εξής:

1.Επίτευξη στόχων του προγράμματος (Υποστηρίζεται από τις κυβερνήσεις της ευρωζώνης, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την ΕΚΤ, το ΔΝΤ, και τον οίκο αξιολόγησης Moody's)

2.Χρεοκοπία:

Οι χώρες την τελευταία τριακονταετία χρεοκοπούν για τρεις λόγους:⁷⁶

1. Όταν μονόπλευρα δηλώνουν αδυναμία να εξυπηρετήσουν το χρέος τους (π.χ Μεξικό 1995 με αποτέλεσμα την υποτίμηση του νομίσματος και τη μετατροπή του χρέους του Μεξικού σε διαπραγματεύσιμο τίτλο στο χρηματιστήριο(σχέδιο Μπαίηκερ). Οι δανειστές έχασαν το 30% της αξίας των κεφαλαίων τους, το Μεξικό συνέχισε να εξυπηρετεί μέρος του χρέους και ιδιώτες έβαζαν νέα χρήματα, για κερδοσκοπικούς σκοπούς, σε ένα υποτιμημένο αλλά διαπραγματεύσιμο χρέος).
2. Όταν ένας διεθνής οργανισμός, που δανειοδοτεί μια χώρα, αναστείλει τη δανειοδότησή της. (π.χ Αργεντινή 2001 ,καθώς το ΔΝΤ στήριζε με δάνεια το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα που είχε συμφωνήσει με την τότε κυβέρνηση).
3. Όταν οι ιδιώτες αποσύρουν κεφάλαια από ένα νόμισμα. (πχ Ν.Α Ασία 1999 γεγονός που οδήγησε σε δραματική υποτίμηση των νομισμάτων στην περιοχή).

Κανένας από αυτούς τους λόγους δεν ισχύει σήμερα για την ελληνική οικονομία.

Επιπλέον, η δυνατότητα οικονομίας να εξυπηρετήσει το χρέος της εξαρτάται από:⁷⁷

⁷⁵ Ρουμπινί: αναδιάρθρωση αναπόφευκτη, Financial Times: σύμφωνα με άρθρα της κάποιοι πιστεύουν ότι η «δραματική, σοκαριστική ανακοίνωση και η αλλόφρων δημόσια αντίδραση θα έπρεπε να συμβούν στο 2^ο τρίμηνο του 2011», Ο επικεφαλής της Deutsch Bank Γιόζεφ Άκερμαν

⁷⁶ Γ.Σταθάκης (13/12/2009), *Περί χρεωκοπίας της χώρας*, Κυριακάτικη Αυγή

- Τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης
- Έκταση του ιδιωτικού χρέους ,δίπλα στο δημόσιο
- Έκταση των διαρθρωτικών προβλημάτων σε σχέση με τα φορολογικά έσοδα και τη δομή των δαπανών

Η ελληνική οικονομία είναι αντιμέτωπη με μέτρα στασιμότητας , έχει μικρό ιδιωτικό χρέος (50%) αλλά ένα μεγάλο δημόσιο (120%). Έχει δραματικό φορολογικό σύστημα και είναι αντιμέτωπη με εκρηκτικά προβλήματα στο σκέλος των δαπανών (μισθοί, συντάξεις, άμυνα, υγεία) που καθιστούν το σημερινό σύστημα μη βιώσιμο. Συνεπώς, είναι εμφανής η ανάγκη επίλυσης των μόνιμων διαρθρωτικών προβλημάτων της δημοσιονομικής δομής, του φορολογικού συστήματος και της σύνθεσης και διαχείρισης των δημοσίων εσόδων.

Οι φήμες για χρεοκοπία άρχισαν να εντείνονται αφότου στην τελευταία ανάλογη έκδοση το επιτόκιο είχε διαμορφωθεί σε ένα υψηλό 4,82%, η εικόνα έχει χειροτερεύσει σημαντικά, με το spread του ελληνικού δεκαετούς ομολόγου έναντι του γερμανικού να αγγίζει τις 1.000 μονάδες βάσης: Πρώτη στον κόσμο ως προς τον κίνδυνο χρεοκοπίας κατέτασσε την Ελλάδα έκθεση της εταιρείας αναλυτών αγορών CMA, με δεύτερη τη Βενεζουέλα, τρίτη την Ιρλανδία, τέταρτη την Πορτογαλία και έβδομη την πρωτοεισαγόμενη στις δέκα πιο επικίνδυνες χώρες Ισπανία (μεσολαβούν Αργεντινή και Ουκρανία). Βέβαια, εκθέσεις αυτού του τύπου δεν έχουν ιδιαίτερη γνωστική αξία, καθώς ανατροφοδοτούν μεγεθύνοντας τάσεις που ήδη διαμορφώνονται μεταξύ των επενδυτών. Χαρακτηριστικά, από τους βασικούς δείκτες που χρησιμοποιούνται για την κατάταξη είναι οι ανταλλαγές ασφαλιστρών κινδύνων, τα περιβόητα CDS, που για την Ελλάδα υποδηλώνουν πιθανότητα χρεοκοπίας μεγαλύτερη από 50%, αλλά έχει εξηγηθεί εμπεριστατωμένα πώς χρησιμοποιούνται για κερδοσκοπικά παιχνίδια, ώστε να επενδύει κανείς στη χρεοκοπία του άλλου, όχι κρατών μόνο αλλά και επιχειρήσεων.

3.Στάση πληρωμών: Μια τέτοια επιλογή το πιθανότερο να έχει αρνητικές επιπτώσεις που θα είναι πολλαπλές, απρόβλεπτες και μακροχρόνιες. Στάση πληρωμών για την Ελλάδα θα σήμαινε αναπτυξιακή ασφυξία, “κλυδωνισμό” της

⁷⁷ Γ.Σταθάκης (13/12/2009), *Περί χρεωκοπίας της χώρας*, Κυριακάτικη Αυγή

θέσης της χώρας στην ευρωζώνη, πολύ υψηλά επιτόκια και βαθιά κοινωνική απορρύθμιση.

4.Αναδιάρθρωση χρέους: Η αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους είναι ο μηχανισμός με τον οποίο ένα κράτος αποτρέπει δυσμενείς συνέπειες για τα επίπεδα του δημοσίου χρέους και της σταθερότητας της οικονομίας και έχει δύο πτυχές: η διαδικαστική πτυχή επικεντρώνεται στον τρόπο εκτέλεσης της αναδιάρθρωσης ενώ η ουσιαστική πτυχή της διαδικασίας αυτής αφορά την εκτέλεση της αναδιάρθρωσης του χρέους μέσω επαναπροσδιορισμού της ημερομηνίας εξόφλησης του ομολόγου και μείωση της ονομαστικής αξίας αυτού. Εφόσον οι χώρες δεν δύνανται να χρεοκοπήσουν η μόνη λύση είναι η ανταλλαγή των ομολόγων που ακόμα δεν έχουν αθετηθεί με ομόλογα μεγαλύτερης χρονικής διάρκειας και συνήθως χαμηλότερου επιτοκίου.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις η αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους απλά παρατάθηκε χρονικά με το πακέτο στήριξης της οικονομίας, αλλά δεν αποφεύχθηκε, ενώ, σύμφωνα με τον Krugman η Ελλάδα όχι μόνο θα οδηγηθεί σε αναδιάρθρωση του χρέους της, αλλά θα αποσυρθεί και από τη ζώνη του Ευρώ.

5.Έξοδος από το ευρώ: Κάθε συζήτηση περί «εξόδου από το ευρώ» και επιστροφής στη δραχμή συνεπάγεται αυτόματα μια απότομη μείωση του ΑΕΠ της τάξης του 30-40% και επιπλέον, η έξοδος από το ευρώ συνιστά μια στρατηγική που θα υπονομεύσει την εθνική αξιοπιστία. Καθώς όμως, δεν τίθεται θέμα φυγής από το ευρώ τι συμβαίνει όταν μια χώρα οδηγεί τα οικονομικά δεδομένα σε ένα οριακό σημείο, όπου αντικειμενικά δεν μπορεί «να εξυπηρετήσει το χρέος της»; Η λύση είναι η επαναδιαπραγμάτευση με τους δανειστές της (ΕΚΤ, Κομισιόν κτλ) .Λύση δηλαδή είναι η επιμήκυνση του χρέους χωρίς να θεωρηθεί αναδιάρθρωση και πτώχευση.

6.Διάλυση ευρωζώνης :Οποιαδήποτε απειλή διάλυσης του ευρώ θα είναι καταστροφική καθώς θα εγκαινίαζε διαδοχικές χρεοκοπίες του τραπεζικού συστήματος και διακυμάνσεις των νέων εθνικών νομισμάτων, μέσω των αγορών.

Όμως, την Παρασκευή, 7 Ιανουαρίου, ο πρώτος τίτλος στην ιστοσελίδα της γερμανικής Handelsblatt ήταν : «Η επιβίωση του ευρώ δεν είναι αυτονόητη». Η δήλωση αποδίδεται στον επικεφαλής οικονομολόγο της Deutsche Bank T. Μάγιερ. Ίσως να εννοεί ότι εξυπηρετούνται κερδοσκοπικά παιχνίδια εις βάρος τίτλων των

νότιων ευρωπαϊκών χωρών. Ταυτόχρονα όμως αποτυπώνει την πολιτική αδυναμία και ανεπαρκή βούληση των ηγετών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιβληθούν στις αγορές, στηρίζοντας το ευρώ και τις οικονομίες που το μοιράζονται. Με τη δήλωσή του κάλεσε τους ηγέτες της Ένωσης να σπεύσουν σε μέτρα για να στηριχθεί η Ευρωζώνη συνολικά. Το δημοσίευμα της γερμανικής οικονομικής εφημερίδας αναφέρεται σε βάσιμες ανησυχίες. Την εβδομάδα εκείνη έβγαιναν στις αγορές για να δανειστούν 2 δις η Πορτογαλία με ομόλογα τετραετούς και δεκαετούς διάρκειας, 3 δις η Ισπανία με πενταετή ομόλογα και 6 έως 7 δις η Ιταλία για τέσσερα και για δεκαπέντε χρόνια. Επίσης, και η Ελλάδα για 1,5 δις, αλλά βέβαια σε έντοκα γραμμάτια εξάμηνης διάρκειας, καθώς από τις μεγαλύτερες διάρκειες είμαστε αποκλεισμένοι.

7.Επίτευξη στόχων του προγράμματος αλλά παρατεταμένη ύφεση:

Στην περίπτωση αυτή πρέπει να εξεταστούν οι απαραίτητες πολιτικές ώστε να επαναδρομολογηθεί μια διεργασία οικονομικής μεγέθυνσης. Ο Τ. Γιαννίτσης υποστηρίζει ότι: «Θεωρητικές διαμάχες και προτάσεις πολιτικής, μεταφέρονται σε ένα οικονομικό τοπίο, κάνοντας αφαίρεση από τις προϋποθέσεις που δικαιολογούν την αποτελεσματικότητά τους. Με έλλειμμα 13,6% οδηγηθήκαμε σε ρυθμό μεγέθυνσης -2%, δηλαδή σε ύφεση συνδυασμένη με παρ' ολίγον πτώχευση. Παρά ταύτα, θεωρείται ότι ακόμα μεγαλύτερη δαπάνη και έλλειμμα θα δημιουργήσουν μεγέθυνση. Πού στηρίζεται αυτό; Και ακόμα και αν στηριζόταν, με πόσο έλλειμμα; Με 15% ή 20% και αντίστοιχη αύξηση του χρέους; Σήμερα με 130% και αύριο με 140% χρέος προς ΑΕΠ, ακόμα και αν επιτύχουμε θετικό ρυθμό μεγέθυνσης, το πρόσθετο ΑΕΠ δεν θα εξυπηρετεί παρά την πληρωμή των αυξημένων τόκων που προκαλούν τα αυξημένα ελλείμματα. Οι θέσεις για μια τέτοια πολιτική είναι αδιέξοδες, αν δεν απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά».

Στη συνέχεια, υποστηρίζει ότι «Από την άλλη, και βέβαια, το μεγάλο στοίχημα των επόμενων ετών είναι η δημιουργία συνθηκών ανάπτυξης. Διαφορετικά είμαστε χαμένοι. Έτσι, φτάνουμε στο στρατηγικό ερώτημα: πώς δημιουργείται μεγέθυνση και ανάπτυξη σε συνθήκες δημοσιονομικής εξυγίανσης και σε συνθήκες ασφυκτικής χρηματοδότησης; Η απάντηση δεν είναι με μεγαλύτερα ελλείμματα που αποκλείονται εξ ορισμού. Είναι με πολλές, μεγάλες και μικρότερες, εκτεταμένες σε όλες τις οικονομικές διαδικασίες, διαρθρωτικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις, με θεσμικές αλλαγές, με επενδύσεις στη γνώση, που θα αυξάνουν την παραγωγικότητα των

δαπανών που θα γίνονται, θα δημιουργούν ευνοϊκότερους όρους για μετατόπιση των δαπανών από την κατανάλωση στις επενδύσεις ή για διεθνείς επενδύσεις στην Ελλάδα, θα ανακατανέμουν κρατικές δαπάνες από πεδία χαμηλής σε πεδία υψηλής παραγωγικότητας, για να αναφέρω ενδεικτικά ορισμένες κατευθύνσεις. Είναι επίσης, με μια πραγματική επένδυση στην ποιότητα και στη μεταρρύθμιση στην παιδεία, όπως και στην καινοτομία. Η απάντηση επιπλέον είναι: επένδυση στην εμπιστοσύνη. Εμπιστοσύνη δική μας για εμάς, εμπιστοσύνη των τρίτων για εμάς και τη χώρα. Ακόμα και μόνο αν πετύχουμε να απομακρύνουμε την πιθανότητα μιας πτώχευσης (σήμερα οι διεθνείς αγορές δίνουν πιθανότητα πάνω από 50%) με επιστροφή σε πιο ομαλές συνθήκες, θα έχουμε δημιουργήσει σημαντικές προϋποθέσεις για ανάπτυξη». Συνεπώς, είναι χρήσιμο να κατανοήσουμε πώς πέτυχαν ή πώς απέτυχαν άλλες χώρες σε αντίστοιχες συνθήκες. Όμως, όλα αυτά, σημαίνουν πολύ διαφορετικές επιλογές από αυτές που μας οδήγησαν σε αυτό το σημείο. Επιλογές δύσκολες και αβέβαιες. Την ανάπτυξη την θέλουν όλοι, τις πολιτικές για την ανάπτυξη ελάχιστοι. Θέλουν όμως αντ' αυτού τον αυξανόμενο δανεισμό. Αυξανόμενος δανεισμός και ανάπτυξη όμως δεν συμβιβάζονται.

Πλέον αυτό που πρέπει να εξεταστεί είναι η πορεία των δημόσιων οικονομικών της Ελλάδας μετά την είσοδο της στον μηχανισμό στήριξης και αυτό θα μπορεί να πραγματοποιηθεί μετά την παρέλευση ενός εύλογου χρονικού διαστήματος για να εξαχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

«Οι θεοί είχαν καταδικάσει τον Σίσυφο να σπρώχνει ασταμάτητα ένα βράχο μέχρι την κορυφή ενός βουνού, απ' όπου η πέτρα κατακυλούσε από το ίδιο της το βάρος. Είχαν σκεφθεί, και κάπως δικαιολογημένα, ότι δεν υπάρχει πιο φοβερή τιμωρία από την ανώφελη και ανέλπιδη εργασία [...] Ο Σίσυφος βλέπει τότε το βράχο να κατακυλά σε λίγες στιγμές προς τους πρόποδες του βουνού, απ' όπου θα πρέπει να τον ανεβάσει πάλι στην κορυφή. Ξανακατεβαίνει στην πεδιάδα. Ο Σίσυφος μ' ενδιαφέρει κατά τη διάρκεια αυτής της επιστροφής, της ανάπαυλας [...] Είναι η ώρα της συνείδησης».

*Albert Camus, ο μύθος του Σισύφου*⁷⁸

Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν τα προηγούμενα τριάντα χρόνια καταδίκασαν την χώρα μας να σπρώχνει το "βράχο" του δημόσιου χρέους (αφού πρώτα, όπως ο μυθικός Σίσυφος τον Δία, είχαμε πολλές φορές καταφέρει να ξεγελάσουμε τους οικονομικούς θεούς του κόσμου). Αναμφισβήτητα πληρώνουμε ακριβά την καθυστέρηση των αναγκαίων διαρθρωτικών αλλαγών και το αξιοπερίεργο μείγμα μεταρρυθμίσεων και διαχείρισης. Το ερώτημα είναι αν, όπως στον μύθο, θα δούμε τον βράχο του χρέους να ξανακυλά, σε λίγο, στη ρίζα του βουνού παρά τα μέτρα που έχουν ληφθεί. Έτσι συνέβη, πάντως, όλες τις προηγούμενες φορές που ένα πρόγραμμα περικοπών και λιτότητας επεβλήθη στη χώρα: κυλήσαμε τον βράχο μερικά μέτρα και ύστερα εκείνος ξανακύλησε. Ένα δημόσιο χρέος που ήταν 30% ενός μικρού ΑΕΠ το 1980 έφθασε το 120% ενός πολύ μεγαλύτερου ΑΕΠ, κι ας είχαν μεσολαβήσει τρία προγράμματα λιτότητας.

Για να ξεπεράσουμε την κατάρα του Σίσυφου, για να μη βρεθούμε και πάλι με τον βράχο στη ρίζα του βουνού ακόμα και μετά από την εφαρμογή των επαχθών μέτρων ,

⁷⁸ Μετάφραση στην ελληνική Ν. Καρακίτσου- Ντουζέ και Μ. Κασαμπάλογλου- Ρομπλέν (2007), Αθήνα Εκδόσεις Καστανιώτη

θα πρέπει να εντοπίσουμε και να αντιμετωπίσουμε τη βασική αιτία που οδήγησε στις προηγούμενες αποτυχίες. Ριζικές αλλαγές στη μακροοικονομική πολιτική σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο είναι επιβεβλημένες για να μην κληθεί ο Σίσυφος κάποια μέρα να κυλήσει ξανά, με ακόμη μεγαλύτερο κόστος, έναν ακόμη βαρύτερο βράχο. Η εφαρμογή διαρθρωτικών αλλαγών στη χώρα μας παραμένει αδήριτη ανάγκη και η αφετηρία για διέξοδο από την κρίση δεν μπορεί παρά να είναι το ίδιο το κράτος καθώς το οικονομικό πρόβλημα της χώρας είναι πολιτικό. Όλο και περισσότερο διαφαίνεται ότι κάθε απόπειρα αλλαγών ή μεταρρυθμίσεων, έχει την αφετηρία του, όπως και στο παρελθόν, στη θεσμική συγκρότηση του κράτους και τη δημόσια διοίκηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Αλογοσκούφης, (1994), *Η κρίση της οικονομικής πολιτικής*, Ινστιτούτο μελετών Οικονομικής Πολιτικής, Εκδόσεις Κριτική.
2. Γ. Αλογοσκούφης, (2009), *Η Ελλάδα μετά την κρίση*, Εκδόσεις Καστανιώτη
3. Γ. Αλογοσκούφης (2009), *Ομιλία σε εκδήλωση με θέμα: «Η Ελληνική οικονομία μετά τη Μεταπολίτευση, η Κρίση και η Οικονομική Πολιτική»*, Αθήνα, 28/5/2009
4. Γ. Αργεΐτης, (2002), *Παγκοσμιοποίηση ΟΝΕ και Οικονομική Προσαρμογή, η περίπτωση της Ελλάδας*, Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός.
5. Γ. Αργεΐτης, *Δημόσιο χρέος και η φερεγγυότητα του ελληνικού δημόσιου τομέα*, «Σπουδαι», τόμος 50, τεύχος 1^ο-2^ο
6. Ι. Σ. Βαβούρας, (1993), *Δημόσιο χρέος, θεωρία και ελληνική εμπειρία*, Εκδόσεις Παπαζήση.
7. Ι. Σ. Βαβούρας, (1995), *Προβλήματα οικονομικής Πολιτικής*, Εκδόσεις Παπαζήση.
8. Ι. Σ. Βαβούρας, *Εθνική οικονομική πολιτική και Ο.Ν. Ε, θεωρητική προσέγγιση και εμπειρία*, Εκδόσεις Παπαζήση.
9. Κ. Βαρβαρέσος, (2002), *Έκθεσης επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος*, Σαββάλας.
10. Κ. Βεργόπουλος, (1994), *Το δημόσιο χρέος και οι επιπτώσεις του*, Εργασίες για συζήτηση, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών ερευνών.
11. Γ. Βούλγαρης (08/01/2011), *Είσαι αισιόδοξος ή απαισιόδοξος; Τα Νέα*
12. Τ. Γιαννίτσης (1983), *Η Ελληνική Βιομηχανία, Ανάπτυξη και κρίση*, Gutenberg.
13. Τ. Γιαννίτσης (2005), *Η Ελλάδα και το μέλλον, πραγματισμός και ψευδαισθήσεις*, Πόλις.
14. Γ. Δραγασάκης (28/09/2008), *Τρία ερωτήματα για την τρέχουσα κρίση*, Εποχή
15. Κ. Γ. Δρακάτος, (1996), *Η Ελληνική οικονομία προς σταθεροποίηση*, Εκδόσεις Παπαζήση.

16. Β. Ζουναλής, (02/04/2008), *Ασφαλιστικό: αναζητείται πολιτική θεραπεία*, Πολίτης, τ.162
17. Β. Ζουναλής, (02/04/2008), *Αναζητείται πολιτική θεραπεία*, Πολίτης τ.162
18. Γ. Σταμάτης, Κείμενα: Γ. Βαβούρας, Η. Ιωακείμογλου, Γ. Μηλιός, Θ. Μινογλου, *Οικονομική κρίση και κρατική πολιτική. Η νεοφιλελεύθερη-συντηρητική στροφή στην Ελλάδα σήμερα*, (1990), Εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική βιβλιοθήκη.
19. Χ. Ιωάννου (19/5/1010), *Η μαύρη τρύπα του δημόσιου χρέους. Πώς φτάσαμε ως εδώ?*, Ελευθεροτυπία.
20. Π. Καζάκος, (2009), *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά, οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*, Εκδόσεις Πατάκη.
21. Π. Καζάκος, (2010), *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση, μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)*, εκδόσεις Πατάκη.
22. Γ. Καλφέλης, (13/05/2010), *Κολλημένοι στο χθες;*, ΤΑ ΝΕΑ
23. Ι. Δ. Καμαρα, (15/12/2005), *Το χρονικό διόγκωσης του δημόσιου χρέους, 1980-2005, Ο εφιάλτης που ακόμα ταλανίζει την οικονομία, έχει τις ρίζες του στην οικονομική πολιτική του 1980*, Η Καθημερινή.
24. Γ. Κανελλόπουλος (09/05/2010), *Μπούμερανγκ για τη Γερμανία το «πείσμα» της Μέρκελ, η διχόνοια στην Ε.Ε άρχισε να πλήττει και τα γερμανικά ομόλογα*, Τα Νέα
25. Π. Κανφίν, (08/02/2010), *Η κρίση επιβάλλει στην Ευρώπη να αναθεωρήσει εκ βάθρων τις οικονομικές της πολιτικές*, Le Monde
26. Ε. Καρανασοπούλου (01/08/2010), *Απαιτούν ψαλίδι και στον ιδιωτικό τομέα*, Τα Νέα
27. Χ. Καρανίκας (31/07- 01/08/ 2010), *Δημόσιο χρέος: πώς φτάσαμε έως εδώ*, Τα Νέα
28. Χ. Καρανίκας (31/07- 01/08/ 2010), *Το χρονικό ενός προαναγγελλθέντος εκτροχιασμού*, Τα Νέα.
29. Β. Καρδάσης (24/02/2010), *Παρθένος κόρη θύμα βιαστών*, Ελευθεροτυπία.
30. Τ. Κολλιντζας, Γ.Κ. Μπητρος(1992) , *Αναζητώντας την ελπίδα για την Ελληνική οικονομία*.
31. Γ. Μ. Κορρές, (1998), *Ελληνική οικονομία, οικονομική πολιτική και ανάλυση των βασικών μεγεθών*, Εκδόσεις ΑΘ. Σταμούλης

32. Τ. Κυπριανίδης, Γ.Μηλιός, (2010), *Οικονομική κρίση και ταξικές πολιτικές*, σελ.12, Σύγχρονα Θέματα ,Τεύχος 108
33. Σ. Λαπατσιώρας, Γ.Μηλιός, (17/05/1008),*Η κρίση και οι μασκοφόροι του Νεοφιλελευθερισμού*, Αυγή
34. Σ. Λαπατσιώρας, Γ.Μηλιός, (2008), *Χρηματοπιστωτική κρίση και οικονομική ρύθμιση*, Θέσεις ,Τεύχη 103- 104
35. Μ. Λίτσης, (26/01/2008), *Πώς το όνειρο της αμερικανικής εργατικής τάξης έγινε εφιάλτης του καπιταλισμού*, Ελευθεροτυπία
36. Ε. Μαριάς, *Η χρηματοδοτική ενίσχυση των χωρών της Ευρωζώνης*, Η Σφήνα, 26/02/2010
37. Ε.Μαριάς, *Τα θεσμικά ελλείμματα της ΟΝΕ*, Η Σφήνα, 19/02/2010
38. Ε.Μαριάς, *Η υστερία των ελλειμμάτων*, 12/02/2010
39. Ε. Μαριάς, *Από το Σχέδιο Σούμαν στη Λισαβόνα*, Ελευθεροτυπία, 10/05/2008
40. Ε. Μαριάς, *Για μια Ευρωπαϊκή Ένωση των πολιτών και της αλληλεγγύης, η πορεία προς το Άμστερνταμ*, τυπωθήτω Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2004
41. Μ. Ματσαγγάνης, (17/07/2010), *Είχαμε το χειρότερο ασφαλιστικό σύστημα στην Ευρώπη*, Ελευθεροτυπία.
42. Γ. Μηλιός (19/09/2010), *Υστέρηση των Δημοσίων εσόδων: Μια ταξική πολιτική*, Αυγή
43. Γ.Κ. Μπασιάκος, (27/10/07), *Και πάλι για το ασφαλιστικό και την απουσία διαλόγου*, Κυριακάτικη Αυγή.
44. Μ. Νεγροπόντη- Δελιβάνη, (1994), *Ελληνικό δημόσιο χρέος και ελλείμματα, Αδιέξοδα και λύσεις*, Εκδόσεις Σάκκουλα.
45. Σ. Ν. Πανταζίδης, (2002), *Μακροοικονομικές εξελίξεις και οικονομική πολιτική στην Ελλάδα, από τη μεταπολίτευση μέχρι την ένταξη στην ΟΝΕ (1975-2000)*, Εκδόσεις Κριτική.
46. Ε. Παπαδάκη (20/03/2005), *Είμαστε οι χειρότεροι της Ευρώπης σε έλλειμμα, χρέος και αξιοπιστία*, Κυριακάτικη Αυγή
47. Ε. Παπαδάκη (05/12/2007), *Συντάξεις χωρίς αλληλεγγύη, σε αδιέξοδο η ασφαλιστική μεταρρύθμιση*, Τα Νέα
48. Ε. Παπαδάκη (30/01/2008), *Προτάσεις για ελάχιστη σύνταξη και ανταποδοτική από τα ταμεία*, ΤΑ ΝΕΑ
49. Ε. Παπαδάκη (12/03/2008), *Ανακατανομή των πόρων. Ασφαλιστική μεταρρύθμιση με διατήρηση όλων των προνομίων δε γίνεται*, ΤΑ ΝΕΑ

50. Ε.Παπαδάκη (14/02/2010), *Κηδεμονία με σκληρούς όρους*, Κυριακάτικη Αυγή.
51. Ε. Παπαδάκη (30/05/2010), *Είναι πιθανή η χρεοκοπία; Το επίσημο όχι, το ναι των αρπακτικών και οι όροι του εξαρτάται*, Κυριακάτικη Αυγή.
52. Ε.Παπαδάκη (21/11/2010), *Στην αγκαλιά της τρόικας η Ιρλανδία*, Κυριακάτικη Αυγή.
53. Ε. Παπαδάκη (12/01/2011), *Οι φόροι και τα ευρωομόλογα. Πολλαπλές απαντήσεις στην κρίση του χρέους*, Τα Νέα
54. Θ. Κ. Πελαγίδης, (2003), *Κατατονική οικονομία, δοκίμια για τη στασιμότητα στη διεθνή και ευρωπαϊκή οικονομία*, εκδόσεις Παπαζήση.
55. Β. Πεσμαζόγλου (28/02/2010), *Με αφορμή ένα ασανσέρ: Η Ελλάδα, η κρίση και η ΟΝΕ*, Κυριακάτικη Αυγή
56. Β. Πεσμαζόγλου (2010), *Η πρόσφατη κρίση: το παρόν ως ιστορία*, Σύγχρονα Θέματα τχ 108, σελ.101
57. Θ. Σακελαρόπουλος,(14/02/2010), *Σε συνθήκες κρίσης, η αναδιανομή τροφοδοτεί την ανάπτυξη*, Κυριακάτικη Αυγή
58. Κ. Γ. Σημίτης, (2002),*Για μια Ελλάδα οικονομικά ισχυρή και κοινωνικά δίκαιη*, Εκδόσεις Καστανιώτη
59. Γ. Σταθάκης, (13.11.2008), *Μετά την κρίση τι; Αναζητώντας μια νέα Αρχιτεκτονική για το χρηματοπιστωτικό σύστημα*, Ημερίδα του "Ινστιτούτου Ν. Πουλαντζάς".
60. Γ. Σταθάκης, (2010), *Η δημοσιονομική κρίση της Ελληνικής οικονομίας, μια ιστορική ματιά*, Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 108.
61. Γ. Σταθάκης, (28/02/2010), *Η αμερικάνικη κρίση και η πολιτική Ομπάμα*
62. Γ. Σταθάκης (20/03/2010), *Η συμφωνία των Βρυξελλών ως αμφίσημη διακήρυξη*, Κυριακάτικη Αυγή.
63. Γ. Σταθάκης (14/03/2010), *Το ελληνικό δημόσιο χρέος, η «χρεοκοπία» και το ευρώ*, Κυριακάτικη Αυγή.
64. Γ. Σταθάκης (6/05/2010), *Ένα σχεδιάγραμμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης, Η δημιουργία του ελληνικού δημόσιου χρέους*, Κυριακάτικη Αυγή.
65. Γ. Σταθάκης, (02/10/2010), *Η «φορολογική ασυλία» αιτία των ελλειμμάτων του δημοσίου. Αφετηρία για την έξοδο από την ύφεση, η κατάργηση των φοροαπαλλαγών υπέρ των οικονομικά ισχυρών*, Βήμα Ιδεών
66. Γ. Σταθάκης, (13/5/2010), *Η παγίδευση της οικονομίας στις «αθεράπευτες αντινομίες» της*, ΤΑ ΝΕΑ.

67. Γ. Σταθάκης (21/02/2010), *Η κρίση της "κατακερματισμένης" ελληνικής οικονομίας*. Κυριακάτικη Αυγή.
68. Γ. Σταθάκης (10/01/2010), *Το τριετές πρόγραμμα σταθεροποίησης*, Κυριακάτικη Αυγή.
69. Γ. Σταθάκης, (07/02/2010), *Εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές για την κρίση: αναζητώντας μια αριστερή στρατηγική*, Κυριακάτικη Αυγή.
70. Γ. Σταθάκης, (13/12/2009), *Περί χρεωκοπίας της χώρας*, Κυριακάτικη Αυγή.
71. Γ. Σταθάκης, (05/12/2010), *Η Ιρλανδική κρίση*
72. Γ. Σταμάτης,, *Η κρατική διαχείριση της σημερινής οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Κριτική
73. Δ. Α. Σωτηρόπουλος, (2001), *Η κορυφή του πελατειακού κράτους, οργάνωση, στελέχωση και πολιτικοποίηση των ανώτερων βαθμίδων της Κεντρικής Διοίκησης στην Ελλάδα, 1974-2000*, Εκδόσεις Ποταμός.
74. Π. Π. Τζαννετάκης,(1988), *Οικονομική Πολιτική 1983-1986*, Εκδόσεις Παπαζήση
75. Π. Τσίμας (20/02/2010), *Στο δικαστήριο των ελλειμμάτων*, Τα Νέα.
76. Π. Τσίμας (22/05/2010), *Η άλλη γαλανόλευκη τραγωδία ,Ομοιότητες και διαφορές μεταξύ Ελλάδας και Αργεντινής, δυο χωρών τα χρέη των οποίων συζητήθηκαν περισσότερο την τελευταία δεκαετία.*, Τα ΝΕΑ.
77. Π. Τσίμας (04/12/2010), *Φώς στο ευρωπαϊκό τούνελ*; Τα Νέα.
78. ΥΠΕΘΟ
79. Γ. Φίσερ (02/03/2010), *Το «ελληνικό μάθημα» της Ευρώπης*, Το Βήμα.
80. Ν. Χριστοδουλάκης (1998), *Το νέο τοπίο της ανάπτυξης*, Εκδόσεις Καστανιώτη.
81. Ε. Χρυσολωρά (31/07- 01/08/ 2010), *Θα μας κάνει κράτος το μνημόνιο*;, Τα Νέα
82. Ε. Χρυσολωρά (09/05/2010), *Μέχρι τον Φεβρουάριο και με αναδρομική ισχύ η επιμήκυνση*, Τα Νέα
83. Commission of the ECs Greece.(19.05.2004) *Report prepared in accordance with article 104(3) of the Treaty*, Brussels, (ECFIN/233/04)
84. Ρ. Α. Delhomais, (08/04/2010), *Το ευρώ και η προφητεία του Φρίντμαν*, Το Βήμα.

85. European Commission, *Assessment of the 2003 Update of the Stability Programme of Greece*, Brussels, 28.1.2004.
86. European Comission, *Report on Greek government deficit and debt statistics*, Brusells 08.01.2010, COM (2010) final
87. Eurobank Research, Τόμος IV, Τεύχος 8, Δεκέμβριος 2009.
88. EUROSTAT
89. D. Gros, (23/03/2010), *Γιατί το ΔΝΤ δεν μπορεί να διασώσει την Ελλάδα*, Η Καθημερινή
90. D.J.Halikias, (1978) *Money and credit in a developing economy the Greek case*, New York University Press
91. G. Irvin, (04/07/2010), *Δεν υπάρχει ανώδυνη διέξοδος από την κρίση*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία.
92. IMF , *Greece-2004 Article IV Consultation . Concluding Statement of the Mission*, September 14, 2004.
93. *Update on the report on the observance of standards and codes. Fiscal transparency module. Greece*, (December 21, 2004) IMF country report No 05/42
94. Evaluation Report: The IMF and Argentina 1991 - 2001» IMF 2004, σελ. 26 – 27
95. P. Krugman (07/04/2010), *Πώς θα αποφύγουμε νέα Lehman Brothers*, Το Βήμα.
96. K. A. Lavdas, (1997), *The Europeanization of Greece, interest politics and the crises of integration*, Macmillan Press LTD.
97. OECD
98. G. Pagoulatos, (2003), *Greece's New Political Economy, State, finance, and growth from postwar to EMU*, Palgrave Macmillan in association with St Antony's College Oxford.
99. The Economist

Κατάλογος πινάκων- διαγραμμάτων

Πίνακας 2.1: Η δυναμική της άμεσης και έμμεσης φορολογικής επιβάρυνσης της ελληνικής κοινωνίας και σύγκριση με την Ε.Ε.....σελ.18

Πίνακας 2.2: Τα δημοσιονομικά ελλείμματα πριν και μετά την απογραφή, 1999-2004, ως % του ΑΕΠ.....σελ.32

Πίνακας 2.3: Η «μαύρη τρύπα» έτσι όπως την ανακάλυψε η Ευρώπη.....σελ.33-34

Διάγραμμα 3.1: Δημόσιο χρέος 1981-1990.....σελ.41

Πίνακας 3.2: Δημοσιονομικά μεγέθη, 1989-1999.....σελ.54

Πίνακας 3.3: Δημόσιο χρέος 1970- 2010, “Η ελληνική οικονομία σε αριθμούς”.....σελ.58

Διάγραμμα 3.4: Η εξέλιξη του δημόσιου χρέους σε συνάρτηση με την εκάστοτε κυβέρνηση.....σελ.59

Διάγραμμα 3.5: Η εξέλιξη του ελληνικού χρέους.....σελ.59

Πίνακας 4.1: Έλλειμμα ως % του ΑΕΠ- Δημόσιο χρέος ως % του ΑΕΠ.....σελ.73

Διάγραμμα 5.1: Ακαθάριστο δημόσιο χρέος ως ποσοστό του Α.Εγ.Π. για την περίοδο 1998-2009.....σελ.84